

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ : ΔΗΜΟΣΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: Αμφισβητούμενα μνημεία και δημόσια μνήμη στον δυτικό κόσμο. Η επανανοηματοδότηση ιστορικών συμβόλων μετά το κίνημα Black Lives Matter.

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΤΕΝΕΚΕΤΖΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ**

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: ΚΟΥΡΤΕΣΗ ΜΑΡΙΑΝΝΑ

Α.Μ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ :527786

**ΑΘΗΝΑ
ΙΟΥΛΙΟΣ 2026**

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	3
Κεφάλαιο 1 Δημόσια μνήμη και μνημεία	
1.1 Η έννοια της συλλογικής και δημόσιας μνήμης.....	6
1.2 Δημόσιος χώρος και συλλογική μνήμη.....	9
1.3 Τα μνημεία ως φορείς ιδεολογίας, συλλογικής και δημόσιας μνήμης.....	12
Κεφάλαιο 2 Βανδαλισμοί μνημείων ως μορφή δημόσιας διαμαρτυρίας	
2.1 Η έννοια της δημόσιας διαμαρτυρίας.....	18
2.2 Ορισμός και έννοια του βανδαλισμού.....	28
2.3 Βανδαλισμοί μνημείων, πολιτική/κοινωνική διαμαρτυρία και καταστροφή συμβόλων εξουσίας.....	31
Κεφάλαιο 3 Η κοινωνική κρίση και μνήμη στο πλαίσιο του κινήματος Black Lives Matter	
3.1 Ρατσισμός και φυλετικές ανισότητες στις ΗΠΑ.....	38
3.2 Ανάπτυξη και εξάπλωση του κινήματος Black Lives Matter.....	41
3.3 Η δολοφονία του Τζορτζ Φλόιντ, οι μαζικές κινητοποιήσεις και οι επιπτώσεις..	44
Κεφάλαιο 4 Αμφισβητούμενα μνημεία και επανανοηματοδότηση ιστορικών συμβόλων στο πλαίσιο του κινήματος Black Lives Matter	
4.1 Τα μνημεία του Ρόμπερτ Έντουαρντ Λη στη Βιρτζίνια των ΗΠΑ.....	49
4.2 Το μνημείο του Έντουαρντ Κόλστον στο Μπρίστολ της Αγγλίας.....	58
4.3 Τα μνημεία του Λεοπόλδου Β' στο Βέλγιο.....	66
4.4 Τα μνημεία του Χριστόφορου Κολόμβου στις ΗΠΑ.....	79
4.5 Το μνημείο του Ουίνστον Τσώρτσιλ στο Λονδίνο της Αγγλίας.....	89
Συμπεράσματα.....	97
Βιβλιογραφία.....	101
Παράρτημα.....	126

Περίληψη

Η παρούσα εργασία διερευνά τη σχέση μεταξύ δημόσιας μνήμης, μνημείων και κοινωνικής διαμαρτυρίας, εστιάζοντας στους βανδαλισμούς και στις αμφισβητήσεις μνημείων που εκδηλώθηκαν στο πλαίσιο του κινήματος Black Lives Matter. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις έννοιες της συλλογικής και δημόσιας μνήμης, καθώς και στον ρόλο των μνημείων ως φορέων ιδεολογίας και ιστορικών αφηγήσεων. Παράλληλα, εξετάζονται οι βανδαλισμοί μνημείων ως μορφή δημόσιας διαμαρτυρίας και ως έκφραση πολιτικών και κοινωνικών συγκρούσεων. Μέσα από τη μελέτη των περιπτώσεων των μνημείων του Ρόμπερτ Έντουαρντ Λη, του Λεοπόλδου Β΄, του Έντουαρντ Κόλστον, του Χριστόφορου Κολόμβου και του Ουίνστον Τσώρτσιλ αναδεικνύεται ότι τα μνημεία αποτελούν δυναμικά πεδία διαπραγμάτευσης της ιστορικής μνήμης και ότι οι συγκρούσεις γύρω από αυτά αντανakλούν ευρύτερες μεταβολές στις κοινωνικές αξίες και στις πολιτικές της μνήμης.

Λέξεις - κλειδιά:

δημόσια μνήμη, συλλογική μνήμη, μνημεία, βανδαλισμοί μνημείων, δημόσια διαμαρτυρία, Black Lives Matter, Ρόμπερτ Έντουαρντ Λη, Λεοπόλδος Β΄, Έντουαρντ Κόλστον, Χριστόφορος Κολόμβος, Ουίνστον Τσώρτσιλ.

Abstract

This paper investigates the relationship between public memory, monuments, and social protest, focusing on the vandalism and contestation of monuments that emerged in the context of the Black Lives Matter movement. Particular emphasis is placed on the concepts of collective and public memory, as well as on the role of monuments as carriers of ideology and historical narratives. At the same time, acts of monument vandalism are examined as a form of public protest and as an expression of political and social conflicts. Through the examination of the cases of the monuments of Robert Edward Lee, Leopold II, Edward Colston, Christopher Columbus, and Winston Churchill, the study demonstrates that monuments constitute dynamic sites for the negotiation of historical memory and that the conflicts surrounding them reflect broader changes in social values and memory politics.

Keywords:

public memory, collective memory, monuments, monument vandalism, public protest, Black Lives Matter, Robert Edward Lee, Leopold II, Edward Colston, Christopher Columbus, Winston Churchill.

Εισαγωγή

Η σχέση μεταξύ μνήμης, δημόσιου χώρου και ιστορικών συμβόλων αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες κατασκευάζουν, συγκροτούν και επαναπροσδιορίζουν την ταυτότητά τους. Τα μνημεία ως υλικά τεκμήρια της ιστορικής μνήμης, δεν είναι μόνο αντικείμενα ιστορικής ή καλλιτεχνικής αξίας αλλά και φορείς ιδεολογικών μηνυμάτων, πολιτικών επιλογών και κοινωνικών αφηγήσεων. Μέσα από την παρουσία τους στον δημόσιο χώρο συμβάλλουν στη διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης και αντικατοπτρίζουν τις κυρίαρχες αξίες και τις σχέσεις εξουσίας κάθε εποχής.

Ωστόσο, οι κοινωνικές αξίες και οι ιστορικές ερμηνείες μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου, οδηγώντας σε επαναξιολόγηση των συμβολισμών που φέρουν τα μνημεία αυτά. Πρόσωπα που στο παρελθόν τιμήθηκαν με την ανέγερση αγαλμάτων ή μνημείων ενδέχεται σήμερα να συνδέονται με πρακτικές αποικιοκρατίας, δουλείας, ρατσισμού ή άλλων μορφών καταπίεσης, προκαλώντας έντονες κοινωνικές αντιδράσεις. Ως αποτέλεσμα, τα μνημεία αυτά αμφισβητούνται ανοιχτά και μετατρέπονται σε πεδία σύγκρουσης μεταξύ διαφορετικών ερμηνειών της ιστορίας και ανταγωνιστικών αντιλήψεων για τη συλλογική μνήμη.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, οι βανδαλισμοί μνημείων αναδεικνύονται ως μια ιδιαίτερη μορφή δημόσιας διαμαρτυρίας. Αν και παραδοσιακά αντιμετωπίζονται ως πράξεις καταστροφής ή παραβατικότητας, σε πολλές περιπτώσεις αποκτούν συμβολικό και πολιτικό χαρακτήρα. Η καταστροφή, η αλλοίωση ή η απομάκρυνση ενός μνημείου μπορεί να είναι μέσο αμφισβήτησης των κυρίαρχων ιστορικών αφηγήσεων και έκφραση κοινωνικής δυσαρέσκειας απέναντι σε θεσμούς και σύμβολα εξουσίας. Επομένως, η μελέτη του φαινομένου αυτού δεν περιορίζεται στην ανάλυση της υλικής

φθοράς των μνημείων αλλά επεκτείνεται στην κατανόηση των κοινωνικών και πολιτικών διεργασιών που οδηγούν σε τέτοιες ενέργειες.

Ιδιαίτερη σημασία για την ανάδειξη αυτής της προβληματικής έχει το κίνημα Black Lives Matter, το οποίο αναπτύχθηκε ως απάντηση στις διαχρονικές φυλετικές ανισότητες και την αστυνομική βία στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η δολοφονία του Τζορτζ Φλόιντ το 2020 ήταν ένα γεγονός που πυροδότησε μαζικές κινητοποιήσεις σε διεθνές επίπεδο, επαναφέροντας στο προσκήνιο ζητήματα ιστορικής ευθύνης, κοινωνικής δικαιοσύνης και συλλογικής μνήμης. Στις διαδηλώσεις που ακολούθησαν σημαντικός αριθμός μνημείων που συνδέονταν με τη δουλεία, την αποικιοκρατία ή άλλες μορφές καταπίεσης αποτέλεσαν στόχο βανδαλισμών, αποκαθλώσεων ή αιτημάτων απομάκρυνσης, προκαλώντας δημόσιες αντιπαραθέσεις σχετικά με τη θέση τους στον σύγχρονο δημόσιο χώρο.

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως βασικό σκοπό να διερευνήσει τους μηχανισμούς μέσω των οποίων τα μνημεία μετατρέπονται από σύμβολα τιμής και ιστορικής αναγνώρισης σε αντικείμενα δημόσιας αμφισβήτησης και να αναλύσει τις διαδικασίες επανανοηματοδότησης της ιστορικής μνήμης στον δημόσιο χώρο. Παράλληλα, επιδιώκει να αναδείξει τον ρόλο των κοινωνικών κινημάτων, των πολιτικών συγκρούσεων και των μεταβαλλόμενων ιστορικών ερμηνειών στη διαμόρφωση της σύγχρονης μνημειακής πολιτικής, εξετάζοντας τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες επαναπροσδιορίζουν τα σύμβολα του παρελθόντος υπό το πρίσμα των σημερινών αξιών και διεκδικήσεων.

Η δομή της εργασίας οργανώνεται γύρω από μια σειρά βασικών ερευνητικών ερωτημάτων. Ειδικότερα, διερευνώνται ποιες ήταν οι ιστορικές και πολιτικές συνθήκες ανέγερσης των εξεταζόμενων μνημείων, ποιες αφηγήσεις συλλογικής μνήμης επιδίωκαν αυτά να προωθήσουν, ποιες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις τα αμφισβήτησαν και ποιες μορφές έλαβε η αμφισβήτηση αυτή, από τις δημόσιες διαμαρτυρίες και τους βανδαλισμούς έως την απομάκρυνση ή την επανανοηματοδότησή τους. Παράλληλα, εξετάζεται ποιες στρατηγικές διαχείρισης υιοθετήθηκαν σε διαφορετικές χώρες και κατά πόσο οι συγκρούσεις γύρω από τα μνημεία αντανακλούν ευρύτερες μεταβολές στις κοινωνικές αξίες, στις πολιτικές της μνήμης και στον τρόπο με τον οποίο οι σύγχρονες κοινωνίες διαπραγματεύονται το παρελθόν τους.

Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, η εργασία αναπτύσσεται σε τέσσερα βασικά κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο της

συλλογικής και δημόσιας μνήμης, η σχέση της με τον δημόσιο χώρο και ο ρόλος των μνημείων ως φορέων ιδεολογίας και ιστορικής αναπαράστασης. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται η έννοια του βανδαλισμού και η σύνδεσή του με τις μορφές δημόσιας διαμαρτυρίας, αναλύοντας τις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι επιθέσεις σε μνημεία λειτουργούν ως συμβολικές πράξεις αμφισβήτησης της εξουσίας και των κυρίαρχων αφηγήσεων. Το τρίτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο του κινήματος Black Lives Matter, αναδεικνύοντας τις ιστορικές ρίζες του ρατσισμού στις Ηνωμένες Πολιτείες, την εξέλιξη του κινήματος, τη σημασία της δολοφονίας του Τζορτζ Φλόιντ και τις μορφές διαμαρτυρίας που αναπτύχθηκαν τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Το τέταρτο κεφάλαιο εξετάζει συγκεκριμένες μελέτες περίπτωσης αμφισβητούμενων μνημείων που βρέθηκαν στο επίκεντρο των κινητοποιήσεων του κινήματος Black Lives Matter: τα μνημεία του Ρόμπερτ Έντουαρντ Λη στη Βιρτζίνια των ΗΠΑ, το μνημείο του Έντουαρντ Κόλστον στο Μπρίστολ της Αγγλίας, τα μνημεία του Λεοπόλδου Β΄ στο Βέλγιο, τα μνημεία του Χριστόφορου Κολόμβου στις ΗΠΑ και το μνημείο του Ουίνστον Τσώρτσιλ στο Λονδίνο. Μέσα από τη μελέτη των ιστορικών προσώπων που τιμώνται, των λόγων για τους οποίους η κληρονομιά τους αμφισβητείται σήμερα, των μορφών διαμαρτυρίας που αναπτύχθηκαν και των επιλογών διαχείρισης που υιοθέτησαν οι αρμόδιες αρχές, αναδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο τα μνημεία μετατρέπονται σε πεδία διαπραγμάτευσης της συλλογικής μνήμης και των σύγχρονων κοινωνικών αξιών και πώς η κοινωνική διαμαρτυρία οδηγεί στην επανανοηματοδότηση ιστορικών συμβόλων και στη διαμόρφωση νέων προσεγγίσεων για τη συλλογική μνήμη.

Μέσα από τη θεωρητική ανάλυση και τη μελέτη των παραπάνω περιπτώσεων, η εργασία επιδιώκει να συμβάλει στην κατανόηση του ρόλου των μνημείων στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες και να διερευνήσει εάν η αμφισβήτησή τους αποτελεί απειλή για την ιστορική μνήμη ή αντίθετα μια διαδικασία αναθεώρησης και επαναπροσδιορισμού της με βάση τις αξίες και τις ανάγκες του παρόντος.

Κεφάλαιο 1

Δημόσια μνήμη και μνημεία

1.1 Η έννοια της συλλογικής και δημόσιας μνήμης

Οι έννοιες της συλλογικής και της δημόσιας μνήμης συνδέονται άμεσα με τον τρόπο που οι κοινωνίες συγκροτούν τις ιστορικές τους αφηγήσεις. Αν και οι δύο έννοιες συχνά συγχέονται, στην πραγματικότητα διαφοροποιούνται ως προς την εστίαση, τις λειτουργίες και τους μηχανισμούς τους. Η συλλογική μνήμη αναφέρεται στις κοινές αναμνήσεις και παραδόσεις μιας ομάδας, ενώ η δημόσια μνήμη είναι ο θεσμοθετημένος και δημόσια οργανωμένος τρόπος αναπαράστασης του παρελθόντος μέσω μνημείων, εκδηλώσεων και σχολείων. Οι δύο αυτές μορφές μνήμης αλληλοεπιδρούν στη διαμόρφωση της ταυτότητας, με τη δημόσια μνήμη να καθορίζει ποια γεγονότα θα προβληθούν τελικά στο προσκήνιο.

Η έννοια της συλλογικής μνήμης εισήχθη συστηματικά από τον Μορίς Χαλμπάκς, ο οποίος υποστήριξε ότι η μνήμη δεν αποτελεί αποκλειστικά ατομική λειτουργία αλλά διαμορφώνεται μέσα σε κοινωνικά πλαίσια αναφοράς. Σύμφωνα με την προσέγγιση του Χαλμπάκς, το άτομο ανακαλεί το παρελθόν μέσω συλλογικών σημείων αναφοράς και κοινωνικών ομάδων, οι οποίες οργανώνουν και νοηματοδοτούν την εμπειρία της μνήμης. Η συλλογική μνήμη συνδέεται, επομένως, με συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια, κοινότητες και ιστορικές συνθήκες, μέσα στις οποίες συγκροτούνται οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις του παρελθόντος και οι αναμνήσεις τους οργανώνονται με βάση κοινές αξίες, σύμβολα και νοήματα¹.

Η συλλογική μνήμη δεν ταυτίζεται με την ιστορική γνώση, αλλά είναι επιλεκτική, δυναμική και συχνά ανακατασκευάζεται υπό το πρίσμα των αναγκών του παρόντος. Οι κοινωνικές ομάδες διατηρούν μεν το παρελθόν αλλά και το ερμηνεύουν εκ νέου, αποδίδοντάς του νόημα σε σχέση με σύγχρονες ταυτότητες και επιδιώξεις. Σημαντικό στοιχείο της συλλογικής μνήμης είναι η ενσωμάτωσή της σε πρακτικές και αφηγήσεις της καθημερινότητας. Οικογενειακές ιστορίες, τοπικές παραδόσεις και

¹ Halbwachs, M., *On collective memory* (L. A. Coser, Ed. & Trans.), University of Chicago Press, 1992, σ. 78-88

μορφές γνώσης αποτελούν φορείς αυτής της μνήμης. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες, η μνήμη λειτουργεί ως μηχανισμός κοινωνικής συνοχής και ταυτότητας².

Η δημόσια μνήμη αναφέρεται στις θεσμοθετημένες μορφές αναπαράστασης του παρελθόντος στον δημόσιο χώρο. Περιλαμβάνει μνημεία, μουσεία, επετείους, σχολικά εγχειρίδια και κάθε μορφή επίσημης αφήγησης που απευθύνεται σε ένα ευρύτερο κοινό. Σε αντίθεση με τη συλλογική μνήμη, η οποία μπορεί να είναι διάχυτη και άτυπη, η δημόσια μνήμη χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερο βαθμό οργάνωσης και θεσμικής παρέμβασης.

Ο ιστορικός Πιέρ Νορά ανέδειξε τη σημασία των «τόπων μνήμης» (*lieux de mémoire*), δηλαδή των σημείων όπου η μνήμη αποκρυσταλλώνεται και αποκτά υλική ή συμβολική μορφή. Οι τόποι αυτοί λειτουργούν ως εστίες συγκέντρωσης της συλλογικής εμπειρίας, ιδιαίτερα σε κοινωνίες όπου οι παραδοσιακές μορφές μετάδοσης της μνήμης έχουν αποδυναμωθεί³.

Όπως υποστηρίζει ο ιστορικός Τζον Μπόντναρ, η δημόσια μνήμη δεν είναι μια παθητική, αντικειμενική καταγραφή της ιστορίας, αλλά μια ενεργά κατασκευασμένη, «θεσμοποιημένη ιεράρχηση του παρελθόντος», η οποία υλοποιείται στους «τόπους μνήμης» του Νορά (μνημεία, μουσεία), μετατρέποντας την άτυπη συλλογική ανάμνηση σε επίσημη εθνική αφήγηση⁴.

Η δημόσια μνήμη συνδέεται στενά με την εξουσία. Οι θεσμοί που διαμορφώνουν τις κυρίαρχες αφηγήσεις επιλέγουν ποια γεγονότα θα προβληθούν και ποια θα παραμείνουν στο περιθώριο. Σύμφωνα με τον Μπόντναρ, η δημόσια μνήμη αποτελεί πεδίο διαπραγμάτευσης και συχνά σύγκρουσης μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων που ανταγωνίζονται για να ορίσουν την έννοια της εθνικής ταυτότητας⁵.

Η σχέση μεταξύ συλλογικής και δημόσιας μνήμης είναι αμφίδρομη αλλά και περίπλοκη. Από τη μία πλευρά, η δημόσια μνήμη αντλεί υλικό από τη συλλογική μνήμη, μετασχηματίζοντας βιωματικές εμπειρίες σε θεσμοθετημένες αφηγήσεις. Από

² Halbwachs, M., ό. π., σ.78-88 και Misztal, B. A., *Theories of social remembering*. Open University Press, 2003, 50-67

³ Nora, P., Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7–24, 1989, σ. 7-9

⁴ Bodnar, J. E., *Remaking America: Public memory, commemoration, and patriotism in the twentieth century*. Princeton University Press, 1992, 13-17

⁵ Bodnar, J. E., ό. π., σ. 13-17

την άλλη, η δημόσια μνήμη επηρεάζει τη συλλογική μνήμη, διαμορφώνοντας το πλαίσιο μέσα στο οποίο τα άτομα και οι ομάδες αντιλαμβάνονται το παρελθόν.

Η αλληλεπίδραση αυτή δεν είναι πάντα αρμονική και σε πολλές περιπτώσεις υπάρχουν αποκλίσεις μεταξύ επίσημων και ανεπίσημων αφηγήσεων. Ομάδες που δεν εκπροσωπούνται επαρκώς στη δημόσια μνήμη μπορεί να αναπτύξουν εναλλακτικές μορφές συλλογικής μνήμης, διεκδικώντας αναγνώριση και ορατότητα. Η διαμόρφωση των κυρίαρχων ιστορικών αφηγήσεων συνδέεται συχνά με σχέσεις εξουσίας, καθώς ορισμένες εκδοχές του παρελθόντος προβάλλονται περισσότερο από άλλες. Έτσι, ακόμη και σε δημοκρατικά πολιτεύματα, επίσημες ή κυρίαρχες αφηγήσεις μπορεί να περιθωριοποιούν εναλλακτικές ερμηνείες και εμπειρίες του παρελθόντος⁶.

Η σχέση συλλογικής και δημόσιας μνήμης συνδέεται άμεσα και με τη διάκριση ανάμεσα στη μνήμη και την ιστορία. Οι σύγχρονες προσεγγίσεις διακρίνουν τη μνήμη από την ιστορία, παρότι οι δύο έννοιες παραμένουν στενά συνδεδεμένες. Η μνήμη σχετίζεται με βιωμένες εμπειρίες, κοινωνικές αναπαραστάσεις και διαδικασίες δημόσιας αναγνώρισης, ενώ η ιστορία επιδιώκει την κριτική ανασύνθεση του παρελθόντος μέσω ιστοριογραφικών μεθόδων. Η ένταση ανάμεσα στη μνήμη και την ιστορία γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στις περιπτώσεις τραυματικών ή πολιτικά φορτισμένων παρελθόντων⁷.

Η προβληματική αυτή συνδέεται και με τη χρονικότητα της μνήμης. Η έννοια της πολιτισμικής μνήμης, όπως αναπτύχθηκε από τον Jan Assmann, προσφέρει ένα χρήσιμο θεωρητικό πλαίσιο για την κατανόηση της χρονικότητας της μνήμης. Ο Assmann κάνει διάκριση μεταξύ της επικοινωνιακής μνήμης, που αφορά τις ζωντανές αναμνήσεις των σύγχρονων γενεών, και της πολιτισμικής μνήμης, η οποία διατηρείται μέσω θεσμών, κειμένων και τελετουργιών σε μεγαλύτερο χρονικό βάθος⁸. Η διάκριση αυτή βοηθά στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η συλλογική μνήμη μετασχηματίζεται σε δημόσια μνήμη. Καθώς οι άμεσες εμπειρίες εξασθενούν, οι

⁶ Foucault, M., *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977* (C. Gordon, Ed.; C. Gordon, L. Marshall, J. Mepham, & K. Soper, Trans.). Pantheon Books, 1980, σ. 78-92

⁷ Nora, P., ό. π., σ. 8-9 και Παπαδημητρίου, Δ. Ι., *Περί κοινωνικής μνήμης και ιστορίας: Σκέψεις γύρω από την 28η Οκτωβρίου*. Στο Α. Μ. Δρουμπούκη, Β. Καραμανωλάκης, Κ. Γαρδίκας, & Κ. Ράπτης (Επιμ.), *Η μακρά σκιά της δεκαετίας του '40: Επιλογή μελετών* (σσ. 301-317), Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2015, σ. 301-310

⁸ Assmann, J., *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination*. Cambridge University Press, 2011, σ. 36-43

κοινωνίες αναπτύσσουν μηχανισμούς διατήρησης της μνήμης, οι οποίοι συχνά αποκτούν θεσμικό χαρακτήρα.

Η μνήμη διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη συγκρότηση ταυτοτήτων. Εθνικές, τοπικές και πολιτισμικές ταυτότητες βασίζονται σε κοινές αφηγήσεις του παρελθόντος, οι οποίες ενισχύουν την αίσθηση του ανήκειν. Ωστόσο, οι αφηγήσεις αυτές δεν είναι ουδέτερες και η επιλογή του τι θυμόμαστε και τι ξεχνάμε συνδέεται με σχέσεις εξουσίας. Κυρίαρχες ομάδες έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα να επιβάλλουν τις δικές τους εκδοχές του παρελθόντος, ενώ περιθωριοποιημένες ομάδες συχνά αποκλείονται από τη δημόσια μνήμη⁹. Αυτό οδηγεί στην ανάπτυξη «ανταγωνιστικών μνημών», οι οποίες αμφισβητούν τις επίσημες αφηγήσεις του παρελθόντος και αναδεικνύουν τη μνήμη ως πεδίο κοινωνικής και πολιτικής διαπραγμάτευσης.

Η ανάδειξη της μνήμης ως αυτόνομου πεδίου έρευνας συνδέεται με τη στροφή της ιστοριογραφίας προς κοινωνικές εμπειρίες που είχαν παραμείνει στο περιθώριο των κυρίαρχων αφηγήσεων. Οι μνήμες των μη προνομιούχων, των ηττημένων, των αποκλεισμένων και των θυμάτων αποκτούν σταδιακά δημόσια ορατότητα, αμφισβητώντας την αποκλειστικότητα της επίσημης ιστορίας και συμβάλλοντας σε περισσότερο πολυφωνικές προσεγγίσεις του παρελθόντος¹⁰.

Οι λεγόμενες «μνήμες από τα κάτω» μπορούν να αποκτήσουν εναλλακτικό ή και εναντιωματικό χαρακτήρα, καθώς συχνά αντιπαρατίθενται στις κυρίαρχες ιστορικές ερμηνείες και αναδεικνύουν εμπειρίες και αφηγήσεις που είχαν αποσιωπηθεί ή υποτιμηθεί. Μέσα από αφηγηματικές πρακτικές, δημόσιες διεκδικήσεις και μορφές πολιτισμικής έκφρασης, κοινωνικές ομάδες επαναδιαπραγματεύονται τη θέση τους στο παρελθόν και διεκδικούν αναγνώριση στον δημόσιο χώρο.

1.2 Δημόσιος χώρος και συλλογική μνήμη

Ο δημόσιος χώρος δεν αποτελεί αποκλειστικά ένα ουδέτερο ή λειτουργικό περιβάλλον της καθημερινής ζωής αλλά και έναν χώρο όπου παράγονται συμβολισμοί, κοινωνικά νοήματα και ιστορικές αναπαραστάσεις. Οι κοινωνίες αποτυπώνουν στον δημόσιο χώρο κομμάτια της ιστορίας και του παρελθόντος τους, δίνοντάς του τον ρόλο

⁹ Ricoeur, P., *Memory, History, Forgetting*. University of Chicago Press, 2004, σ. 58-86

¹⁰ Παπαδημητρίου, Δ. Ι., ό. π., 301-310

ενός χώρου που διατηρεί τη συλλογική μνήμη και ενισχύει την κοινή ταυτότητα. Η διαδικασία αυτή συνδέεται άμεσα με τις σχέσεις εξουσίας και τον τρόπο με τον οποίο μια κοινωνία επιλέγει να προβάλλει την ιστορία και τον πολιτισμό της. Ο δημόσιος χώρος γίνεται έτσι ένα σημείο όπου κάποιες αφηγήσεις αναδεικνύονται και γίνονται ορατές, ενώ άλλες μένουν στο περιθώριο ή αποκλείονται¹¹.

Ο Πιέρ Νορά υποστήριξε ότι οι σύγχρονες κοινωνίες, καθώς απομακρύνονται από τις παραδοσιακές μορφές βιωμένης μνήμης, δημιουργούν υλικούς, συμβολικούς και λειτουργικούς τόπους που λειτουργούν ως φορείς ιστορικής συνέχειας. Οι τόποι μνήμης περιλαμβάνουν μουσεία, αρχεία, επετείους, μνημεία και ευρύτερα συμβολικά στοιχεία της δημόσιας ζωής, μέσα από τα οποία η συλλογική μνήμη αποκτά σταθερότητα και μετατρέπεται σε στοιχείο δημόσιας αναπαράστασης. Ο Νορά ανέδειξε ιδιαίτερα τη χωρικότητα της μνήμης και της λήθης σε συνάρτηση με την Ιστορία, δείχνοντας πώς οι εθνικές αφηγήσεις συγκροτούνται γύρω από «μνημονικούς τόπους», δηλαδή χώρους στους οποίους μνήμη και ιστορία αλληλοεπιδρούν και αλληλοδιαμορφώνονται¹².

Η εγγραφή της μνήμης στον δημόσιο χώρο συνδέεται άμεσα με τη συγκρότηση ταυτοτήτων. Οι δημόσιοι χώροι λειτουργούν ως περιβάλλοντα μέσα στα οποία τα άτομα αναγνωρίζουν κοινές ιστορικές αναφορές και αναπτύσσουν αίσθηση συλλογικής ταυτότητας και ιστορικής συνέχειας. Η σύνδεση αυτή είναι ιδιαίτερα εμφανής σε εθνικά, πολιτισμικά ή τοπικά πλαίσια, όπου ο δημόσιος χώρος συμβάλλει στη διαμόρφωση κοινών αναπαραστάσεων του παρελθόντος. Πλατείες, ιστορικά κτίρια, τοπωνυμίες και χώροι μνήμης οργανώνουν συμβολικά το παρελθόν, μετατρέποντάς το σε στοιχείο της καθημερινής εμπειρίας¹³.

Σύμφωνα με τις προσεγγίσεις της κοινωνικής θεωρίας του χώρου, και ιδιαίτερα του Ανρί Λεφέβρ, ο χώρος συγκροτείται μέσα από κοινωνικές σχέσεις, πρακτικές και μορφές εξουσίας¹⁴. Η μνήμη εντάσσεται σε αυτή τη διαδικασία μέσω της «χωροποίησης» του παρελθόντος, δηλαδή της εγγραφής ιστορικών αφηγήσεων σε

¹¹ Halbwachs, M., ό. π., 128-141 και Lefebvre, H., *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell. (Original work published 1974), 1991, σ. 36-53

¹² Nora, P., ό. π., σ. 7-24

¹³ Γιαννιτσιώτης, Γ., Ο Άρης Βελουχιώτης επιστρέφει στη Λαμία: Χωρικές διαμάχες γύρω από έναν μνημονικό τόπο. Στο Κ. Γιαννακόπουλος & Γ. Γιαννιτσιώτης (Επιμ.), *Αμφισβητούμενοι χώροι στην πόλη: Χωρικές προσεγγίσεις του πολιτισμού* (σπ. 263-294). Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2010, σ. 273-279

¹⁴ Lefebvre, H., ό.π., σ. 36-53

συγκεκριμένους τόπους, τοπόσημα και συμβολικά περιβάλλοντα. Οι πλατείες, τα μνημεία, οι οδοί και οι ιστορικοί τόποι είναι φορείς κοινωνικών νοημάτων που διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο οι κοινότητες αντιλαμβάνονται το παρελθόν και τη σχέση τους με τον χώρο. Η συλλογική μνήμη, επομένως, δεν συνδέεται μόνο με την ανάμνηση ιστορικών χρόνων αλλά και με την ανάμνηση τόπων, οι οποίοι λειτουργούν ως σταθερά σημεία πολιτισμικής αναγνώρισης και κοινωνικής ταυτότητας.

Η χωρική διάσταση της μνήμης αφορά τόσο την ανάκληση ιστορικών γεγονότων, όσο και τη διαμόρφωση συγκεκριμένων τρόπων κατανόησης του παρελθόντος. Ο δημόσιος χώρος αναπαριστά με την ιστορία, αλλά και κατευθύνει την ερμηνεία της. Η επιλογή των μορφών που θα αποκτήσουν δημόσια ορατότητα αντανακλά πολιτισμικές και πολιτικές προτεραιότητες, καθώς και συγκεκριμένες ιδεολογικές κατευθύνσεις. Ως εκ τούτου, η χωρική οργάνωση της μνήμης δεν είναι ουδέτερη διαδικασία και συνδέεται με σχέσεις εξουσίας και μηχανισμούς συμβολικού ελέγχου¹⁵.

Η πολιτική διάσταση του δημόσιου χώρου αναδεικνύεται ιδιαίτερα μέσα από τις διαδικασίες επιλογής και αποκλεισμού. Οι θεσμοί που διαθέτουν τη δυνατότητα παρέμβασης στον δημόσιο χώρο καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό ποιες μνήμες θα αναδειχθούν και ποιες θα παραμείνουν στο περιθώριο. Η δημόσια ορατότητα ορισμένων ιστορικών αφηγήσεων συνεπάγεται συχνά τη σιωπή ή την αποδυνάμωση άλλων¹⁶. Με τον τρόπο αυτό, ο δημόσιος χώρος λειτουργεί ως μηχανισμός ιεράρχησης του παρελθόντος.

Η ύπαρξη ανταγωνιστικών μνημών καθιστά τον δημόσιο χώρο πεδίο διαρκούς διαπραγματεύσεως¹⁷. Η αμφισβήτηση ιστορικών συμβόλων, η μετονομασία δρόμων ή η απομάκρυνση μνημείων αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της διαδικασίας. Τέτοιες παρεμβάσεις δεν αφορούν μόνο το παρελθόν αλλά και τις σύγχρονες πολιτικές και κοινωνικές συγκρούσεις γύρω από τη ταυτότητα, την

¹⁵ Ladd, B., *The ghosts of Berlin: Confronting German history in the urban landscape*. University of Chicago Press, 1997, σ. 1-5 και Nagel, C. R., Reconstructing space, re-creating memory: Sectarian politics and urban development in post-war Beirut. *Political Geography*, 21(5), 717–725, 2002, σ. 717-719

¹⁶ Rose-Redwood, R., Alderman, D. H., & Azaryahu, M., Collective memory and the politics of urban space: An introduction. *GeoJournal*, 73(3), 161–164, 2008, σ. 161-163

¹⁷ Forest, B., & Johnson, J., Unraveling the threads of history: Soviet-era monuments and post-Soviet national identity in Moscow. *Annals of the Association of American Geographers*, 92(3), 524–547, 2002, σ. 524-528 και Palonen, E., The city-text in post-communist Budapest: Street names, memorials, and the politics of commemoration. *GeoJournal*, 73(3), 219–230, 2008, σ. 219-226

αναγνώριση και την εξουσία. Η μνήμη, συνεπώς, δεν αποτελεί σταθερό ή αμετάβλητο στοιχείο, αλλά δυναμικό πεδίο συνεχούς αναδιαμόρφωσης.

Παράλληλα, ο δημόσιος χώρος λειτουργεί και ως μέσο κοινωνικοποίησης της μνήμης. Μέσα από επαναλαμβανόμενες τελετουργίες, επετείους και δημόσιες πρακτικές, οι κοινωνίες αναπαράγουν συγκεκριμένες εκδοχές του παρελθόντος και ενισχύουν τη συλλογική συνοχή. Η μνήμη δεν μεταδίδεται μόνο μέσω επίσημων αφηγήσεων αλλά και μέσα από τη βιωματική εμπειρία του χώρου. Η καθημερινή επαφή με ιστορικά σύμβολα και τόπους μνήμης ενσωματώνει το παρελθόν στην κοινωνική πραγματικότητα και συμβάλλει στη εδραίωση συγκεκριμένων ιστορικών αφηγήσεων¹⁸.

Η μελέτη του δημόσιου χώρου ως φορέα συλλογικής μνήμης αναδεικνύει ότι η μνήμη δεν αποτελεί αποκλειστικά εσωτερική ή ατομική διαδικασία αλλά κοινωνική πρακτική με υλική και πολιτική διάσταση. Ο δημόσιος χώρος λειτουργεί ως μέσο οργάνωσης της ιστορικής εμπειρίας, ως πεδίο συμβολικής εξουσίας και ως μηχανισμός συγκρότησης ταυτοτήτων. Μέσα από τη χωρική εγγραφή της μνήμης, οι κοινωνίες διατηρούν αλλά και επαναδιατυπώνουν το παρελθόν τους συνεχώς σύμφωνα με τις ανάγκες και τις αντιλήψεις του παρόντος. Έτσι, η υλικότητα της μνήμης έχει ιδιαίτερη σημασία.

Η μνήμη δεν εκφράζεται μόνο μέσω αφηγήσεων ή ιστορικών κειμένων, αλλά και μέσω μορφών που καταλαμβάνουν φυσικό χώρο και ενσωματώνονται στην καθημερινή ζωή. Οι διαδικασίες αυτές γίνονται ιδιαίτερα εμφανείς μέσα από τη λειτουργία των μνημείων, τα οποία αποτελούν ίσως τη σημαντικότερη μορφή υλικής αναπαράστασης της συλλογικής και δημόσιας μνήμης στον δημόσιο χώρο.

1.3 Τα μνημεία ως φορείς ιδεολογίας, συλλογικής και δημόσιας μνήμης

Τα μνημεία αποτελούν μία από τις σημαντικότερες μορφές υλικής αναπαράστασης της μνήμης στον δημόσιο χώρο, λειτουργώντας ως υλικές συμπυκνώσεις ιστορικών αφηγήσεων, συλλογικών αναπαραστάσεων και ιδεολογικών συμβολισμών¹⁹. Μέσα από τη παρουσία τους σε πλατείες, πόλεις και τόπους ιστορικής

¹⁸ Γιαννιτσιώτης, Γ., ό. π., σ. 273-279

¹⁹ Τενεκετζής, Α., & Κωστόπουλος, Τ. , Βανδαλισμοί. Στο *+Oikismos: Κατεδαφίσεις - Εικαστική παρέμβαση στον συνοικισμό Χαλανδρίου 2025* (σ. 39–48). Futura, Αθήνα, 2025, σ. 39

σημασίας, συμβάλλουν στη διατήρηση και δημόσια προβολή συγκεκριμένων εκδοχών του παρελθόντος, προσδίδοντάς τους διάρκεια και κοινωνική ορατότητα. Παράλληλα, ενσωματώνουν πολιτισμικές αξίες και ιστορικές ερμηνείες που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες συγκροτούν συλλογικές ταυτότητες και αντιλαμβάνονται την ιστορική τους συνέχεια.

Η σημασία των μνημείων συνδέεται άμεσα με την υλικότητα και τη χωρικότητά τους. Σε αντίθεση με άλλες μορφές μνήμης, τα μνημεία καταλαμβάνουν φυσικό χώρο και ενσωματώνονται στην καθημερινή εμπειρία των πολιτών, επηρεάζοντας τις πρακτικές κίνησης, θέασης και χρήσης του δημόσιου χώρου. Ο Μπρουνό Λατούρ προσεγγίζει τα μνημεία όχι ως παθητικά αντικείμενα, αλλά ως ενεργούς «δρώντες» μέσα σε δίκτυα κοινωνικών σχέσεων και παραγωγής νοήματος. Στο πλαίσιο της Θεωρίας του Δρώντος Δικτύου (Actor-Network Theory), τα μνημεία δεν λειτουργούν μόνο ως φορείς ιστορικής αναπαράστασης αλλά και ως υλικές οντότητες που επηρεάζουν το παρόν, οργανώνουν μορφές δημόσιας μνήμης και συνδέουν ανθρώπους, χώρους, ιδεολογίες και πολιτισμικές πρακτικές²⁰. Η φυσική τους παρουσία συμβάλλει με αυτόν τον τρόπο στη συγκρότηση μορφών δημόσιας ιστορικής συνείδησης, καθώς αλληλοεπιδρά διαρκώς με το συμβολικό τοπίο της πόλης και τις εμπειρίες των κατοίκων.

Επίσης, τα μνημεία λειτουργούν ως μηχανισμοί συγκρότησης της συλλογικής και δημόσιας μνήμης. Γύρω από αυτά οργανώνονται δημόσιες τελετουργίες, επετειακές εκδηλώσεις και πρακτικές μνημόνευσης μέσω των οποίων οι κοινωνίες αναπαράγουν συγκεκριμένες ιστορικές αφηγήσεις και ενισχύουν την αίσθηση ιστορικής συνέχειας. Επιπλέον, τα μνημεία εντάσσονται σε ένα ευρύτερο δίκτυο δημόσιας μνήμης που περιλαμβάνει εκπαιδευτικούς μηχανισμούς, κρατικές τελετές, σχολικά εγχειρίδια και μουσεία. Μέσω αυτών των διαδικασιών, η μνήμη αποκτά θεσμική μορφή και μετατρέπεται σε στοιχείο δημόσιας αναπαράστασης²¹.

Η διαδικασία αυτή συνδέεται άμεσα με την ιδεολογική λειτουργία των μνημείων. Κάθε μνημείο προβάλλει συγκεκριμένα πρόσωπα, γεγονότα ή αξίες, ενώ ταυτόχρονα αποσιωπά άλλα. Η επιλογή του τι θα τιμηθεί και του τρόπου παρουσίασής

²⁰ Latour, B., *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford University Press, 2005, σ. 104-109

²¹ Young, J. E., *The texture of memory: Holocaust memorials and meaning*. Yale University Press, 1993, 1-15 και Winter, J., & Sivan, E. (Eds.), *War and remembrance in the twentieth century*. Cambridge University Press, 1999, σ. 8-9

του αντανακλά κυρίαρχες αντιλήψεις για την ιστορία, την εθνική ταυτότητα και την κοινωνική συνοχή. Τα μνημεία, επομένως, δεν διατηρούν απλώς τη μνήμη, αλλά συμβάλλουν ενεργά στη διαμόρφωση ιστορικών και πολιτικών αφηγήσεων. Η ανάδειξη ορισμένων ιστορικών εμπειριών συνεπάγεται συχνά την περιθωριοποίηση άλλων, ιδιαίτερα εκείνων που σχετίζονται με κοινωνικές ομάδες περιορισμένης πολιτικής ή κοινωνικής ισχύος²².

Η πολιτική διάσταση των μνημείων γίνεται ιδιαίτερα εμφανής μέσα από τη σχέση τους με τον δημόσιο χώρο και τις διαδικασίες διαχείρισης της μνήμης. Ο δημόσιος χώρος δεν αποτελεί ουδέτερο υπόβαθρο κοινωνικής δράσης, αλλά πεδίο παραγωγής κοινωνικών σχέσεων, ταυτοτήτων και μορφών εξουσίας²³. Οι κρατικοί θεσμοί και άλλοι φορείς εξουσίας διαθέτουν σε μεγάλο βαθμό τη δυνατότητα να καθορίζουν ποιες μορφές μνήμης θα αποκτήσουν μόνιμη παρουσία στον χώρο. Η ανέγερση μνημείων, η επιλογή της τοποθεσίας τους και η ένταξή τους σε δημόσιες τελετουργίες αποτελούν διαδικασίες μέσω των οποίων οργανώνεται συμβολικά η σχέση μιας κοινωνίας με το παρελθόν της²⁴.

²² Gillis, J. R. (Ed.), *Commemorations: The politics of national identity*. Princeton University Press, 1994, 3-27 και Young, J. E., *The texture of memory: Holocaust memorials and meaning*. Yale University Press, 1993, σ. 1-15 και Trouillot, M.-R., *Silencing the Past: Power and the Production of History*, 1995, σ. 6-31

²³ Τενεκετζής, Α., & Κωστόπουλος, Τ., ό. π., 39

²⁴ Gillis, J. R. (Ed.), ό.π., 3-27 και Young, J. E., ό.π., σ. 1-15 και Forest, B., & Johnson, J., ό. π., σ. 524-528 και Palonen, E., ό.π., 219-226

Εικόνα 1. Η Αψίδα του Θριάμβου στο Παρίσι (1806–1836), ένα μνημείο-σύμβολο αφιερωμένο στους πεσόντες της Γαλλικής Επανάστασης και των Ναπολεόντειων Πολέμων. Πηγή: Britannica

Ιδιαίτερα, η σύνδεση των μνημείων με την εθνική ταυτότητα υπήρξε ιδιαίτερα έντονη κατά τη συγκρότηση των σύγχρονων εθνικών κρατών. Πολεμικά μνημεία, ανδριάντες ιστορικών προσώπων και εθνικοί τόποι μνήμης χρησιμοποιήθηκαν για την ενίσχυση της συλλογικής συνοχής και την κατασκευή κοινών ιστορικών αναφορών²⁵. Μέσα από αυτές τις πρακτικές, το κράτος επιδίωξε να παρουσιάσει το παρελθόν ως στοιχείο πολιτικής και πολιτισμικής ενοποίησης.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα μνημεία των εθνικών ηρώων στην Ευρώπη του 19ου αιώνα, τα οποία συνδέθηκαν με την εδραίωση της εθνικής ταυτότητας και τη νομιμοποίηση των νέων κρατικών σχηματισμών. Αντίστοιχα, στην Ελλάδα, τα μνημεία της Επανάστασης του 1821 και οι ανδριάντες αγωνιστών λειτούργησαν ως συμβολικά μέσα συγκρότησης μιας κοινής εθνικής ιστορικής συνείδησης.

Ωστόσο, οι σύγχρονες προσεγγίσεις της μνήμης αναδεικνύουν ότι τα μνημεία δεν αποτελούν σταθερές ή αδιαμφισβήτητες μορφές δημόσιας αναπαράστασης. Η διαδικασία μνημειοποίησης συνδέεται με σχέσεις εξουσίας και κοινωνικής διαπραγμάτευσης, καθώς διαφορετικές κοινωνικές και πολιτικές ομάδες επιχειρούν να

²⁵ Anderson, B., *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (Rev. ed.). Verso, 2006, 9-11 και Gillis, J. R. (Ed.), ό. π., 3-27 και Winter, J., & Sivan, E., σ. 8-9 και Γιαννιτσιώτης, Γ., ό. π., σ. 273-279

επιβάλουν τη δική τους ερμηνεία του παρελθόντος στον δημόσιο χώρο. Οι υλικές αναπαραστάσεις της μνήμης παραμένουν ανοιχτές σε εναλλακτικές αναγνώσεις ακόμη και όταν δημιουργούνται στο πλαίσιο επίσημων κρατικών πολιτικών μνήμης²⁶.

Η ύπαρξη ανταγωνιστικών μνημών καθιστά τα μνημεία πεδίο κοινωνικών και πολιτικών συγκρούσεων. Η αμφισβήτηση ιστορικών προσώπων, η αποκαθήλωση αγαλμάτων, η μετονομασία δημόσιων χώρων ή οι βανδαλισμοί, δεν αφορούν αποκλειστικά το παρελθόν αλλά αντανακλούν σύγχρονες αντιπαραθέσεις γύρω από την ταυτότητα, την εξουσία και τη δημόσια αναγνώριση²⁷. Διαφορετικές κοινωνικές ομάδες διεκδικούν μεγαλύτερη ορατότητα στον δημόσιο χώρο, επιδιώκοντας να εντάξουν τις δικές τους εμπειρίες και μνήμες στις κυρίαρχες ιστορικές αφηγήσεις.

Εικόνα 2: Η ανατροπή του αγάλματος του Ιωσήφ Στάλιν στην Ουγγαρία (1956). Πηγή: New York Times.

Οι συγκρούσεις γύρω από τα μνημεία αποκαλύπτουν με σαφή τρόπο τον πολιτικό χαρακτήρα της δημόσιας μνήμης. Στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, η απομάκρυνση σοβιετικών μνημείων μετά την πτώση των σοσιαλιστικών καθεστώτων συνδέθηκε με την προσπάθεια επαναπροσδιορισμού της εθνικής μνήμης και αποστασιοποίησης από το σοβιετικό παρελθόν²⁸. Στις Ηνωμένες Πολιτείες η απομάκρυνση αγαλμάτων Συνομοσπονδιακών στρατηγών στις μετά το κίνημα Black Lives Matter ανέδειξε τη σύγκρουση ανάμεσα σε διαφορετικές ερμηνείες της

²⁶ Forest, B., & Johnson, J., ό. π., σ. 524-528 και Nelson, R. S., & Olin, M. (Eds.), *Monuments and memory, made and unmade*. University of Chicago Press, 2003 και Palonen, E., ό. π., σ. 219-226

²⁷ Τενεκετζής, Α., & Κωστόπουλος, Τ., ό. π., 40-41

²⁸ Forest, B., & Johnson, J., ό. π., σ. 524

αμερικανικής ιστορίας και της φυλετικής κληρονομιάς. Παρόμοιες αντιπαράθεσεις εμφανίστηκαν στην Ευρώπη γύρω από αγάλματα αποικιοκρατικών μορφών, όπως το άγαλμα του Έντουαρντ Κόλστον στο Μπρίστολ, το οποίο κατεδαφίστηκε το 2020 λόγω της σύνδεσής του με το δουλεμπόριο²⁹. Οι περιπτώσεις αυτές δείχνουν ότι τα μνημεία αποτελούν πεδία σύγχρονων κοινωνικών και πολιτικών διεκδικήσεων.

Η δυναμική αυτή συνδέεται και με τις σύγχρονες θεωρίες της επιτελεστικότητας της μνήμης³⁰. Η μνήμη δεν υφίσταται ανεξάρτητα από τις διαδικασίες μέσω των οποίων ενεργοποιείται δημόσια, αλλά παράγεται και αναπαράγεται μέσα από τελετουργίες, συμβολικές δράσεις και μορφές κοινωνικής συμμετοχής. Επετειακές εκδηλώσεις, πορείες, καταθέσεις στεφάνων, δημόσιες συγκεντρώσεις ή ακόμη και συγκρούσεις γύρω από μνημεία αποτελούν πρακτικές μέσω των οποίων οι κοινωνικές ομάδες επαναδιατυπώνουν τη σχέση τους με το παρελθόν. Η συλλογική μνήμη δεν αποτελεί, επομένως, στατικό σύνολο αφηγήσεων αλλά δυναμική διαδικασία που πραγματοποιείται σε συγκεκριμένο χρόνο και χώρο. Μέσα από αυτές τις επιτελεστικές πρακτικές συγκροτούνται «κοινότητες μνήμης», οι οποίες συνιστούν τον αποφασιστικότερο παράγοντα των ρητορικών και χωρικών διαπραγματεύσεων της μνημονικής διαδικασίας³¹.

Η μελέτη των μνημείων αναδεικνύει ότι η μνήμη δεν αποτελεί αποκλειστικά ατομική ή εσωτερική διαδικασία αλλά κοινωνική και πολιτική πρακτική με έντονη υλική διάσταση. Τα μνημεία οργανώνουν τη σχέση των κοινωνιών με το παρελθόν, συγκροτούν συλλογικές ταυτότητες και λειτουργούν ως φορείς ιδεολογίας και δημόσιας διαπραγμάτευσης. Μέσα από τη χωρική και συμβολική εγγραφή της μνήμης στον δημόσιο χώρο, οι κοινωνίες διατηρούν, αναπαράγουν αλλά και επανανοηματοδοτούν το παρελθόν τους σύμφωνα με τις ανάγκες, τις συγκρούσεις και τις πολιτισμικές διεκδικήσεις του παρόντος.

²⁹ Mohdin, A., How the fall of Edward Colston's statue revolutionised the way British history is told. *The Guardian*, 2023, σ. 1-6

³⁰ Γιαννιτσιώτης, Γ., ό. π., σ. 273-279

³¹ Γιαννιτσιώτης, Γ., ό. π., σ. 273-279

Κεφάλαιο 2

Βανδαλισμοί μνημείων ως μορφή δημόσιας διαμαρτυρίας

2.1 Η έννοια της δημόσιας διαμαρτυρίας

Η έννοια της διαμαρτυρίας συνδέεται άμεσα με τη συγκρότηση των ανθρώπινων κοινωνιών και την ανάπτυξη θεσμοθετημένων μορφών εξουσίας. Σε κάθε κοινωνικό πλαίσιο όπου εγκαθιδρύονται κανόνες, νόρμες και ιεραρχίες, αναδύεται ταυτόχρονα και η δυνατότητα αμφισβήτησής τους. Σε επίπεδο ορισμού, η δημόσια διαμαρτυρία μπορεί να περιγραφεί ως η συλλογική, ορατή και σκόπιμη δράση που αποσκοπεί στην αμφισβήτηση υφιστάμενων συνθηκών και στην προώθηση κοινωνικής ή πολιτικής αλλαγής³². Μέσω αυτής, άτομα και συλλογικότητες επιχειρούν να επηρεάσουν πολιτικές αποφάσεις, κοινωνικές δομές και πολιτισμικές αντιλήψεις, καθιστώντας ορατά αιτήματα, μορφές ανισότητας και κοινωνικές διεκδικήσεις. Παρά τις διαφοροποιήσεις ως προς τη μορφή και την ένταση, βασική λειτουργία της διαμαρτυρίας παραμένει η ανάδειξη κοινωνικών προβλημάτων και η επιδίωξη μετασχηματισμού των υφιστάμενων συνθηκών³³.

Η δημόσια διαμαρτυρία αποτελεί κεντρική έννοια στη μελέτη των κοινωνικών κινήματων και της πολιτικής κοινωνιολογίας, καθώς συνδέεται με τη δυναμική της συλλογικής δράσης και τη σχέση μεταξύ κοινωνίας και εξουσίας. Στη διεθνή βιβλιογραφία, η διαμαρτυρία προσεγγίζεται όχι απλώς ως μεμονωμένη πράξη αντίδρασης αλλά ως μέρος ενός ευρύτερου «ρεπερτορίου διεκδίκησης» (*repertoire of contention*), το οποίο περιλαμβάνει μορφές δράσης, όπως διαδηλώσεις, απεργίες, μποϊκοτάζ και συμβολικές παρεμβάσεις³⁴. Οι μορφές αυτές διαμαρτυρίας δεν είναι σταθερές ή τυχαίες αλλά ιστορικά και πολιτισμικά διαμορφωμένες, εξελισσόμενες μέσα από τη συνεχή αλληλεπίδραση κοινωνικών ομάδων, πολιτικών θεσμών και ιστορικών συνθηκών.

³² Tilly, C., *Contentious performances*. Cambridge University Press, 2008, σ. 7-21 και Tarrow, S., *Power in movement: Social movements and contentious politics* (3rd ed.). Cambridge University Press, 201, σ. 16-26

³³ Sapienza, E., Manzotti, G., & Patel, L., *Protests, human rights and conflict prevention: Proposals to rethink the models of state response to social mobilization* (UNDP LAC PDS No. 49). United Nations Development Programme, 2024, σ. 4-7

³⁴ Tilly, C., ό.π., 7-21 και Tarrow, S., ό.π., 16-26

Σε δημοκρατικά πολιτεύματα η διαμαρτυρία θεωρείται θεμιτός και συχνά αναγκαίος μηχανισμός διεκδίκησης δικαιωμάτων, ιδιαίτερα όταν οι θεσμικοί δίαυλοι συμμετοχής κρίνονται ανεπαρκείς. Υπό αυτή την έννοια, η διαμαρτυρία λειτουργεί ως μορφή δημόσιας παρέμβασης μέσω της οποίας οι πολίτες επιδιώκουν να επηρεάσουν τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και να καταστήσουν ορατά κοινωνικά αιτήματα και μορφές ανισότητας³⁵.

Ιστορικά, οι μορφές δημόσιας διαμαρτυρίας μεταβάλλονταν ανάλογα με τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες κάθε εποχής, διατηρώντας, ωστόσο, κοινό πυρήνα την αμφισβήτηση υφιστάμενων μορφών εξουσίας και την επιδίωξη κοινωνικής ή πολιτικής αλλαγής. Οι διαμαρτυρίες έχουν διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο σε κρίσιμες καμπές της ανθρώπινης εξέλιξης, λειτουργώντας συχνά ως καταλύτες βαθιών κοινωνικών και πολιτικών μετασχηματισμών.

Η έννοια της δημόσιας διαμαρτυρίας, όπως χρησιμοποιείται στη σύγχρονη πολιτική κοινωνιολογία, συνδέεται κυρίως με τη διαμόρφωση του δημόσιου χώρου, της κοινωνίας των πολιτών και των αστικών δημοκρατιών από τον 19ο αιώνα και έπειτα. Επομένως, τα προγενέστερα ιστορικά παραδείγματα μπορούν να θεωρηθούν ως πρόδρομες μορφές δημόσιας αμφισβήτησης ή συλλογικής διεκδίκησης, χωρίς να ταυτίζονται πλήρως με τις σύγχρονες μορφές οργανωμένης δημόσιας διαμαρτυρίας.

Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα πρώιμης δημόσιας αμφισβήτησης της κατεστημένης εξουσίας μπορεί να θεωρηθεί η ενέργεια του Μαρτίνου Λούθηρου το 1517, όταν δημοσιοποίησε τις «Ενενήντα Πέντε Θέσεις» του, ασκώντας έντονη κριτική στις πρακτικές και τις δογματικές αποκλίσεις της Καθολικής Εκκλησίας. Αν και η πράξη αυτή δεν εντάσσεται στο πλαίσιο της σύγχρονης δημόσιας διαμαρτυρίας, όπως αυτή αναπτύχθηκε στις νεότερες αστικές κοινωνίες, ανέδειξε τη δυναμική της δημόσιας αμφισβήτησης και της διάχυσης πολιτικών και θρησκευτικών ιδεών. Οι συνέπειές της υπήρξαν εκτεταμένες, οδηγώντας στην Προτεσταντική Μεταρρύθμιση και στη σταδιακή διάσπαση του δυτικού χριστιανισμού³⁶.

Ανάλογης σημασίας υπήρξε και η Γιορτή του Τσαγιού της Βοστώνης το 1773, κατά την οποία Αμερικανοί άποικοι αντέδρασαν στην επιβολή φορολογικών μέτρων από τη βρετανική αυτοκρατορία. Η ενέργεια αυτή, πέρα από την άμεση οικονομική της

³⁵ Hanna, P., Vancley, F., Langdon, E. J., & Arts, J., Conceptualizing social protest and the significance of protest actions to large projects. *The Extractive Industries and Society*, 3(1), 217–239, 2016, σ. 218-220

³⁶ Klingerman, B., *The lasting impact of Martin Luther and the Reformation*. Notre Dame News, 2017, σ. 1-5

διάσταση, συνιστούσε πράξη πολιτικής ανυπακοής με έντονο συμβολικό χαρακτήρα, ενισχύοντας το αίτημα για πολιτική αυτονομία και συμβάλλοντας στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων για την Αμερικανική Επανάσταση³⁷.

Αντίστοιχα, η Άλωση της Βαστίλης το 1789 σηματοδότησε σημείο καμπής για τη Γαλλία, αποτυπώνοντας τη μετάβαση από μορφές συμβολικής διαμαρτυρίας σε ανοιχτή επαναστατική εξέγερση. Η κατάληψη της Βαστίλης, ως σύμβολο της απολυταρχικής εξουσίας, κατέδειξε τη δυναμική της λαϊκής κινητοποίησης και επιτάχυνε τις πολιτικές εξελίξεις της Γαλλικής Επανάστασης³⁸.

Κατά τον 20ό αιώνα, η εξέλιξη των μορφών διαμαρτυρίας ανέδειξε και τη σημασία της μη βίαιης αντίστασης ως στρατηγικής κοινωνικής αλλαγής. Ο Μαχάτμα Γκάντι μέσα από την Πορεία του Αλατιού, αξιοποίησε την πολιτική ανυπακοή ως μέσο αμφισβήτησης της βρετανικής αποικιακής κυριαρχίας στην Ινδία. Η δράση αυτή δεν περιορίστηκε στον άμεσο πολιτικό της στόχο, αλλά λειτούργησε και ως ισχυρό επικοινωνιακό γεγονός, προσελκύοντας διεθνή προσοχή και ενισχύοντας τη νομιμοποίηση του κινήματος ανεξαρτησίας³⁹.

Αντίστοιχα, στις Ηνωμένες Πολιτείες, το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα ανέδειξε τη δύναμη της ειρηνικής μαζικής κινητοποίησης. Εμβληματική υπήρξε η περίπτωση της Ρόζα Παρκς, της οποίας η άρνηση να παραχωρήσει τη θέση της σε λεωφορείο το 1955 αποτέλεσε συμβολική πράξη αντίστασης απέναντι στο καθεστώς φυλετικού διαχωρισμού και λειτούργησε ως αφετηρία για την εντατικοποίηση του κινήματος πολιτικών δικαιωμάτων⁴⁰. Στο ίδιο πλαίσιο, η Πορεία στην Ουάσιγκτον το 1963, υπό την ηγεσία του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ Τζούνιορ, υπογράμμισε τη δυναμική της ειρηνικής συλλογικής δράσης, συμβάλλοντας ουσιαστικά στην προώθηση νομοθετικών μεταρρυθμίσεων και στην ευρύτερη ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης γύρω από το ζήτημα των φυλετικών διακρίσεων⁴¹.

³⁷ Cevalco, C., Tea: Consumption, politics, and revolution, 1773–1776. By James R. Fichter. *The New England Quarterly*, 98(1), 125–127, 2025, σ. 125-127

³⁸ Popkin, J. D., The storming of the Bastille led to democracy but not for long. *Humanities*, 42(4), 2021 παρ. 2-11)

³⁹ Shani, O., Gandhi's salt march: Paradoxes and tensions in the memory of nonviolent struggle in India. In Anna Reading and Tamar Katriel (eds.), *Cultural Memories of Nonviolent Struggles. Powerful Times*. Palgrave macmillan memory studies. σ. 32-51, 2015, σ. 32-41

⁴⁰ Burke, M., *Rosa Parks: The 'no' that sparked the civil rights movement*. BBC News, 2023, παρ. 13-16

⁴¹ Jones, W. P., The forgotten radical history of the March on Washington. *Dissent*. *Dissent Magazine*, 2013, παρ. 1-2

Εικόνα 3. Η Πορεία στην Ουάσιγκτον (1963). Πηγή: The Washington Post

Κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970 σημειώθηκε εκρηκτική ανάπτυξη των κινημάτων διαμαρτυρίας. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από τη μαζικοποίηση της πολιτικής συμμετοχής και τη διεύρυνση της ατζέντας των κοινωνικών διεκδικήσεων πέρα από τα στενά όρια των παραδοσιακών ταξικών συγκρούσεων. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, αναδύθηκαν δυναμικά το φοιτητικό κίνημα και το αντιπολεμικό κίνημα κατά του Πολέμου του Βιετνάμ. Οι μαζικές διαδηλώσεις ενάντια στον πόλεμο, ιδιαίτερα στα τέλη της δεκαετίας του 1960, κατέστησαν εμφανή μια νέα μορφή πολιτικής κινητοποίησης που συνδύαζε τη μαζικότητα με τη ριζοσπαστική αμφισβήτηση της κρατικής πολιτικής. Τα πανεπιστήμια αποτέλεσαν κεντρικούς χώρους οργάνωσης και δράσης, με τους φοιτητές να διεκδικούν όχι μόνο την παύση των στρατιωτικών επιχειρήσεων αλλά και ευρύτερες αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα και στην κοινωνική οργάνωση. Μέσα από αυτές τις κινητοποιήσεις, η έννοια της διαμαρτυρίας απέκτησε πιο συμμετοχικό και αποκεντρωμένο χαρακτήρα⁴².

Παράλληλα, στην Ευρώπη, ο Μάης του 1968 αποτέλεσε εμβληματική στιγμή κοινωνικής και πολιτικής αναταραχής. Οι κινητοποιήσεις που ξεκίνησαν από φοιτητικούς κύκλους επεκτάθηκαν γρήγορα σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα,

⁴² Barker, C., Some reflections on student movements of the 1960s and early 1970s. *Revista Crítica de Ciências Sociais*, (81), 173–191, 2008, σ. 43-47

συμπεριλαμβανομένης της εργατικής τάξης, οδηγώντας σε γενικευμένες απεργίες και συγκρούσεις με τις αρχές. Το γαλλικό παράδειγμα ανέδειξε τη δυνατότητα σύγκλισης διαφορετικών κοινωνικών αιτημάτων και τη διαμόρφωση ενός ευρύτερου κινήματος αμφισβήτησης των κατεστημένων δομών εξουσίας⁴³.

Εικόνα 4. Φοιτητικές και εργατικές κινητοποιήσεις κατά τη διάρκεια του Μάη του 1968 στη Γαλλία.
Πηγή: New York Times

Την ίδια περίοδο αναδύθηκαν και τα «νέα κοινωνικά κινήματα», τα οποία εστίασαν σε ζητήματα ταυτότητας, πολιτισμού και καθημερινής ζωής. Το φεμινιστικό κίνημα, το οικολογικό κίνημα και τα κινήματα για τα δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων αποτέλεσαν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Σε αντίθεση με τα παραδοσιακά εργατικά κινήματα, τα νέα αυτά κινήματα δεν περιορίζονταν αποκλειστικά σε οικονομικά αιτήματα αλλά εστίαζαν σε βαθύτερες πολιτισμικές και κοινωνικές αλλαγές, αμφισβητώντας παγιωμένες αντιλήψεις, κοινωνικές ιεραρχίες και μορφές αποκλεισμού. Μέσα από αυτές τις μορφές κινητοποίησης, η έννοια της διαμαρτυρίας διευρύνθηκε σημαντικά, αποκτώντας όχι μόνο πολιτικό αλλά και έντονο πολιτισμικό και συμβολικό χαρακτήρα⁴⁴.

Οι μη βίαιες διαμαρτυρίες, όπως οι πορείες, οι συγκεντρώσεις και οι συμβολικές παρεμβάσεις, αποτελούν τις πιο διαδεδομένες μορφές συλλογικής δράσης. Μέσω αυτών, οι συμμετέχοντες επιδιώκουν να καταστήσουν ορατά τα αιτήματά τους

⁴³ Messmer, M. W., *French students and workers rebel against the political order*. EBSCO Research Starters, 2023, παρ. 1-13 και Polychroniou, C. J., “Be realistic, demand the impossible!”: How the events of 1968 transformed French society. *Al Jazeera English*, 2018, παρ 1-21 και Beardsley, E., *In France, the protests of May 1968 reverberate today — and still divide the French*. NPR, 2018, παρ. 1-14

⁴⁴ Flynn, S. I., *Social movement theory: Resource mobilization theory*. EBSCO Research Starters, 2023, παρ, 3-11

και να ασκήσουν πίεση στις αρχές χωρίς την προσφυγή στη βία. Η αποτελεσματικότητα τέτοιων μορφών δράσης συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη μαζικότητα, τη δημόσια απήχηση και τη δυνατότητα διαμόρφωσης ευρύτερων κοινωνικών συμμαχιών, στοιχεία που ενισχύουν τη νομιμοποίηση των αιτημάτων και αυξάνουν την κοινωνική και πολιτική τους επιρροή.

Ωστόσο, η μετάβαση από τη μη βίαιη στη βίαιη διαμαρτυρία δεν αποτελεί ασυνήθιστο φαινόμενο, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου οι ειρηνικές μορφές κινητοποίησης θεωρείται ότι αδυνατούν να επιφέρουν ουσιαστικές αλλαγές. Σε συνθήκες κοινωνικής έντασης και πολιτικής απογοήτευσης, η βία μπορεί να εκδηλωθεί είτε ως αυθόρμητη αντίδραση είτε ως συνειδητή στρατηγική επιλογή. Οι συγκρούσεις με τις δυνάμεις ασφαλείας καθώς και φαινόμενα βανδαλισμών και λεηλασιών, αποτελούν συχνά εκφράσεις αυτής της δυναμικής, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τα όρια αλλά και τις αντιφάσεις της διαμαρτυρίας ως μέσου κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής⁴⁵.

Η διάκριση μεταξύ βίαιων και μη βίαιων μορφών διαμαρτυρίας συνδέεται άμεσα με ζητήματα στρατηγικής επιλογής, πολιτικής νομιμοποίησης και κοινωνικής αποδοχής. Οι διαφορετικές μορφές δράσης δεν αντανακλούν μόνο εναλλακτικούς τρόπους έκφρασης της δυσaréσκειας αλλά και διαφορετικές αντιλήψεις σχετικά με τη φύση της εξουσίας, τα όρια της πολιτικής συμμετοχής και τα μέσα επίτευξης κοινωνικής αλλαγής. Παρότι η κατηγοριοποίηση αυτή δεν είναι πάντοτε απόλυτη, καθώς πολλές κινητοποιήσεις κινούνται σε ένα συνεχές μεταξύ ειρηνικής και συγκρουσιακής δράσης, παραμένει ιδιαίτερα χρήσιμη για την κατανόηση της δυναμικής των κοινωνικών κινημάτων⁴⁶.

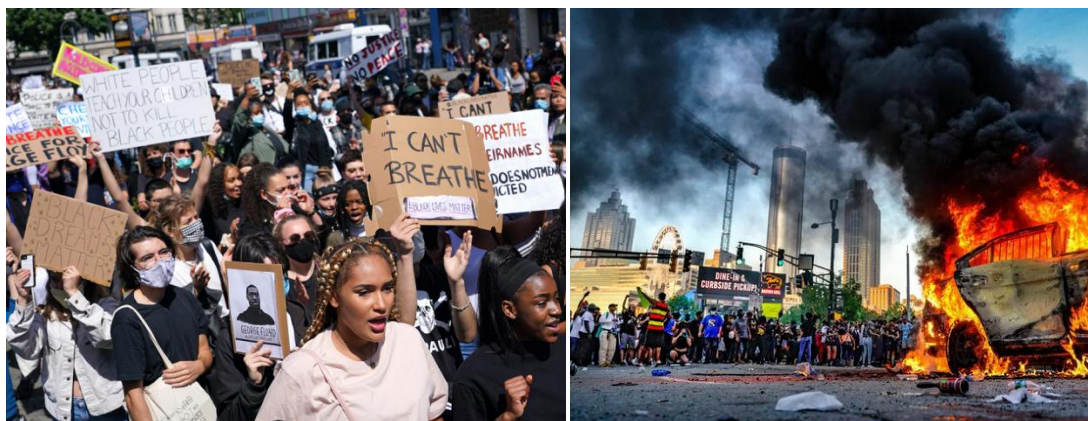
Η εμφάνιση βίαιων μορφών διαμαρτυρίας εγείρει σημαντικά θεωρητικά και πρακτικά ζητήματα σχετικά με τη νομιμοποίηση της πολιτικής δράσης. Αν και η βία συχνά καταδικάζεται ως μέσο έκφρασης, δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από τα κοινωνικά και πολιτικά συμφραζόμενα μέσα στα οποία εκδηλώνεται⁴⁷. Σε πολλές περιπτώσεις, οι βίαιες εκρήξεις αποτελούν ένδειξη βαθύτερων κοινωνικών ανισοτήτων ή παρατεταμένης αδυναμίας των θεσμών να ανταποκριθούν σε αιτήματα πολιτών.

⁴⁵ Feinberg, M., Willer, R., & Kovacheff, C., The activist's dilemma: Extreme protest actions reduce popular support for social movements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 119(5), 2020, σ. 1-4

⁴⁶ Feinberg, M., Willer, R., & Kovacheff, C., ό.π. σ. 1-4

⁴⁷ Bartusevičius, H., van Leeuwen, F., & Petersen, M. B., Political repression motivates anti-government violence. *Royal Society open science*, 10(6), 221-227, 2023, σ. 1-3

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της δυναμικής αποτέλεσαν οι διαμαρτυρίες που ξέσπασαν στις Ηνωμένες Πολιτείες μετά τον θάνατο του Τζόρτζ Φλόιντ το 2020, οι οποίες, παρότι ξεκίνησαν ως ειρηνικές κινητοποιήσεις, σε ορισμένες περιπτώσεις εξελίχθηκαν σε εκτεταμένες συγκρούσεις και ταραχές⁴⁸.

Εικόνες 5, 6. Οι διαμαρτυρίες μετά τον θάνατο του Τζόρτζ Φλόιντ το 2020 περιλάμβαναν τόσο ειρηνικές κινητοποιήσεις όσο και συγκρούσεις με τις αρχές, αναδεικνύοντας τη ρευστότητα μεταξύ μη βίαιης και βίαιης διαμαρτυρίας. Πηγή: New York Times, Forbes.

Η μετάβαση από την ειρηνική στη βίαιη δράση συνδέεται συχνά με το αίσθημα πολιτικής απογοήτευσης και αδυναμίας θεσμικής εκπροσώπησης. Όταν οι διαδηλωτές θεωρούν ότι οι ειρηνικές μορφές πίεσης δεν αποδίδουν, ενδέχεται να αντιμετωπίσουν τη βία ως το μοναδικό διαθέσιμο μέσο για να καταστήσουν τα αιτήματά τους ορατά. Ωστόσο, η επιλογή αυτή ενέχει σημαντικούς κινδύνους, καθώς μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια κοινωνικής νομιμοποίησης και να αποδυναμώσει την αρχική στόχευση του κινήματος⁴⁹. Παράλληλα, η εκδήλωση βίας συχνά παρέχει στις αρχές το επιχείρημα για εντονότερη καταστολή και αυστηρότερο περιορισμό του δημόσιου χώρου έκφρασης και κινητοποίησης⁵⁰.

Μετά τη διάκριση μεταξύ βίαιων και μη βίαιων μορφών διαμαρτυρίας, ανακύπτει το ζήτημα της αποτελεσματικότητας της διαμαρτυρίας ως μέσου κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής. Η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς της δεν είναι μονοσήμαντη, καθώς οι διαμαρτυρίες μπορούν να επιφέρουν τόσο άμεσα όσο και μακροπρόθεσμα αποτελέσματα. Σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο είναι πιθανό να ασκήσουν

⁴⁸ Kishi, R., & Jones, S., *Demonstrations and political violence in America: New data for summer 2020*. Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), 2020, σ.11-17

⁴⁹ De Witte, M., *How violent protest can backfire*. Stanford News, 2018, παρ. 1-4

⁵⁰ Rød, E. G., & Weidmann, N. B., From bad to worse? How protest can foster armed conflict in autocracies. *Political Geography*, 103, Article 102891, 2023, σ.1-3

πίεση στις κυβερνήσεις και να οδηγήσουν σε συγκεκριμένες πολιτικές αποφάσεις ή παραχωρήσεις. Σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, ωστόσο, η συμβολή τους εντοπίζεται κυρίως στη διαμόρφωση πολιτικής συνείδησης, στην ανάδειξη κοινωνικών ζητημάτων και στην αμφισβήτηση της νομιμοποίησης υφιστάμενων δομών εξουσίας. Η δημόσια ορατότητα των αιτημάτων δημιουργεί ένα πεδίο διαλόγου, εντός του οποίου επαναπροσδιορίζονται κοινωνικές αξίες και πολιτικές προτεραιότητες⁵¹.

Σημαντικό στοιχείο για την κατανόηση της λειτουργίας της διαμαρτυρίας αποτελεί ο συμβολικός της χαρακτήρας⁵². Πέρα από την άμεση επιδίωξη πολιτικών αποτελεσμάτων, οι διαδηλώσεις λειτουργούν ως διαδικασίες παραγωγής νοήματος και συγκρότησης συλλογικής ταυτότητας. Μέσω της συμμετοχής, τα άτομα εντάσσονται σε ένα ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, αναπτύσσοντας αίσθηση κοινής σκοπιμότητας και αλληλεγγύης. Τα συνθήματα, τα πανό και οι μορφές συλλογικής δράσης συνιστούν μέσα επικοινωνίας που υπερβαίνουν την απλή διατύπωση αιτημάτων και συμβάλλουν στη διαμόρφωση ευρύτερων πολιτισμικών αφηγήσεων. Η επιτυχία μιας διαμαρτυρίας δεν εξαντλείται στην άμεση επίτευξη πολιτικών στόχων αλλά περιλαμβάνει και τη συμβολική της επίδραση στον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες αντιλαμβάνονται την εξουσία, τη δικαιοσύνη και τη συλλογική δράση.

Η αποτελεσματικότητα των διαμαρτυριών εξαρτάται από ένα σύνολο αλληλεπιδρώντων παραγόντων. Καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει το πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται οι κινητοποιήσεις, καθώς αυτό επηρεάζει τις δυνατότητες κινητοποίησης και πολιτικής επιρροής. Σε περιόδους κρίσης ή θεσμικής αστάθειας, οι δομές εξουσίας καθίστανται συχνά πιο ευάλωτες, διευρύνοντας τα περιθώρια δράσης των κοινωνικών κινημάτων⁵³. Παράλληλα, ιδιαίτερη σημασία έχει και η οργανωτική διάσταση της διαμαρτυρίας. Η ύπαρξη σαφών στόχων, η διαθεσιμότητα πόρων και η ικανότητα συντονισμού ενισχύουν τη συνοχή και τη διάρκεια των κινητοποιήσεων, αυξάνοντας τις πιθανότητες επίτευξης απτών αποτελεσμάτων.

Ο Μάικλ Λίπσκι στο άρθρο του «Protest as a Political Resource» (1968) υποστήριξε ότι τα επιτυχημένα κινήματα διαθέτουν σαφείς στρατηγικούς στόχους,

⁵¹ Buller, R., *How effective is protesting? According to historians and political scientists: very*, The Guardian, 2025, 1-19

⁵² Awad, S. H., & Wagoner, B., Protest symbols. *Current opinion in psychology*, 35, 98–102, 2020, σ. 98-102

⁵³ Kriesi, H., Political mobilization in times of crises: The relationship between economic and political crises. In M. Giugni & M. T. Grasso (Eds.), *Austerity and protest: Popular contention in times of economic crisis* (pp. 19–33), Ashgate/Routledge, 2015, σ. 1-8

αξιοποιούν τη διαμαρτυρία για τη διεύρυνση κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών και συνδέουν τις εκφράσεις δυσaráσκειας με ευρύτερες μορφές πολιτικής και εκλογικής κινητοποίησης⁵⁴. Ο Λίπσκι ανέφερε ως χαρακτηριστικό παράδειγμα το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα στις Ηνωμένες Πολιτείες, το οποίο κατάφερε να επιτύχει σημαντικές θεσμικές και πολιτικές αλλαγές⁵⁵.

Εξίσου σημαντική είναι η στάση των αρχών απέναντι στη διαμαρτυρία. Η κρατική αντίδραση μπορεί να κυμαίνεται από την ανοχή και τον διάλογο έως την καταστολή, επηρεάζοντας άμεσα την εξέλιξη των κινητοποιήσεων. Η καταστολή, αν και ενδέχεται να περιορίσει βραχυπρόθεσμα τη δράση των διαδηλωτών, συχνά ενισχύει το αίσθημα αδικίας και μπορεί να οδηγήσει σε περαιτέρω ριζοσπαστικοποίηση⁵⁶. Αντίθετα, η ενσωμάτωση ορισμένων αιτημάτων μέσω θεσμικών διαδικασιών μπορεί να αποδυναμώσει την ένταση των κινητοποιήσεων, χωρίς απαραίτητα να επιλύει τις βαθύτερες αιτίες που τις προκάλεσαν⁵⁷.

Η σχέση μεταξύ διαμαρτυρίας και δημοκρατίας αποτελεί επίσης βασικό πεδίο ανάλυσης. Σε δημοκρατικά πολιτεύματα, η διαμαρτυρία συνδέεται στενά με θεμελιώδη δικαιώματα, όπως η ελευθερία της έκφρασης και της συνάθροισης, και μπορεί να θεωρηθεί ένδειξη της λειτουργικότητας του πολιτικού συστήματος. Η ύπαρξη ενεργών κινημάτων καταδεικνύει ότι οι πολίτες διαθέτουν τα μέσα να εκφράσουν τη διαφωνία τους και να συμμετάσχουν στον δημόσιο διάλογο. Η ένταση και η συχνότητα των διαμαρτυριών ενδέχεται να αποκαλύπτουν δυσλειτουργίες των θεσμών, όπως η αδυναμία ανταπόκρισης σε κοινωνικά αιτήματα ή η άνιση κατανομή της πολιτικής ισχύος. Υπό αυτή την έννοια, η διαμαρτυρία λειτουργεί όχι μόνο ως μορφή αντίδρασης, αλλά και ως μηχανισμός αξιολόγησης της ποιότητας της δημοκρατίας⁵⁸.

⁵⁴ West, D. M., *The power of protest in the US*. Brookings, (2025a), παρ. 1-2

⁵⁵ West, D. M., ό.π., παρ. 1-2

⁵⁶ Steinert-Threlkeld, Z. C., Chan, A. M., & Joo, J., How State and Protester Violence Affect Protest Dynamics. *The journal of politics*, 84(2), 798–813, 2022, παρ. 10-19

⁵⁷ Lima, V., The institutionalisation of social movements: Co-optation and democratic policy-making. *Political Studies Review*, 19(2), 245–261, 2021

⁵⁸ Gobbi, D., Gorriahn, L., Staemmler, D., & Volk, C., Protest and the democratic order: A research perspective. *Democratic Theory*, 9(2), 1–10, 2022, σ. 1-4

Εικόνα 7. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν μετασχηματίσει τη σύγχρονη διαμαρτυρία, διευκολύνοντας τη ταχεία διάδοση πληροφοριών και την διεθνή κινητοποίηση. Πηγή: Pew Research Center

Τέλος, η τεχνολογική εξέλιξη έχει μετασχηματίσει σημαντικά τις μορφές και τις δυνατότητες της διαμαρτυρίας. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης επιτρέπουν την ταχεία οργάνωση και διάδοση πληροφοριών, διευκολύνοντας την μαζική κινητοποίηση. Ταυτόχρονα, δημιουργούν νέες προκλήσεις, όπως η επιφανειακή συμμετοχή, η ταχύτητα διάχυσης παραπληροφόρησης και η διάσπαση της δημόσιας προσοχής σε πολλαπλά ζητήματα. Η ψηφιακή διαμαρτυρία, αν και δεν αντικαθιστά τη φυσική παρουσία στον δημόσιο χώρο, αποτελεί πλέον αναπόσπαστο στοιχείο της σύγχρονης πολιτικής δράσης⁵⁹.

Η διεθνοποίηση της διαμαρτυρίας αποτελεί ένα ακόμη χαρακτηριστικό της σύγχρονης εποχής. Τα κοινωνικά κινήματα συχνά υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα, δημιουργώντας δίκτυα αλληλεγγύης και ανταλλαγής εμπειριών. Πρακτικές και στρατηγικές διαμαρτυρίας μεταφέρονται από το ένα πλαίσιο στο άλλο, προσαρμοζόμενες στις τοπικές συνθήκες. Η διάχυση αυτή ενισχύεται από την παγκοσμιοποίηση και την ανάπτυξη των επικοινωνιακών τεχνολογιών, καθιστώντας τη διαμαρτυρία ένα παγκοσμιοποιημένο και διαρκώς εξελισσόμενο πεδίο πολιτικής και κοινωνικής δράσης⁶⁰.

⁵⁹ Saroj, K., Rongphar, M., Mallick, T., & Naresh, M., Examining the role of digital technology in shaping modern social movements. *Integrated Journal for Research in Arts and Humanities*, 6(1) 226-231, 2026, σ. 227-229 και West, D. M., *How technology is altering citizen protests*. Brookings (2025b), παρ. 1-5

⁶⁰ Stiglitz, J. E., *The globalization of our discontent*. Project Syndicate, 2017, παρ. 1

2.2 Ορισμός και έννοια του βανδαλισμού

Ο όρος «βανδαλισμός» χρησιμοποιείται συχνά στην καθημερινή γλώσσα για να περιγράψει πράξεις καταστροφής ή φθοράς, κυρίως σε δημόσιους χώρους, μνημεία και έργα τέχνης. Ωστόσο, μια πιο προσεκτική και ιστορικά τεκμηριωμένη προσέγγιση αποκαλύπτει ότι ο βανδαλισμός δεν αποτελεί μια ουδέτερη ή αυτονόητη έννοια, αλλά συγκροτείται μέσα από συγκεκριμένα ιστορικά συμφραζόμενα, ιδεολογικές χρήσεις και κοινωνικές συγκρούσεις, αποκτώντας διαφορετικά νοήματα ανάλογα με την εποχή και το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται⁶¹.

Η εμφάνιση του όρου ανάγεται στον ύστερο 18ο αιώνα, όταν χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει τις καταστροφές έργων τέχνης και μνημείων κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης. Από την αρχή, η χρήση του είχε έντονα καταγγελτικό χαρακτήρα, καθώς επιστρατεύτηκε για να στιγματίσει πρακτικές που θεωρήθηκαν απειλή για την ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά⁶². Η ίδια η ετυμολογία του όρου, η οποία παραπέμπει στη γερμανική φυλή των Βανδάλων, φέρει ήδη αρνητικό ιδεολογικό φορτίο, συνδέοντας την καταστροφή με την έννοια της βαρβαρότητας. Σύντομα, ο όρος εργαλειοποιήθηκε ως μέσο υπεράσπισης ενός συγκεκριμένου τρόπου αντίληψης της ιστορίας, του πολιτισμού και της κοινωνικής τάξης, ιδιαίτερα απέναντι στις ριζικές πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις της εποχής⁶³.

Κατά τους επόμενους αιώνες, η έννοια του βανδαλισμού απομακρύνθηκε από μια απλή περιγραφή πράξεων φθοράς και εντάχθηκε σε ένα ευρύτερο σύστημα κοινωνικού και πολιτικού λόγου. Οι καταστροφές μνημείων και συμβόλων δεν αντιμετωπίζονται πλέον αποκλειστικά ως πράξεις υλικής ζημιάς, και συχνά ερμηνεύονται είτε ως απειλές προς την κοινωνική τάξη είτε ως μορφές πολιτικής παρέμβασης και συμβολικής αμφισβήτησης. Ιδιαίτερα κατά τον 20ό αιώνα, σε περιόδους πολέμων, επαναστάσεων και έντονων πολιτικών μετασχηματισμών, οι βανδαλισμοί απέκτησαν σαφή πολιτικό και ιδεολογικό χαρακτήρα. Συνδέονται τόσο με την πτώση παλαιών καθεστώτων όσο και με την εγκαθίδρυση νέων μορφών

⁶¹ Τενεκετζής, Α., & Κωστόπουλος, Τ., ό. π., 40-41

⁶² Bresnahan, A., On 'revolutionary vandalism'. *Architectural Theory Review*, 19(3), 282–298, 2014, σ. 282 και Merrill, S., Graffiti at heritage places: Vandalism as cultural significance or conservation sacrilege?. *Time and Mind*, 4(1), 59–75, 2011, 155-156

⁶³ Gamboni, D., *The destruction of art: Iconoclasm and vandalism since the French Revolution*. Reaktion Books, 1997, σ. 31-32, 36

εξουσίας, ενώ παράλληλα λειτουργούν ως μέσα αναδιαμόρφωσης της συλλογικής μνήμης και της δημόσιας ιστορίας⁶⁴.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι πράξεις βανδαλισμού αποκτούν συμβολικό χαρακτήρα, καθώς συνδέονται με τη νομιμοποίηση ή την αμφισβήτηση συγκεκριμένων ιστορικών αφηγήσεων. Ο χαρακτηρισμός μιας πράξης ως «βανδαλισμού» δεν είναι ουδέτερος, καθώς επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιλαμβάνεται τη συγκεκριμένη ενέργεια. Η καταστροφή ή η αλλοίωση ενός μνημείου δεν ερμηνεύεται μόνο ως απώλεια πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και ως ένδειξη πολιτικής εκτροπής ή, αντιστρόφως, ως πράξη απελευθέρωσης και αμφισβήτησης κυρίαρχων μορφών εξουσίας⁶⁵.

Ο βανδαλισμός, επομένως, μπορεί να ιδωθεί ως αντανάκλαση των σχέσεων εξουσίας που διαπερνούν μια κοινωνία. Μέσα από αυτόν παράγονται διαχωρισμοί ανάμεσα σε πράξεις που αναγνωρίζονται ως μορφές πολιτικής αντίστασης και σε πράξεις που στιγματίζονται ως παραβατικές ή αντικοινωνικές. Κατά συνέπεια, η μελέτη του φαινομένου δεν μπορεί να περιοριστεί μόνο στην καταγραφή των ίδιων των γεγονότων, αλλά οφείλει να εξετάσει το πλέγμα λόγων, θεσμών και κοινωνικών σχέσεων που προσδίδουν στις συγκεκριμένες πράξεις το νόημά τους⁶⁶.

Η σημασία του δημόσιου χώρου είναι απαραίτητη για την κατανόηση του βανδαλισμού. Από τον 19ο αιώνα και έπειτα, με τη διαμόρφωση των σύγχρονων πόλεων και τη μαζική ανέγερση μνημείων, ο δημόσιος χώρος μετατρέπεται σε πεδίο πολιτικής και συμβολικής διεκδίκησης⁶⁷. Τα μνημεία ενσαρκώνουν ιστορικές αφηγήσεις, ιδεολογίες και συλλογικές ταυτότητες. Ως εκ τούτου, η τύχη τους συνδέεται άμεσα με τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις κάθε εποχής.

Οι εναλλαγές καθεστώτων, οι αλλαγές συνόρων και οι κοινωνικές συγκρούσεις οδηγούν συχνά στην καταστροφή, την απομάκρυνση ή την αναδιαμόρφωση μνημείων. Οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της διαδικασίας. Κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, οι διαδοχικές πολιτικές μεταβολές οδήγησαν στην ανέγερση, την αναδιαμόρφωση και, τελικά, την αποκαθήλωση πλήθους μνημείων που συνδέονταν με διαφορετικά καθεστώτα και ιδεολογίες. Αντίστοιχες

⁶⁴ Τενεκετζής, Α., & Κωστόπουλος, Τ., ό. π., 40-42

⁶⁵ Τενεκετζής, Α., & Κωστόπουλος, Τ., ό. π., 40-42

⁶⁶ Τενεκετζής, Α., & Κωστόπουλος, Τ., ό. π., 45-48

⁶⁷ Habermas, J., *Strukturwandel der Öffentlichkeit* [The structural transformation of the public sphere]. Suhrkamp. (Original work published 1962), 1990, σ.161-177 και Sennett, R., *The fall of public man*. W. W. Norton. (Original work published 1974), 1992, σ. 123-130

διαδικασίες παρατηρήθηκαν και μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, όταν πολλές κοινωνίες επαναδιαπραγματεύτηκαν τη σχέση τους με το παρελθόν. Η αποσταλινοποίηση, για παράδειγμα, συνοδεύτηκε από τη συστηματική απομάκρυνση αγαλμάτων και συμβόλων που σχετίζονταν με το σταλινικό καθεστώς, ενώ η πτώση των κομμουνιστικών κυβερνήσεων προκάλεσε νέο κύμα αποκαθλώσεων και αναθεώρησης της δημόσιας μνήμης⁶⁸.

Εικόνες 8, 9. Η απομάκρυνση του αγάλματος του Βλαντιμίρ Λένιν στο Ανατολικό Βερολίνο το 1991 και η κατεδάφιση του αγάλματος του Σαντάμ Χουσεΐν στη Βαγδάτη το 2003 αποτέλεσαν δύο από τις πιο εμβληματικές εικόνες συμβολικής ανατροπής εξουσίας στη σύγχρονη ιστορία. Πηγή: The Week, MIT.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις αποκαθίλωσης αγαλμάτων αυταρχικών ηγετών ή μορφών που συνδέονται με καταπιεστικά καθεστώτα. Η πτώση του αγάλματος του Σαντάμ Χουσεΐν στη Βαγδάτη το 2003 αποτέλεσε ένα εμβληματικό γεγονός συμβολικής ανατροπής της εξουσίας, ενώ η απομάκρυνση αγαλμάτων του Ιωσήφ Στάλιν και άλλων σοβιετικών συμβόλων στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης συνδέθηκε με την προσπάθεια επαναπροσδιορισμού της συλλογικής μνήμης μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων.

Όπως θα δούμε παρακάτω, παρόμοιες περιπτώσεις δείχνουν ότι οι παρεμβάσεις πάνω σε μνημεία δεν μπορούν να ερμηνευθούν αποκλειστικά ως πράξεις βανδαλισμού, αλλά και ως μορφές επανεγγραφής της δημόσιας μνήμης και αμφισβήτησης κυρίαρχων ιστορικών αφηγήσεων.

⁶⁸ Τενεκετζής, Α., & Κωστόπουλος, Τ., ό. π., 42-43

2.3 Βανδαλισμοί μνημείων, πολιτική/κοινωνική διαμαρτυρία και καταστροφή συμβόλων

Οι σύγχρονες κοινωνίες κληρονομούν ένα πλήθος πολιτικών συμβόλων από το παρελθόν, όπως αγάλματα, μνημεία, ονομασίες δρόμων και δημόσιες τελετουργίες. Τα σύμβολα αυτά εκτός από αναπαραστάσεις ιστορικών γεγονότων, λειτουργούν ως φορείς αξιών και νοημάτων που διαμορφώνουν τη συλλογική μνήμη και την πολιτική ταυτότητα. Παρότι πολλά από αυτά θεωρούνται σχετικά ουδέτερα, κάποια άλλα συνδέονται με ιστορικά πρόσωπα, ιδεολογίες ή πρακτικές που αποτελούν αντικείμενο έντονης ηθικής και πολιτικής αμφισβήτησης⁶⁹.

Στη διεθνή βιβλιογραφία, τα σύμβολα αυτά περιγράφονται συχνά ως «μολυσμένα» (tainted), ακριβώς επειδή φέρουν νοήματα που μπορούν να θεωρηθούν προσβλητικά, καταπιεστικά ή ηθικά προβληματικά για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες⁷⁰. Τέτοια σύμβολα μπορεί να σχετίζονται με την αποικιοκρατία, τη δουλεία, τον ρατσισμό, τον αυταρχισμό ή άλλες μορφές κυριαρχίας και κοινωνικού αποκλεισμού. Η διατήρησή τους στον δημόσιο χώρο δεν ερμηνεύεται από όλους ως απλή ιστορική υπενθύμιση, αντιθέτως συχνά εκλαμβάνεται ως συνέχιση της δημόσιας αναγνώρισης και νομιμοποίησης των αξιών που αυτά εκπροσωπούν.

Η παρουσία τέτοιων αμφισβητούμενων συμβόλων στον δημόσιο χώρο εγείρει το ερώτημα του πώς πρέπει να αντιμετωπίζονται, ποιος έχει την αρμοδιότητα να αποφασίζει για τη διατήρηση ή την απομάκρυνσή τους, καθώς και ποια είναι τα όρια των θεμιτών μορφών αντίδρασης απέναντί τους; Ένα σημαντικό τμήμα της βιβλιογραφίας υποστηρίζει ότι αυτά τα σύμβολα θα πρέπει είτε να απομακρύνονται είτε να επαναπλαισιώνονται μέσα από κριτικές παρεμβάσεις, ώστε να αποδυναμωθούν τα προβληματικά τους νοήματα⁷¹. Ωστόσο, τέτοιες διαδικασίες συχνά καθυστερούν ή συναντούν πολιτικές και κοινωνικές αντιδράσεις, ιδιαίτερα όταν τα επίμαχα σύμβολα συνδέονται με εθνικές αφηγήσεις ή με βαθιά ριζωμένες μορφές συλλογικής ταυτότητας.

⁶⁹ Lai, T. H., Political vandalism as counter-speech: A defense of defacing and destroying tainted monuments. *European Journal of Philosophy*, 28(3), 602–616, 2020, σ. 3-4

⁷⁰ Schulz, J., Must Rhodes Fall? The Significance of Commemoration in the Struggle for Relations of Respect. *Journal of Political Philosophy*, 27 (2), 166–186, 2019, σ. 173 και Lai, T. H., ό. π., σ. 4

⁷¹ Burch-Brown, J., Is it Wrong to Topple Statues & Rename Schools? *Journal of Political Theory & Philosophy*, 59–86, 2017, σ. 61, 68-69,87 και Frowe, H., The Duty to Remove Statues of Wrongdoers. *Journal of Practical Ethics*, 7(3), 2019, σ.1-2 και Schulz, J., ό.π., 167

Έτσι, οι παρεμβάσεις πάνω σε αυτά τα αμφισβητούμενα μνημεία εμφανίζονται ως μορφές πολιτικής και κοινωνικής διαμαρτυρίας. Ο πολιτικός βανδαλισμός δεν περιορίζεται μόνο στην ολοκληρωτική καταστροφή συμβόλων, αλλά περιλαμβάνει και πρακτικές όπως η κάλυψη αγαλμάτων, η προσθήκη συνθημάτων, η αλλοίωση επιφανειών ή η συμβολική «κατάληψη» μνημείων από κοινωνικά κινήματα. Οι πράξεις αυτές επιχειρούν να αμφισβητήσουν τη δημόσια αυθεντία των συμβόλων και να καταστήσουν ορατή μια εναλλακτική ανάγνωση της ιστορίας.

Η κατανόηση αυτής της θέσης προϋποθέτει μια ανάλυση της ίδιας της λειτουργίας των πολιτικών συμβόλων. Με όρους εμπνευσμένους από τη θεωρία των λεκτικών πράξεων του J. L. Austin (1975), τα μνημεία μπορούν να θεωρηθούν ως μορφές «λόγου» που επιτελούν συγκεκριμένες λειτουργίες, όπως να εξυμνούν, να νομιμοποιούν και να αποκλείουν πρόσωπα, να προβάλλουν αξίες και να διαμορφώνουν αντιλήψεις σχετικά με το παρελθόν και την πολιτική κοινότητα⁷². Ένα άγαλμα, για παράδειγμα, εκτός από την αναπαράσταση ενός ιστορικού προσώπου εκφράζει μια αξιολογική στάση απέναντι στις πράξεις του και, κατ' επέκταση, απέναντι στις κοινωνικές σχέσεις που αυτές συνεπάγονται.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η έννοια του «μολυσμένου» συμβόλου αποκτά πιο σαφές περιεχόμενο. Ένα σύμβολο θεωρείται «μολυσμένο» όταν συνδέεται με ιδέες, πρακτικές ή ιστορικές περιόδους που προκαλούν αισθήματα υποτίμησης ή αποκλεισμού σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες⁷³. Η παρουσία τέτοιων συμβόλων στον δημόσιο χώρο μπορεί να ενισχύει αντιλήψεις κοινωνικής ανισότητας ή να δημιουργεί την εντύπωση ότι ορισμένες ομάδες δεν αναγνωρίζονται ως ισότιμα μέλη της πολιτικής κοινότητας. Για παράδειγμα, η δημόσια εξύμνηση ιστορικών προσώπων που συνδέονται με την αποικιοκρατία, τη δουλεία ή αυταρχικές πρακτικές είναι δυνατόν να εκληφθεί ως έμμεση αποδοχή των αντίστοιχων μορφών κυριαρχίας και καταπίεσης. Στο ίδιο πλαίσιο, η έννοια του «υποτιμητικού εξυψωτισμού» (derogatory pedestalling) υποδηλώνει ότι η τιμητική προβολή ενός προσώπου μπορεί ταυτόχρονα να συνεπάγεται την υποβάθμιση ή την περιθωριοποίηση άλλων κοινωνικών ομάδων.

Η συμβολική δύναμη των μνημείων ενισχύεται ιδιαίτερα, όταν αυτά προστατεύονται ή προβάλλονται από το ίδιο το κράτος. Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα μνημεία λειτουργούν ως μορφές «κρατικού λόγου», δηλαδή ως σύμβολα που

⁷² Lai, T. H., ό. π., σ.10

⁷³ Schulz, J., ό.π., σ. 168-170

εμφανίζονται να εκφράζουν τις επίσημες αξίες της πολιτικής κοινότητας⁷⁴. Η παρουσία τους στον δημόσιο χώρο δημιουργεί την εντύπωση ότι οι αξίες που εκπροσωπούν αποτελούν κοινά αποδεκτές κοινωνικές αρχές. Η δημόσια τιμή προς ιστορικές μορφές που συνδέονται με καταπίεση ή αποκλεισμό μπορεί να εκληφθεί ως έμμεση υποτίμηση κοινωνικών ομάδων που υπέστησαν τις συνέπειες αυτών των πρακτικών.

Στο σημείο αυτό αποκτά σημασία η έννοια του «αντι-λόγου» (counter-speech). Αν τα μνημεία λειτουργούν ως φορείς δημόσιου λόγου, τότε οι παρεμβάσεις πάνω σε αυτά μπορούν να ερμηνευθούν ως προσπάθειες αμφισβήτησης και αποδυνάμωσης των μηνυμάτων που μεταδίδουν⁷⁵. Η καταστροφή, η αλλοίωση ή η επανανοηματοδότηση ενός μνημείου δεν στοχεύει μόνο στο ίδιο το αντικείμενο, αλλά και στις αξίες που αυτό συμβολίζει. Ο πολιτικός βανδαλισμός μπορεί, επομένως, να ιδωθεί ως πρακτική μέσω της οποίας κοινωνικές ομάδες επιχειρούν να αμφισβητήσουν κυρίαρχες ιστορικές αφηγήσεις και να επαναδιαπραγματευτούν τη συλλογική μνήμη.

Εικόνα 10. Πίνακας του Γιοχάνες Άνταμ Σάιμον Έρτελ που απεικονίζει την καταστροφή του αγάλματος του Βασιλιά Γεωργίου Γ' το 1776 στην Πόλη της Νέας Υόρκης (1852–1853). Πηγή: New York Times

Η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι τέτοιες πρακτικές εμφανίζονται συχνά σε περιόδους έντονων κοινωνικών και πολιτικών μετασχηματισμών. Η Γαλλική

⁷⁴ Brettschneider, C., *When the state speaks, what should it say?: How democracies can protect expression and promote equality*. Princeton University Press, 2012 και Tsai, G., The morality of state symbolic power. *Social Theory and Practice* , 42 (2), 318– 342, 2016 στο Lai, T. H., ό. π., σ.6

⁷⁵ Lai, T. H., ό. π., σ. 9-11

Επανάσταση αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα, καθώς η καταστροφή αγαλμάτων μοναρχών και θρησκευτικών συμβόλων χρησιμοποιήθηκε ως μέσο απονομιμοποίησης του παλαιού καθεστώτος. Η κατεδάφιση των συμβόλων της μοναρχίας δεν αφορούσε μόνο την υλική τους εξάλειψη αλλά λειτουργούσε ως δημόσια δήλωση ρήξης με την προηγούμενη πολιτική και κοινωνική τάξη⁷⁶. Ανάλογες πρακτικές παρατηρούνται και στις διάφορες μορφές εικονομαχίας, τόσο στη βυζαντινή περίοδο όσο και κατά τη Μεταρρύθμιση στη δυτική Ευρώπη. Η καταστροφή θρησκευτικών εικόνων και συμβόλων συνδεόταν με βαθύτερες πολιτικές και θεολογικές συγκρούσεις σχετικά με τη νομιμότητα της θρησκευτικής εξουσίας και τον ρόλο των εικόνων στη δημόσια ζωή⁷⁷. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η επίθεση στα σύμβολα λειτουργούσε ως αμφισβήτηση της ίδιας της εξουσίας που αυτά εκπροσωπούσαν.

Κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα, οι βανδαλισμοί μνημείων συνδέθηκαν συστηματικά με πολιτικές ανατροπές και αλλαγές καθεστώτων. Η πτώση αυτοκρατοριών, οι επαναστάσεις και οι μεταπολεμικές μεταβάσεις συνοδεύτηκαν συχνά από την απομάκρυνση ή καταστροφή μνημείων του προηγούμενου καθεστώτος. Η αποκαθήλωση αγαλμάτων ηγετών λειτουργούσε ως συμβολική επιβεβαίωση της πολιτικής αλλαγής και ως προσπάθεια οικοδόμησης νέας συλλογικής ταυτότητας. Σε πολλές περιπτώσεις, η αλλαγή του δημόσιου συμβολικού τοπίου θεωρήθηκε αναγκαία για τη νομιμοποίηση του νέου πολιτικού συστήματος.

Ιδιαίτερα σημαντικές υπήρξαν οι παρεμβάσεις σε μνημεία στο πλαίσιο των διαδικασιών αποαποικιοποίησης. Σε πολλές πρώην αποικίες, αγάλματα αποικιοκρατικών αξιωματούχων και σύμβολα της αποικιακής κυριαρχίας αποτέλεσαν στόχους επιθέσεων ή αποκαθλώσεων. Οι ενέργειες αυτές δεν αφορούσαν μόνο την απομάκρυνση υλικών αντικειμένων, αλλά εξέφραζαν την επιθυμία επαναπροσδιορισμού της ιστορικής μνήμης και ανάκτησης του δημόσιου χώρου από τις τοπικές κοινωνίες. Η αποκαθήλωση τέτοιων μνημείων λειτουργεί ως συμβολική αποδέσμευση από την αποικιακή κληρονομιά και τις ιεραρχικές σχέσεις που αυτή αντιπροσώπευε⁷⁸.

⁷⁶ Idzerda, S. J., Iconoclasm during the French Revolution. *The American Historical Review*, 60(1), 13–26, 1954, σ. 16

⁷⁷ Zhao, Z., A reappraisal of the Byzantine iconoclasm: Image conflicts and reconciliation strategies in the inculturation of Catholicism in East Asia. *Cultural and Religious Studies*, 13(6), 315–326, 2025, σ. 315-317

⁷⁸ Çelik, Z., Colonial statues and their afterlives. *The Journal of North African Studies*, 25(5), 711–726, 2020, σ. 715-718 και Labadi, S., Colonial statues in Africa have been removed, returned and torn down again – why it's such a complex history. *The Conversation*, 2024, παρ. 2-17 και Maddinson, T.,

Ανάλογες εξελίξεις σημειώθηκαν και μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη συνοδεύτηκε από την απομάκρυνση αγαλμάτων και συμβόλων που συνδέονταν με τα προηγούμενα πολιτικά συστήματα⁷⁹. Οι παρεμβάσεις αποτελούσαν πράξεις «καθαρισμού» του δημόσιου χώρου και επαναπροσδιορισμού της συλλογικής μνήμης και της ιστορικής αφήγησης. Η αλλαγή των συμβόλων σηματοδοτούσε την προσπάθεια οικοδόμησης νέων πολιτικών ταυτοτήτων και νέων μορφών δημόσιας νομιμοποίησης.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, οι βανδαλισμοί μνημείων συνδέονται ολοένα περισσότερο με κοινωνικά κινήματα που εστιάζουν σε ζητήματα φυλής, φύλου, αποικιοκρατίας και ιστορικής δικαιοσύνης. Οι κινητοποιήσεις του κινήματος Black Lives Matter στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Ευρώπη ανέδειξαν έντονα τη διαμάχη γύρω από τα μνημεία προσώπων που συνδέονταν με τη δουλεία, τον ρατσισμό ή την αποικιοκρατία. Σε αρκετές περιπτώσεις, αγάλματα βανδαλίστηκαν, απομακρύνθηκαν ή επαναπλαισιώθηκαν μέσω δημόσιων παρεμβάσεων. Οι πρακτικές αυτές στόχευαν τόσο στην απομάκρυνση συμβόλων όσο και στην ανάδειξη ιστορικών εμπειριών που είχαν αποκλειστεί από τις κυρίαρχες αφηγήσεις.

Εικόνα 11. Το χάλκινο άγαλμα του πρώην Βρετανού πρωθυπουργού Ουίνστον Τσώρτσιλ μετά τον βανδαλισμό του το 2026, βρίσκεται στην πλατεία του Κοινοβουλίου και έχει γίνει συχνά στόχος βανδαλισμού με γκράφιτι. Πηγή: IBTimes

Repatriated colonial statues: Monuments and imperial geography. Cast in Stone; University of Exeter, 2024, παρ. 2-10

⁷⁹ Domonkos, C., *Monuments of the socialist era were dismantled 30 years ago*. PestBuda, 2022, παρ. 1-9

Στις σύγχρονες μορφές πολιτικού βανδαλισμού παρατηρείται συχνά μετατόπιση από την ολοκληρωτική καταστροφή προς την επανανοηματοδότηση. Η προσθήκη γκράφιτι, η κάλυψη αγαλμάτων με μπογιά ή υφάσματα και η τοποθέτηση εναλλακτικών επιγραφών αποτελούν πρακτικές που δεν εξαλείφουν απαραίτητα το σύμβολο, αλλά μεταβάλλουν το νόημά του⁸⁰. Με αυτόν τον τρόπο βανδαλισμού, το μνημείο μετατρέπεται σε πεδίο διαλόγου και σύγκρουσης ανάμεσα σε διαφορετικές ιστορικές ερμηνείες. Η ψηφιακή εποχή έχει ενισχύσει σημαντικά τη δημόσια ορατότητα τέτοιων ενεργειών. Οι παρεμβάσεις σε μνημεία διαδίδονται ταχύτατα μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και των διεθνών δικτύων ενημέρωσης αποκτώντας παγκόσμια απήχηση. Μια τοπική πράξη βανδαλισμού μπορεί πλέον να μετατραπεί σε διεθνές πολιτικό γεγονός και να ενεργοποιήσει ευρύτερες συζητήσεις γύρω από την ιστορία, τη μνήμη και τη δημόσια εκπροσώπηση.

Ωστόσο, η ερμηνεία του πολιτικού βανδαλισμού παραμένει βαθιά αμφιλεγόμενη. Από τη μία πλευρά, τέτοιες πρακτικές αποτελούν μορφές πολιτικής έκφρασης και συμβολικής αντίστασης, ιδιαίτερα όταν οι θεσμικοί μηχανισμοί αδυνατούν να ανταποκριθούν σε αιτήματα κοινωνικών ομάδων. Από την άλλη, διατυπώνονται σοβαρές ενστάσεις σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και τα όρια της πολιτικής δράσης⁸¹. Επιπλέον, ο βανδαλισμός μνημείων δεν συνδέεται αποκλειστικά με απελευθερωτικά ή προοδευτικά κινήματα. Έχει χρησιμοποιηθεί και από αυταρχικά καθεστώτα ή εθνικιστικές ομάδες για την επιβολή νέων μορφών κυριαρχίας και τη διαγραφή ανεπιθύμητων ιστορικών αφηγήσεων⁸².

Ο βανδαλισμός μνημείων, επομένως, δεν μπορεί να ερμηνευθεί μονοδιάστατα ως απλή παραβατική συμπεριφορά ή ως αυτονόητη μορφή πολιτικής απελευθέρωσης. Αποτελεί σύνθετο κοινωνικό και πολιτικό φαινόμενο που συνδέεται με συγκρούσεις γύρω από τη μνήμη, την εξουσία και τη δημόσια αναγνώριση. Οι παρεμβάσεις πάνω στα μνημεία αναδεικνύουν ότι ο δημόσιος χώρος δεν είναι ουδέτερος, αλλά πεδίο

⁸⁰ Merrill, S., ό.π., σ. 59 και Jameson, J., Artifacts of glory and pain: Evolving cultural narratives on Confederate symbolism and commemoration in a new era of social justice. *Humanities*, 13(6), 153, 2024, σ. 3-7

⁸¹ Delmas, C., Samaritanism and civil disobedience. *Res Publica*, 20 (3), 295–313, 2014, σ.295-298 και Winchester, N., Targeting culture: The destruction of cultural heritage in conflict. House of Lords Library, 2022, παρ. 1-16

⁸² Sukovata, V., Demolition of monuments as a phenomenon of culture in global and local contexts: Iconoclasm, ‘new barbarity’, or a utopia of memory?. *Studies on National Movements*, 10(1), 44–73, 2022, σ. 48-67

διαρκούς διαπραγμάτευσης σχετικά με το ποια ιστορία προβάλλεται, ποιες αξίες νομιμοποιούνται και ποια υποκείμενα αναγνωρίζονται ως μέρος της συλλογικής ταυτότητας.

Κεφάλαιο 3

Η κοινωνική κρίση και μνήμη στο πλαίσιο του κινήματος Black Lives Matter

3.1 Ρατσισμός και φυλετικές ανισότητες στις ΗΠΑ

Η ολοκληρωμένη κατανόηση του κινήματος Black Lives Matter προϋποθέτει τη μελέτη του ρατσισμού και των φυλετικών ανισοτήτων στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, ένα ζήτημα που συνδέεται με δομικές πτυχές της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης της χώρας. Παρά τη σημαντική θεσμική πρόοδο που σημειώθηκε από τα μέσα του 20ού αιώνα και έπειτα, οι ανισότητες μεταξύ φυλετικών ομάδων εξακολουθούν να είναι αντικείμενο έντονης επιστημονικής και δημόσιας συζήτησης.

Οι ιστορικές ρίζες της φυλετικής ανισότητας στις Ηνωμένες Πολιτείες εντοπίζονται στο σύστημα της δουλείας, το οποίο αποτέλεσε βασικό οικονομικό και κοινωνικό θεσμό για την ανάπτυξη της χώρας έως τον εμφύλιο πόλεμο (1861-1865). Η κατάργηση της δουλείας μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου ήταν μια τομή, η οποία όμως δεν οδήγησε σε ουσιαστική εξάλειψη των διακρίσεων. Η περίοδος της Ανασυγκρότησης (1865-1877) που ακολούθησε χαρακτηρίστηκε από προσπάθειες ένταξης των πρώην σκλάβων στην πολιτική και κοινωνική ζωή, οι οποίες όμως υπονομεύθηκαν σταδιακά από την έντονη πολιτική και κοινωνική αντίδραση του αμερικανικού Νότου⁸³.

Κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα, οι φυλετικές ανισότητες θεσμοθετήθηκαν μέσω των νόμων του Τζιμ Κρόου, οι οποίοι καθιέρωσαν τον φυλετικό διαχωρισμό σε κρίσιμους τομείς της καθημερινής ζωής. Η εκπαίδευση, οι μεταφορές, οι δημόσιες υπηρεσίες και η πολιτική συμμετοχή οργανώθηκαν με βάση την αρχή του διαχωρισμού, με αποτέλεσμα τη συστηματική υποβάθμιση των συνθηκών ζωής των Αφροαμερικανών⁸⁴. Επίσης, πρακτικές, όπως ο εκφοβισμός και η βία, χρησιμοποιούνταν για τη συστηματική καταπίεση και τον περιορισμό των πρώην σκλάβων.

Η αμφισβήτηση αυτού του καθεστώτος εντάθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οδηγώντας στην ανάπτυξη του κινήματος των πολιτικών δικαιωμάτων. Η

⁸³ Althoff, L., & Reichardt, H., *Jim Crow and Black economic progress after slavery* (Hoover Institution Working Paper No. 23005). Hoover Institution, Stanford University, 2025, σ. 1-7

⁸⁴ Hansan, J. E., *Jim Crow laws and racial segregation*. Social Welfare History, παρ. 4-7

δράση προσωπικοτήτων όπως ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, καθώς και οι μαζικές κινητοποιήσεις της περιόδου, συνέβαλαν στην ψήφιση σημαντικών νομοθετημάτων. Ο Νόμος περί Πολιτικών Δικαιωμάτων του 1964 και ο Νόμος περί Δικαιωμάτων Ψήφου του 1965 αποτέλεσαν ορόσημα, καθώς απαγόρευσαν θεσμικά τις φυλετικές διακρίσεις και κατοχύρωσαν πολιτικά δικαιώματα που είχαν επί μακρόν περιοριστεί⁸⁵.

Η θεσμική αυτή μεταβολή δημιούργησε ένα νέο πλαίσιο ισότητας ενώπιον του νόμου. Ωστόσο, η μετάβαση από τη νομική ισότητα στην ουσιαστική ισότητα αποδείχθηκε πιο δύσκολη. Από τη δεκαετία του 1970 και εξής, οι φυλετικές ανισότητες δεν εκφράζονται πλέον κυρίως μέσω ρητών νομικών διακρίσεων αλλά μέσα από πιο έμμεσες και πολυδιάστατες μορφές.

Στον οικονομικό τομέα, παρατηρούνται σημαντικές διαφορές στο εισόδημα και, κυρίως, στον πλούτο μεταξύ λευκών και αφροαμερικανών νοικοκυριών. Οι διαφορές αυτές σχετίζονται με ιστορικούς παράγοντες, όπως ο αποκλεισμός από την ιδιοκτησία γης και κατοικίας, αλλά και με σύγχρονες ανισότητες στην πρόσβαση σε ευκαιρίες απασχόλησης. Η εκπαίδευση εξακολουθεί να παρουσιάζει διαφοροποιήσεις ως προς την ποιότητα και τους διαθέσιμους πόρους, γεγονός που επηρεάζει τις μελλοντικές επαγγελματικές προοπτικές⁸⁶.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η γεωγραφική διάσταση των ανισοτήτων. Πρακτικές όπως το «Redlining», δηλαδή ο συστηματικός αποκλεισμός συγκεκριμένων γειτονιών από στεγαστικά δάνεια, ασφαλιστικές ή άλλες χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, με βάση τη φυλετική τους σύνθεση και η διαμόρφωση φυλετικά διαχωρισμένων γειτονιών, οδήγησαν σε μια μορφή αστικού διαχωρισμού με μακροχρόνιες συνέπειες. Οι περιοχές με υψηλότερη συγκέντρωση αφροαμερικανικού πληθυσμού συχνά αντιμετωπίζουν περιορισμένη πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες, χαμηλότερης ποιότητας σχολεία και μειωμένες οικονομικές ευκαιρίες. Οι συνθήκες αυτές τείνουν να αναπαράγονται διαγενεακά, ενισχύοντας τη διατήρηση των ανισοτήτων⁸⁷.

Ένα από τα πιο έντονα πεδία συζήτησης αφορά το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Από τη δεκαετία του 1980, η αύξηση των ποσοστών φυλάκισης, ιδίως στο πλαίσιο συγκεκριμένων πολιτικών, όπως ο «Πόλεμος κατά των Ναρκωτικών»

⁸⁵ Library of Congress, *The Civil Rights Act of 1964: A long struggle for freedom*, 2026, παρ. 1-5

⁸⁶ Intrator, J., Tannen, J., & Massey, D. S., Segregation by race and income in the United States 1970–2010. *Social Science Research*, 60, 45–60, 2016, παρ. 2-3

⁸⁷ Wagner, J., Brazil, N., Buggs, S., & Ko, M., Relationships between historical redlining, contemporary housing market dynamics, racial composition, and mental health in U.S. urban neighborhoods: A conditional process analysis. *Social Science & Medicine*, 379, 118180, 2025, παρ. 1-2, 5-9

(War on Drugs) και η στρατηγική της «μηδενικής ανοχής» (zero tolerance), οδήγησαν στο φαινόμενο της μαζικής φυλάκισης (mass incarceration), το οποίο έπληξε δυσανάλογα τις αφροαμερικανικές κοινότητες⁸⁸. Το αμερικανικό ποινικό σύστημα λειτούργησε ως μηχανισμός κοινωνικού ελέγχου, όπου οι Αφροαμερικανοί αντιμετώπιζαν και συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν μέχρι και σήμερα αυξημένες πιθανότητες σύλληψης, καταδίκης και άσκησης θανατηφόρας αστυνομικής βίας σε σχέση με τους λευκούς συμπολίτες τους⁸⁹.

Συναφές με το παραπάνω είναι και το ζήτημα της αστυνομικής βίας. Περιστατικά χρήσης υπερβολικής βίας από αστυνομικούς έχουν καταγραφεί διαχρονικά, αλλά απέκτησαν ιδιαίτερη ορατότητα τις τελευταίες δεκαετίες λόγω της διάδοσης των ψηφιακών μέσων. Η υπόθεση του Ρόντνι Κινγκ και τα επακόλουθα γεγονότα, όπως οι εξεγέρσεις στο Λος Άντζελες το 1992, ανέδειξαν ήδη από τη δεκαετία του 1990 την ένταση των σχέσεων μεταξύ αστυνομίας και αφροαμερικανικών κοινοτήτων. Στον 21ο αιώνα, η καταγραφή παρόμοιων περιστατικών μέσω κινητών τηλεφώνων ενίσχυσε τη δημόσια ευαισθητοποίηση και συνέβαλε στην αναζωπύρωση της συζήτησης.

Συνεπώς, το κίνημα Black Lives Matter δεν γεννήθηκε ξαφνικά το 2013, αλλά αποτελεί την άμεση ιστορική απάντηση σε αυτό που η σύγχρονη ακαδημαϊκή κοινότητα ορίζει ως συστημικό ή δομικό ρατσισμό. Ο όρος αυτός περιγράφει πως οι φυλετικές διακρίσεις είναι ενσωματωμένες στους κανόνες, τις πρακτικές και τους προϋπολογισμούς των κρατικών θεσμών, από την αστυνόμευση και τη δικαιοσύνη μέχρι την πρόσβαση στην υγεία, την παιδεία και την αγορά κατοικίας⁹⁰. Όταν, λοιπόν, το κίνημα Black Lives Matter χρησιμοποιεί αυτό το σύνθημα («Οι ζωές των μαύρων έχουν αξία»), δεν προβάλλει ένα προνομιακό αίτημα, αλλά καταγγέλλει την ιστορική και συνεχιζόμενη αποτυχία του αμερικανικού κράτους να εγγυηθεί την ισονομία και την προστασία της ανθρώπινης ζωής ανεξαρτήτως φυλής.

⁸⁸ Alexander, M., The New Jim Crow. *Ohio State Journal of Criminal Law*, 9(1), 7–26., 2011, σ. 7-9

⁸⁹ Ghandnoosh, N., *One in five: Disparities in crime and policing*. The Sentencing Project, 2023, παρ. 13-19, 62-63

⁹⁰ Braveman, P. A., Arkin, E., Proctor, D., Kauh, T., & Holm, N., Systemic and structural racism: Definitions, examples, health damages, and approaches to dismantling. *Health Affairs*, 41(2), 171–178, 2022, σ. 171-178

3.2 Ανάπτυξη και εξάπλωση του κινήματος Black Lives Matter

Το κίνημα Black Lives Matter αποτελεί την τελευταία δεκαετία μία από τις πιο σημαντικότερες εκφράσεις σύγχρονου κοινωνικού ακτιβισμού στις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ έχει και σημαντική διεθνή απήχηση. Η ανάπτυξή του συνδέθηκε στενά με περιστατικά αστυνομικής βίας, με τη δημόσια αντίδραση απέναντι σε αυτά να στηρίζεται και από τη ραγδαία εξέλιξη των ψηφιακών μέσων επικοινωνίας.

Η απαρχή του κινήματος Black Lives Matter τοποθετείται στο 2013, ως άμεση αντίδραση στην αθώωση του Τζορτζ Ζίμερμαν για τη δολοφονία του Τρέιβον Μάρτιν. Η υπόθεση αυτή προκάλεσε έντονη κοινωνική και πολιτική συζήτηση, καθώς μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης θεώρησε ότι η δικαστική απόφαση αντανακλούσε βαθύτερες ανισότητες στην απονομή δικαιοσύνης. Η φράση «Black Lives Matter» εμφανίστηκε αρχικά ως ψηφιακό σύνθημα συσπείρωσης για διαμαρτυρία και δημόσια έκφραση αγανάκτησης⁹¹.

Η μετάβαση από την ψηφιακή διαμαρτυρία στη μαζική κινητοποίηση στον φυσικό χώρο πραγματοποιήθηκε το 2014, με αφορμή τη δολοφονία του Μάικλ Μπράουν στο Φέργκιουσον του Μιζούρι. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την απόφαση των αρχών να μην απαγγείλουν κατηγορίες στον εμπλεκόμενο αστυνομικό, πυροδότησε μεγάλες διαδηλώσεις που διήρκεσαν εβδομάδες. Το Φέργκιουσον μετέτρεψε το Black Lives Matter από ένα διαδικτυακό σύνθημα σε οργανωμένο κοινωνικό κίνημα με εθνική εμβέλεια. Η έντονη αστυνομική παρουσία και η χρήση εξοπλισμού καταστολής από την πλευρά των αρχών ενίσχυσαν τη δημόσια συζήτηση γύρω από τις πρακτικές επιβολής του νόμου, ενώ προσέλκυσαν το ενδιαφέρον διεθνών μέσων ενημέρωσης⁹².

Τα επόμενα χρόνια, περιστατικά, όπως οι δολοφονίες από αστυνομικούς του Έρικ Γκάρνερ στη Νέα Υόρκη το 2014 και του Φρέντι Γκρέι στη Βαλτιμόρη το 2015, καθώς και ο θάνατος της Σάντρα Μπλαντ την ίδια χρονιά, οδήγησαν σε νέες κοινωνικές αναταραχές. Τα περιστατικά αυτά δεν λειτούργησαν μεμονωμένα αλλά προστέθηκαν

⁹¹ Rickford, R., Black Lives Matter: Toward a modern Black liberation movement. *New Labor Forum*, 25(1), 34–42, 2016, σ. 34

⁹² Smit, R., Heinrich, A., & Broersma, M., Activating the past in the Ferguson protests: Memory work, digital activism and the politics of platforms. *New Media & Society*, 20(9), 3121–3139, 2018, σ. 1-4

σε μια συσσωρευτική διαδικασία που αύξανε τη δημόσια ευαισθητοποίηση και τη συμμετοχή στις διαμαρτυρίες⁹³.

Η δολοφονία του Έρικ Γκάρνερ στη Νέα Υόρκη έδωσε στο κίνημα και ένα από τα πιο ισχυρά και διαχρονικά του σύμβολα. Η καταγεγραμμένη σε βίντεο φράση του Γκάρνερ «I can't breathe» («Δεν μπορώ να αναπνεύσω»), καθώς βρισκόταν σε κατάσταση στραγγαλισμού από αστυνομικό, λειτούργησε ως εμβληματικό σύμβολο της συστημικής πίεσης και της στέρησης των βασικών δικαιωμάτων που βίωνε η αφροαμερικανική κοινότητα⁹⁴. Η άρνηση των δικαστικών αρχών να παραπέμψουν τον εμπλεκόμενο αστυνομικό σε δίκη οδήγησε σε μαζικές πορείες στην Ουάσιγκτον και στη Νέα Υόρκη. Οι κινητοποιήσεις αυτές συγκέντρωσαν εκατοντάδες χιλιάδες πολίτες και εδραίωσαν το Black Lives Matter ως μια συγκροτημένη πολιτική δύναμη ικανή να αμφισβητήσει τη δομή του αμερικανικού ποινικού συστήματος⁹⁵.

Η εξέγερση στη Βαλτιμόρη τον Απρίλιο του 2015, η οποία πυροδοτήθηκε από τον θάνατο του 25χρονου Φρέντι Γκρέι λόγω σοβαρού τραυματισμού στη σπονδυλική στήλη κατά τη μεταφορά του με αστυνομικό όχημα, ήταν τόσο μαζική και έντονη που οδήγησε στην κήρυξη κατάστασης έκτακτης ανάγκης και στην επιστράτευση της Εθνοφρουράς, αναγκάζοντας την τότε κυβέρνηση Ομπάμα και το Υπουργείο Δικαιοσύνης να ξεκινήσουν έρευνες για τα μοτίβα διακρίσεων και τη χρήση υπερβολικής βίας από τα τοπικά αστυνομικά τμήματα⁹⁶.

Κατά την περίοδο 2015–2016, το κίνημα Black Lives Matter εισήλθε σε μια φάση θεσμικής ωρίμανσης, διευρύνοντας το πεδίο δράσης του πέρα από τις αυθόρμητες διαδηλώσεις του δρόμου. Πέρα με την ανάπτυξη της κινηματικής δράσης, το Black Lives Matter άρχισε να αποκτά πιο σαφές πολιτικό περιεχόμενο. Την περίοδο αυτή άρχισαν να διατυπώνονται πιο συγκροτημένες προτάσεις πολιτικής, οι οποίες αφορούσαν μεταρρυθμίσεις στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, αλλαγές στις πρακτικές αστυνόμευσης και ευρύτερες κοινωνικές παρεμβάσεις. Η εξέλιξη αυτή σηματοδότησε τη μετάβαση από την αυθόρμητη διαμαρτυρία σε μια πιο δομημένη

⁹³ Williamson, V., Trump, K.-S., & Einstein, K. L., Black Lives Matter: Evidence that police-caused deaths predict protest activity. *Perspectives on Politics*, 16(2), 400–415, 2018, σ. 1-3

⁹⁴ Yee, V., 'I Can't Breathe' is echoed in voices of fury and despair. *The New York Times*, 2014, παρ. 1-2

⁹⁵ Goodman, J. D., & Conroy, M., Grand jury clears NYPD officer in Staten Island chokehold death of Eric Garner. *The New York Times*, 2014, παρ. 4-10

⁹⁶ Stolberg, S., Baltimore riots: Governor declares state of emergency, activates National Guard. *The New York Times*, 2015, παρ. 5-6 και U.S. Department of Justice, *Justice Department opens pattern or practice investigation into the Baltimore Police Department* [Press release]. Office of Public Affairs, U.S. Department of Justice Archives, 2015, παρ. 1-7

μορφή διεκδίκησης, χωρίς ωστόσο να αναιρεί τον αποκεντρωμένο χαρακτήρα του κινήματος⁹⁷.

Παράλληλα με τις αστικές κινητοποιήσεις, το κίνημα απέκτησε μια νέα, ισχυρή πλατφόρμα ορατότητας μέσω του επαγγελματικού αθλητισμού, ενός χώρου ιστορικά συνδεδεμένου με την πολιτική διαμαρτυρία των μειονοτήτων στις ΗΠΑ. Τον Αύγουστο του 2016, ο αθλητής του NFL, Colin Kaepernick, επέλεξε να μην σταθεί όρθιος κατά την ανάκρουση του εθνικού ύμνου, υιοθετώντας τελικά τη στάση του γονατίσματος («taking a knee»). Η συμβολική αυτή πράξη, η οποία έγινε σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την αστυνομική αυθαιρεσία και τη φυλετική καταπίεση, ξεκίνησε μια έντονη εθνική συζήτηση σχετικά με τον πατριωτισμό, την ελευθερία του λόγου και τα όρια της πολιτικής έκφρασης στη δημόσια σφαίρα⁹⁸.

Η κίνηση του Kaepernick αντιμετωπίστηκε με σφοδρή κριτική από συντηρητικούς πολιτικούς κύκλους και οδήγησε στον ουσιαστικό αποκλεισμό του από το πρωτάθλημα του NFL. Ωστόσο, η διαμαρτυρία του μετατράπηκε γρήγορα σε σύμβολο ειρηνικής αντίστασης, το οποίο υιοθετήθηκε παγκοσμίως από αθλητές, μαθητές και ακτιβιστές. Με τον τρόπο αυτό, το κίνημα ξεπέρασε τον παραδοσιακό δρόμο των διαδηλώσεων και κατάφερε να φέρει το αίτημα για φυλετική δικαιοσύνη στο προσκήνιο της αμερικανικής βιομηχανίας του θεάματος και του πολιτισμού⁹⁹.

Την περίοδο 2017-2019, παρά την πολιτική πόλωση και την εχθρική ρητορική από συντηρητικούς πολιτικούς κύκλους κατά την προεδρία του Ντόναλντ Τραμπ, οι ιδέες του κινήματος άρχισαν να διεισδύουν σταδιακά στο mainstream κοινωνικό γίνεσθαι με μια σταδιακή αλλά αισθητή μεταβολή της αμερικανικής κοινής γνώμης. Κοινωνιολογικές έρευνες της εποχής, όπως αυτές του ινστιτούτου Pew Research Center, κατέγραψαν σταδιακή άνοδο στην αποδοχή των θέσεων του κινήματος και για πρώτη φορά η πλειοψηφία των πολιτών άρχισε να αντιλαμβάνεται τα περιστατικά αστυνομικής βίας, όπως οι θάνατοι του Φιλάντο Καστίλ το 2016 ή του Στέφον Κλαρκ το 2018, όχι ως μεμονωμένα σφάλματα συγκεκριμένων αστυνομικών αλλά ως συμπτώματα ενός ευρύτερου, δομικού προβλήματος του δικαστικού συστήματος¹⁰⁰.

⁹⁷ Lartey, J., *Coalition of activists affiliated with Black Lives Matter outline policy agenda. The Guardian*, 2016, παρ. 1, 6-7 και BBC News, *Black Lives Matter activists outline policy goals*, 2015, παρ. 1-9

⁹⁸ Barbosa, J., *Kaepernick kneels for justice. Celebrate California*, 2016, παρ. 3-5, 6-10

⁹⁹ Jacobs, M., *The Kaepernick effect: A story of the other athletes who knelt in protest. The Guardian*, 2021, παρ. 1-2, 15-18

¹⁰⁰ Pew Research Center, *Behind the Badge: Amid protests and calls for reform, how police view their jobs, key issues and recent fatal encounters between blacks and police*, 2017, σ. 5

Τέλος, το κίνημα επέδειξε αξιοσημείωτη προσαρμοστικότητα διευρύνοντας τις συμμαχίες του μέσω της έννοιας της διαθεματικότητας. Το Black Lives Matter συνδέθηκε ενεργά με άλλα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα, όπως το φεμινιστικό κίνημα, τον ακτιβισμό για τα δικαιώματα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας - ιδιαίτερα των τρανς μαύρων γυναικών - καθώς και με πρωτοβουλίες για τα δικαιώματα των μεταναστών, όπως η εθνική καμπάνια #Free21Savage το 2019¹⁰¹. Αυτή η δικτύωση και η συνεχής εκπαίδευση ακτιβιστών σε τοπικό επίπεδο δημιούργησαν ένα ισχυρό οργανωτικό δίκτυο ακτιβιστικής δράσης. Έτσι, όταν συνέβη η τραγωδία της Μινεάπολης το 2020, το κίνημα διέθετε ήδη τα οργανωτικά εργαλεία και τη λαϊκή νομιμοποίηση, για να πυροδοτήσει μια παγκόσμια κινητοποίηση.

3.3 Η δολοφονία του Τζορτζ Φλόιντ, οι μαζικές κινητοποιήσεις και οι επιπτώσεις

Η δολοφονία του Τζορτζ Φλόιντ τον Μάιο του 2020 αποτέλεσε σημείο καμπής για το κίνημα Black Lives Matter σηματοδοτώντας τη μετάβασή του από μια ήδη εδραιωμένη μορφή κοινωνικής κινητοποίησης σε ένα φαινόμενο μαζικής, παγκόσμιας εμβέλειας. Αν και το κίνημα είχε αποκτήσει σημαντική ορατότητα κατά την περίοδο 2013-2019, τα γεγονότα του 2020 προκάλεσαν πρωτοφανή κλιμάκωση της συμμετοχής, της θεσμικής ανταπόκρισης και της δημόσιας συζήτησης.

Στις 25 Μαΐου 2020 στη Μινεάπολη, ο 46χρονος Αφροαμερικανός Τζορτζ Φλόιντ δολοφονήθηκε κατά τη διάρκεια της σύλληψής του, με τον λευκό αστυνομικό Ντέρεκ Σοβίν να πιέζει τον λαιμό του με το γόνατο για σχεδόν 10 λεπτά. Η οπτική καταγραφή του γεγονότος από περαστικούς και η ευρεία διάδοση του βίντεο, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο Φλόιντ επαναλάμβανε τη φράση «I can't breathe» («Δεν μπορώ να αναπνεύσω»), προκάλεσε την άμεση κινητοποίηση της κοινής γνώμης και προκάλεσε μια βαθιά κρίση νομιμοποίησης των αστυνομικών αρχών σε εθνικό επίπεδο¹⁰².

¹⁰¹ Coates, K., *Intersectionality, systemic oppression, and Black Lives Matter*. Center for People With Disabilities, 2026, παρ. 3 και Grair, M., *Getting intersectional means showing up when there are no pink hats*. *UU World Magazine*, 2018, παρ. 3-9 και Black Lives Matter, *Black Lives Matter leads coalition to #Free21Savage*, 2019, παρ. 1-3

¹⁰² Alshaikhkhussain, S., Elbedour, S., Center, G., & Thomas, G., The impact of George Floyd and the Black Lives Matter movement on emerging adults' views of racism and racial identity. *Societies*, 14(9), 555, 2025, σ. 1-2

Οι κινητοποιήσεις που πυροδοτήθηκαν από τη δολοφονία του Τζορτζ Φλόιντ, χαρακτηρίστηκαν από μια πρωτοφανή κλίμακα μαζικών διαδηλώσεων σε ολόκληρη την επικράτεια των ΗΠΑ. Αν και η συντριπτική πλειοψηφία των διαμαρτυριών ήταν ειρηνική, σε πολλές αμερικανικές μεγαλουπόλεις, όπως η Μινεάπολη, το Πόρτλαντ, η Νέα Υόρκη και το Λος Άντζελες, σημειώθηκαν σφοδρά επεισόδια, εμπρησμοί αστυνομικών τμημάτων, βανδαλισμοί και λεηλασίες εμπορικών καταστημάτων¹⁰³. Η ένταση των συγκρούσεων ανάγκασε τις τοπικές αρχές να επιβάλουν απαγόρευση κυκλοφορίας και να επιστρατεύσουν την Εθνοφρουρά σε περισσότερες από 30 πολιτείες, σε ένα σκηνικό πολιτικής και κοινωνικής πόλωσης μέσα στην περίοδο της πανδημικής κρίσης¹⁰⁴. Η βίαιη κλιμάκωση τροφοδοτήθηκε τόσο από την επιθετική τακτική καταστολής αστυνομικών τμημάτων όσο και από τη συμμετοχή ετερόκλητων ομάδων με διαφορετικές πολιτικές ατζέντες¹⁰⁵. Παρά τη ρητορική των συντηρητικών κύκλων που επιχείρησε να ταυτίσει το σύνολο του κινήματος με την εγκληματικότητα, η κοινωνιολογική έρευνα ανέδειξε ότι οι ταραχές του 2020 αποτελέσαν αντανάκλαση της βαθιάς κρίσης νομιμοποίησης που αντιμετωπίζουν οι μηχανισμοί επιβολής του νόμου στις περιθωριοποιημένες κοινότητες¹⁰⁶.

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 2020, και παρά τους περιορισμούς της πανδημίας του COVID-19, υπολογίζεται ότι μεταξύ 15 και 26 εκατομμυρίων ανθρώπων διαδήλωσαν στους δρόμους των ΗΠΑ, καθιστώντας τις κινητοποιήσεις αυτές τις μαζικότερες στην ιστορία της χώρας¹⁰⁷. Η κλίμακα των κινητοποιήσεων αυτών υπερέβη κάθε προηγούμενη φάση του κινήματος, τόσο ως προς τη γεωγραφική διασπορά όσο και ως προς τη δημογραφική σύνθεση των συμμετεχόντων¹⁰⁸. Η συμμετοχή δεν περιορίστηκε σε κοινότητες που πλήττονται άμεσα από την αστυνομική βία, αλλά περιέλαβε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, γεγονός που συνέβαλε στην ενίσχυση της κοινωνικής νομιμοποίησης του κινήματος. Η διεθνοποίηση των διαμαρτυριών υπήρξε ιδιαίτερα έντονη, με κινητοποιήσεις αλληλεγγύης και αντιρατσιστικής διαμαρτυρίας σε πολλές χώρες της Ευρώπης.

¹⁰³ Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), *Demonstrations and Political Violence in America: New Data for Summer 2020*. ACLED Data Reports, 2020, παρ. 11-19

¹⁰⁴ Major Cities Chiefs Association (MCCA), *Report on the 2020 Protests and Civil Unrest*. MCCA Intelligence Documents, 2020, σ. 4-6, 17-22

¹⁰⁵ Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), ό. π., παρ. 15-19

¹⁰⁶ Alshaikhussain, S., Elbedour, S., Center, G., & Thomas, G., ό. π. σ. 2-3

¹⁰⁷ Buchanan, L., Bui, Q., & Patel, J. K., *Black Lives Matter may be the largest movement in U.S. history*. *The New York Times*, 2020, σ. 3-7

¹⁰⁸ Fisher, D. R., *The diversity of the recent Black Lives Matter protests is a good sign for racial equity*. Brookings, 2020, παρ. 1-2

Οι παγκόσμιες κινητοποιήσεις συνοδεύτηκαν από μια σπάνια, για τα δεδομένα του αμερικανικού δικαστικού συστήματος, θεσμική δικαίωση. Τον Απρίλιο του 2021, το δικαστήριο έκρινε ένοχο τον Ντέρεκ Σόβιν για τη δολοφονία του Τζορτζ Φλόιντ, μια απόφαση που χαρακτηρίστηκε ιστορική, δεδομένου ότι η καταδίκη εν ενεργεία αστυνομικών για χρήση θανατηφόρας βίας στις ΗΠΑ είναι εξαιρετικά σπάνια. Η ετυμηγορία αυτή, αν και δεν έλυσε το βαθύ πρόβλημα του συστημικού ρατσισμού, ήταν μια ουσιαστική νομική και ηθική επικύρωση των πολυετών αγώνων του Black Lives Matter, αποδεικνύοντας ότι η μαζική κοινωνική πίεση μπορεί να επηρεάσει τη λογοδοσία στους μηχανισμούς κρατικής καταστολής¹⁰⁹.

Την περίοδο μετά το 2020, σε πολιτικό επίπεδο παρατηρήθηκε αυξημένη πίεση για μεταρρυθμίσεις στο πεδίο της αστυνόμευσης και της ποινικής δικαιοσύνης. Ορισμένες πολιτείες και δήμοι προχώρησαν σε αλλαγές που περιλάμβαναν περιορισμούς σε συγκεκριμένες πρακτικές χρήσης βίας, ενίσχυση μηχανισμών λογοδοσίας και αναθεώρηση κανονισμών λειτουργίας των αστυνομικών σωμάτων. Η συζήτηση γύρω από την ανακατανομή πόρων προς κοινωνικές υπηρεσίες απέκτησε μεγαλύτερη προβολή, αν και οι προτάσεις αυτές αντιμετωπίστηκαν με διαφορετικούς τρόπους από τα πολιτικά συστήματα¹¹⁰.

Παρά τη δυναμική αυτή, η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων υπήρξε άνιση και συχνά περιορισμένη. Σε αρκετές περιπτώσεις, οι αλλαγές παρέμειναν σε επίπεδο συμβολικών κινήσεων ή μερικών παρεμβάσεων, χωρίς να επιφέρουν ριζικές μεταβολές στη λειτουργία των θεσμών. Η διάσταση αυτή αναδεικνύει την απόσταση μεταξύ κινηματικής πίεσης και θεσμικής υλοποίησης, υποδεικνύοντας ότι η μαζική κινητοποίηση δεν μεταφράζεται αυτόματα σε διαρθρωτική αλλαγή¹¹¹.

Σημαντική υπήρξε η επίδραση του Black Lives Matter στον πολιτιστικό και κοινωνικό χώρο. Μετά το 2020, παρατηρήθηκε αυξημένη δραστηριοποίηση οργανισμών, επιχειρήσεων και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, τα οποία υιοθέτησαν δημόσιες θέσεις υπέρ της φυλετικής ισότητας και προχώρησαν σε πρωτοβουλίες που σχετίζονται με τη διαφορετικότητα και τη συμπερίληψη. Το κίνημα ανάγκασε μεγάλους οργανισμούς, πανεπιστήμια και πολυεθνικές εταιρείες παγκοσμίως να

¹⁰⁹ Callahan, M., *Derek Chauvin's guilty verdicts represent accountability, if not justice, scholars say*. Northeastern Global News, 2021, παρ. 1-9

¹¹⁰ Roman, M., Fredriksson, K., Cassella, C., Epp, D. A., & Walker, H. L., The George Floyd Effect: How protests and public scrutiny changed police behavior. *Perspectives on Politics*, 23(4), 1250–1270, 2025, σ. 1-5, 16-20

¹¹¹ Roman, M., Fredriksson, K., Cassella, C., Epp, D. A., & Walker, H. L., ό. π., σ. 1-5, 16-20

ενσωματώσουν πολιτικές Διαφορετικότητας, Ισότητας και Συμπερίληψης (DEI), καθιστώντας τη φυλετική δικαιοσύνη απαραίτητη προϋπόθεση της εταιρικής και θεσμικής ευθύνης. Η εξέλιξη αυτή συνέβαλε στη διεύρυνση της επιρροής του κινήματος πέρα από τον στενά πολιτικό χώρο, ενσωματώνοντας τα αιτήματά του σε ευρύτερα πεδία κοινωνικής πρακτικής¹¹².

Ωστόσο, η περίοδος μετά το 2020 συνοδεύτηκε και από έντονη πολιτική και κοινωνική πόλωση. Οι μαζικές διαδηλώσεις, αν και κατά βάση ειρηνικές, συνδέθηκαν σε ορισμένες περιπτώσεις με επεισόδια βίας και καταστροφών, τα οποία αξιοποιήθηκαν στον δημόσιο λόγο για την απονομιμοποίηση του κινήματος. Η ανάδειξη πιο ριζοσπαστικών συνθημάτων, όπως η αναδιάρθρωση ή η μείωση της χρηματοδότησης της αστυνομίας, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις και διεύρυνε τις πολιτικές αντιθέσεις¹¹³. Η πόλωση αυτή αντανακλάται και στο επίπεδο της κοινής γνώμης. Ενώ αρχικά καταγράφηκε σημαντική αύξηση της υποστήριξης προς το Black Lives Matter, στη συνέχεια παρατηρήθηκαν τάσεις υποχώρησης, ιδίως σε συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτικές ομάδες¹¹⁴.

Τέλος, ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της περιόδου μετά το 2020 είναι ότι στις διαμαρτυρίες που πραγματοποιήθηκαν εκτός Ηνωμένων Πολιτειών δεν αποτέλεσαν μόνο εκδηλώσεις αλληλεγγύης αλλά πολλές συνδέθηκαν με τοπικά αιτήματα και ιστορικά συμφραζόμενα. Στην Ευρώπη, το Black Lives Matter συνδέθηκε άμεσα με την κριτική επανεξέταση του αποικιοκρατικού παρελθόντος πολλών κρατών, οδηγώντας σε συμβολικές πράξεις, όπως η αποκαθήλωση ή ο βανδαλισμός αγαλμάτων ιστορικών προσώπων που σχετίζονταν με το δουλεμπόριο¹¹⁵. Η παγκόσμια αυτή τάση ανάγκασε και εκεί πολυεθνικούς οργανισμούς, αθλητικές ομοσπονδίες και ακαδημαϊκά ιδρύματα να τοποθετηθούν δημόσια και να υιοθετήσουν, τουλάχιστον σε επίπεδο ρητορικής, πολιτικές συμπερίληψης και καταπολέμησης των φυλετικών διακρίσεων. Με τον τρόπο αυτό, το Black Lives Matter λειτούργησε ως πλαίσιο αναφοράς για

¹¹² Washington, E. F., The corporate world's response to racial injustice: A paradigm shift in DEI. *Harvard Business Review*, 100(2), 44–53, 2022, σ. 44-49 και Nwanevu, O., Moraes, F., Elliott-Cooper, A., Mji, Z., Jackson, A., & Gyamerah, D., *How did 2020's Black Lives Matter movement change the world? Our panel responds*. *The Guardian*, 2025, παρ. 9

¹¹³ McCoy, A., *Defund the police: Protest slogans and the terms for debate*. *Perspectives on History*, 2020, παρ. 3-5

¹¹⁴ Horowitz, J. M., Hurst, K., & Braga, D., *Support for the Black Lives Matter movement has dropped considerably from its peak in 2020*. Pew Research Center, 2023, παρ. 1-8

¹¹⁵ Edmonds, P., Monuments on trial: #BlackLivesMatter, 'travelling memory' and the transcultural afterlives of empire. *History Australia*, 18(4), 801–822, 2021, σ. 801-804

ευρύτερες συζητήσεις σχετικά με τις διακρίσεις και την κοινωνική δικαιοσύνη σε διαφορετικά εθνικά περιβάλλοντα¹¹⁶.

Η αποτίμηση του κινήματος Black Lives Matter αναδεικνύει μια σημαντική μεταβολή στο κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό τοπίο του 21ου αιώνα. Ξεκινώντας ως ένα ψηφιακό hashtag το 2013, το κίνημα εξελίχθηκε σε έναν από τους πιο επιδραστικούς φορείς κοινωνικής αλλαγής, κατορθώνοντας να μετατοπίσει τον δημόσιο διάλογο από την απλή καταδίκη της αστυνομικής αυθαιρεσίας στην ολιστική ανάλυση του δομικού και συστημικού ρατσισμού. Η κληρονομιά του δεν μπορεί να αποτιμηθεί μόνο με βάση τις νομοθετικές ρυθμίσεις (μιας και οι μεταρρυθμίσεις παραμένουν ένα πεδίο συνεχούς διεκδίκησης) αλλά, κυρίως, μέσω της ριζικής αναθεώρησης του τρόπου με τον οποίο οι σύγχρονες κοινωνίες αντιλαμβάνονται τη δικαιοσύνη, τα προνόμια και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

¹¹⁶ Washington, E. F., ό. π., 44-49

Κεφάλαιο 4

Αμφισβητούμενα μνημεία και επανανοηματοδότηση ιστορικών συμβόλων στο πλαίσιο του κινήματος Black Lives Matter

4.1 Τα μνημεία του Ρόμπερτ Έντουαρντ Λη στη Βιρτζίνια των ΗΠΑ

Ο Ρόμπερτ Έντουαρντ Λη (Robert E. Lee, 1807 - 1870) ήταν μία από τις σημαντικότερες στρατιωτικές προσωπικότητες του 19ου αιώνα στις Ηνωμένες Πολιτείες και κεντρική μορφή του Αμερικανικού εμφυλίου πολέμου (1861-1865). Η ιστορική δράση και η στρατιωτική σταδιοδρομία του αποτυπώνουν τους πολιτικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς διχασμούς της αμερικανικής κοινωνίας πριν και κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου. Η πορεία του διαμορφώθηκε σε έναν κόσμο που χαρακτηρίστηκε από την επέκταση των Ηνωμένων Πολιτειών, την εδραίωση της οικονομίας των φυτειών στον Νότο, την αυξανόμενη πολιτική ισχύ του βιομηχανικού Βορρά και τη συνεχή όξυνση της διαμάχης γύρω από τη δουλεία και τη φύση της ομοσπονδιακής εξουσίας.

Γεννημένος στη Βιρτζίνια το 1807, ο Λη προερχόταν από οικογένεια που ανήκε στην παραδοσιακή αριστοκρατία του Νότου. Ο πατέρας του είχε διακριθεί στον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας, γεγονός που προσέδιδε στην οικογένεια σημαντικό κοινωνικό κύρος, αν και η οικονομική της κατάσταση επιδεινώθηκε με τα χρόνια¹¹⁷. Η κοινωνία μέσα στην οποία μεγάλωσε ο Λη ήταν οργανωμένη γύρω από την καλλιέργεια μεγάλων αγροτικών εκτάσεων, η οποία βασιζόταν στον θεσμό της δουλείας. Η πολιτισμική κουλτούρα της νότιας αριστοκρατίας έδινε ιδιαίτερη σημασία στην τιμή, την προσωπική αξιοπρέπεια, την τοπική αφοσίωση και την έννοια της υπηρεσίας προς την πολιτεία¹¹⁸.

Το 1829 αποφοίτησε με άριστες επιδόσεις από τη Στρατιωτική Ακαδημία του West Point και εντάχθηκε στον αμερικανικό στρατό ως αξιωματικός μηχανικού. Κατά τα πρώτα χρόνια της καριέρας του ασχολήθηκε κυρίως με οχυρωματικά έργα και στρατιωτικές υποδομές, αποκτώντας πολύτιμη εμπειρία στη στρατιωτική οργάνωση και στη χρήση του εδάφους για επιχειρησιακούς σκοπούς¹¹⁹.

¹¹⁷ Virginia Museum of History & Culture, *Robert Edward Lee*. Virginia History, 2026, παρ. 1-2

¹¹⁸ Goldberg, M. D., *The culture of honor and the construction of southern identity* (Doctoral dissertation, University of Louisville), σ. 8

¹¹⁹ Virginia Museum of History & Culture, *Robert Edward Lee*, ό. π., παρ. 1-3 και Gallagher, G., *Robert E. Lee*. *Encyclopedia Britannica*, 2026, παρ. 3-6

Η πρώτη σημαντική διάκρισή του ήρθε κατά τον Πόλεμο Μεξικού - Ηνωμένων Πολιτειών (1846–1848). Υπηρετώντας υπό τον στρατηγό Γουίνφιλντ Σκοτ, διακρίθηκε για τις αναγνωριστικές του αποστολές και την ικανότητά του να αξιοποιεί το έδαφος προς όφελος των αμερικανικών δυνάμεων. Οι στρατιωτικές του ικανότητες στον πόλεμο τού εξασφάλισε τη φήμη ενός ιδιαίτερα ικανού και αξιόπιστου αξιωματικού. Κατά τις επόμενες δεκαετίες συνέχισε την υπηρεσία του στον ομοσπονδιακό στρατό, αποκτώντας σημαντική εμπειρία σε διοικητικές και επιχειρησιακές θέσεις¹²⁰.

Ο πόλεμος με το Μεξικό είχε ευρύτερη ιστορική σημασία, μιας και επέτεινε τη διαμάχη σχετικά με την εξάπλωση της δουλείας στις νέες περιοχές που αποκτήθηκαν. Η πολιτική κρίση που προέκυψε από αυτό το ζήτημα αποτέλεσε έναν από τους βασικούς παράγοντες που οδήγησαν τελικά στον Εμφύλιο Πόλεμο. Κατά τις δεκαετίες του 1850 και των αρχών του 1860, οι Ηνωμένες Πολιτείες βίωναν αυξανόμενη πόλωση. Η άνοδος του Αβραάμ Λίνκολν στην προεδρία το 1860 θεωρήθηκε από πολλές νότιες πολιτείες απειλή για το κοινωνικό και οικονομικό τους σύστημα. Ο βιομηχανικός Βορράς υποστήριζε μια οικονομία βασισμένη στη μισθωτή εργασία και την ενίσχυση της ομοσπονδιακής εξουσίας, ενώ ο αγροτικός Νότος επιδίωκε τη διατήρηση του συστήματος των φυτειών και υπερασπιζόταν την αυτονομία των πολιτειών¹²¹.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον ο Λη βρέθηκε αντιμέτωπος με το σημαντικότερο δίλημμα της ζωής του. Παρά το γεγονός ότι είχε υπηρετήσει επί δεκαετίες στον ομοσπονδιακό στρατό και δεν ήταν υποστηρικτής της απόσχησης, όταν η πολιτεία της Βιρτζίνια αποχώρησε από την Ένωση, ο Λη επέλεξε τελικά να την ακολουθήσει. Η απόφασή του αντανάκλούσε την πολιτική κουλτούρα της εποχής, ιδιαίτερα διαδεδομένη στον Νότο, ότι η πρωταρχική πολιτική και ηθική υποχρέωση ενός ανθρώπου ήταν απέναντι στην πολιτεία του και η έννοια της πολιτειακής κυριαρχίας ήταν ισχυρή¹²².

Από το 1862 ο Λη αναδείχθηκε στον σημαντικότερο στρατιωτικό διοικητή της Συνομοσπονδίας αναλαμβάνοντας τη διοίκηση του Στρατού της Βόρειας Βιρτζίνιας. Παρά τη σημαντική αριθμητική και υλική υπεροχή των δυνάμεων της Ένωσης, ο Λη κατόρθωσε να επιτύχει σειρά εντυπωσιακών νικών. Οι επιτυχίες του στις μάχες του Μπουλ Ραν, στο Φρέντερικσμπουργκ και στο Τσάνσεϊλορσβιλ το 1863 ανέδειξαν τις στρατηγικές και επιχειρησιακές του ικανότητες. Η τακτική επιλογή του να διαιρεί τον

¹²⁰ Gallagher, G., *Robert E. Lee*, ό. π., παρ. 3-6

¹²¹ Arrington, B. T., *Industry and economy during the Civil War*. National Park Service, 2017, παρ. 2-7

¹²² Virginia Museum of History & Culture, *Robert Edward Lee*, ό. π., παρ. 3

στρατό του μπροστά σε ανώτερες εχθρικές δυνάμεις χαρακτηριζόταν από επιθετικότητα, ευελιξία και προθυμία ανάληψης μεγάλου ρίσκου, ανέδειξε την εμπιστοσύνη που είχε στις επιχειρησιακές ικανότητες των διοικητών του, και του επέτρεψε να υπερκεράσει αντιπάλους με ανώτερες δυνάμεις¹²³.

Παρά τις επιτυχίες του, η στρατηγική κατάσταση της Συνομοσπονδίας παρέμενε εξαιρετικά δύσκολη. Ο Βορράς διέθετε σαφώς μεγαλύτερο πληθυσμό, ανεπτυγμένη βιομηχανική παραγωγή, εκτεταμένο σιδηροδρομικό δίκτυο και ισχυρότερο ναυτικό. Ο Λη προσπάθησε να μεταφέρει τον πόλεμο στο έδαφος του Βορρά και η εκστρατεία στην Πενσυλβάνια κατέληξε στη μάχη του Γκέτισμπεργκ τον Ιούλιο του 1863, η οποία θεωρείται σημείο καμπής του πολέμου. Η ήττα της Συνομοσπονδίας στη μάχη αυτή σε συνδυασμό με τις βαριές απώλειες που υπέστη ο στρατός του, περιόρισαν σημαντικά τη δυνατότητα της Συνομοσπονδίας να ανακτήσει τη στρατηγική της πρωτοβουλία¹²⁴.

Κατά τα τελευταία δύο χρόνια του πολέμου ο Λη βρέθηκε αντιμέτωπος με μια συνεχή διαδικασία φθοράς. Ο στρατηγός Οδυσσέας Γκραντ αξιοποίησε την αριθμητική υπεροχή της Ένωσης και άσκησε αδιάκοπη πίεση στις δυνάμεις της Συνομοσπονδίας. Παρά την αποτελεσματική άμυνα και τη διατήρηση της συνοχής του στρατού του, ο Λη δεν μπορούσε να αντισταθμίσει τη σταδιακή εξάντληση των ανθρώπινων και υλικών πόρων του Νότου. Τον Απρίλιο του 1865 παραδόθηκε στο δικαστικό μέγαρο του Απομάτοξ, γεγονός που ουσιαστικά σηματοδότησε το τέλος της στρατιωτικής αντίστασης της Συνομοσπονδίας¹²⁵.

Μετά τον πόλεμο ο Λη επέλεξε να στηρίξει τη συμφιλίωση και την αποδοχή της νέας πολιτικής πραγματικότητας. Επέστρεψε στην Βιρτζίνια, ανέλαβε την προεδρία του Washington University (το οποίο αργότερα μετονομάστηκε σε Washington and Lee University) και αφιερώθηκε στην εκπαίδευση και την αναδιοργάνωση του ιδρύματος. Η στάση αυτή αντανάκλασε την επιθυμία του να αποκατασταθεί η κοινωνική σταθερότητα στον Νότο μετά την καταστροφική εμπειρία του πολέμου. Παρέμεινε σε αυτή τη θέση μέχρι τον θάνατό του στις 12 Οκτωβρίου 1870 στο Λέξινγκτον της Βιρτζίνια¹²⁶.

¹²³ Gallagher, G., *Robert E. Lee*, ό. π., παρ. 20-22 και American Battlefield Trust, *Robert E. Lee*, 2025, παρ. 6-7

¹²⁴ Gallagher, G., *Robert E. Lee*, ό. π., παρ. 20-22

¹²⁵ American Battlefield Trust, *Robert E. Lee*, ό. π., παρ. 7

¹²⁶ American Battlefield Trust, *Robert E. Lee*, ό. π., παρ. 8

Η ιστορική κληρονομιά του Λη αποτελεί ένα αμφισβητούμενο ζήτημα δημόσιας ιστορίας στις σύγχρονες Ηνωμένες Πολιτείες. Η θέση του στη συλλογική μνήμη δεν σχετίζεται μόνο με τη στρατιωτική του δράση κατά τον εμφύλιο πόλεμο, αλλά, κυρίως, με τον τρόπο με τον οποίο η εικόνα του χρησιμοποιήθηκε πολιτικά και πολιτισμικά κατά τις δεκαετίες που ακολούθησαν τον πόλεμο.

Η ιδιαιτερότητα της περίπτωσης του Λη έγκειται στο γεγονός ότι, ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, μετατράπηκε σε συμβολική μορφή που υπερέβη την πραγματική ιστορική του δράση. Μετά την ήττα της Συνομοσπονδίας, μεγάλο μέρος της νότιας κοινωνίας επιχείρησε να επεξεργαστεί ψυχολογικά και πολιτικά την καταστροφή που είχε προκαλέσει ο πόλεμος. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναπτύχθηκε η ιδεολογία της «Χαμένης Αιτίας» (Lost Cause of the Confederacy). Η ιδεολογία αυτή παρουσίαζε τη Συνομοσπονδία όχι ως εξέγερση υπέρ της διατήρησης της δουλείας, αλλά ως αγώνα για την τιμή, τα δικαιώματα των πολιτειών και έναν υποτιθέμενο παραδοσιακό τρόπο ζωής του Νότου. Στο πλαίσιο αυτής της αφήγησης, ο Λη αναδείχθηκε σε μια σχεδόν εξιδανικευμένη μορφή, έναν ευγενή, πειθαρχημένο και ηθικά ακέραιο στρατηγό που πολέμησε με αίσθημα καθήκοντος και όχι για ιδιοτελή ή ιδεολογικά κίνητρα. Η κατασκευή αυτής της δημόσιας εικόνας υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξη της μνήμης του Λη στον 20ό αιώνα. Ο ίδιος παρουσιάστηκε συχνά ως μορφή εθνικής συμφιλίωσης, ιδιαίτερα κατά τις δεκαετίες μετά την Ανασυγκρότηση¹²⁷.

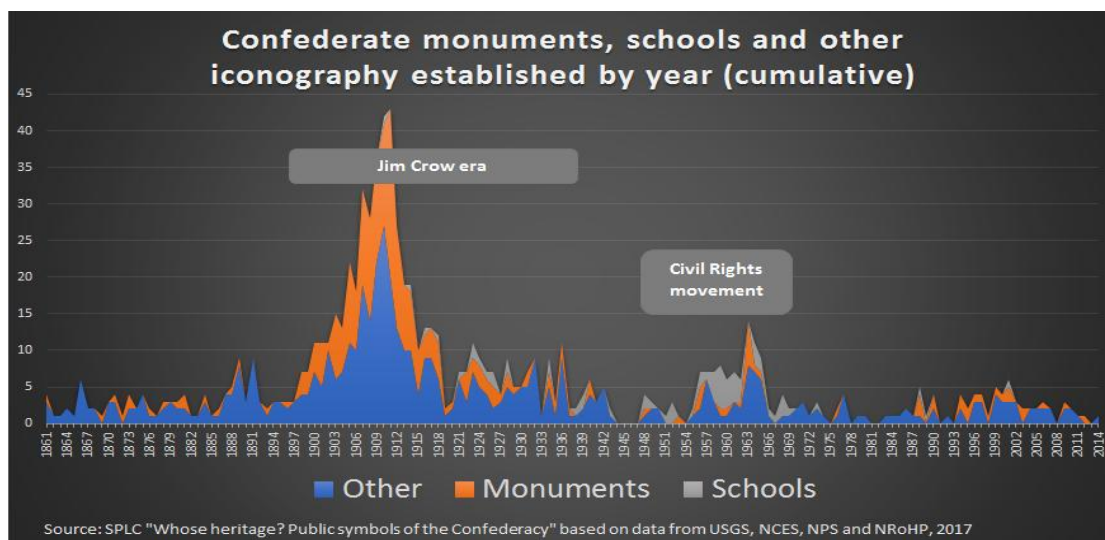
Σημαντικό στοιχείο της αμφιλεγόμενης κληρονομιάς του είναι το γεγονός ότι πολλά από τα μνημεία που ανεγέρθηκαν προς τιμήν του δεν δημιουργήθηκαν αμέσως μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο, αλλά αρκετές δεκαετίες αργότερα, κυρίως μεταξύ 1890 και 1920, καθώς και κατά την περίοδο του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα τη δεκαετία του 1950 και του 1960. Οι χρονικές αυτές περίοδοι συμπίπτουν με την εδραίωση των νόμων φυλετικού διαχωρισμού του Τζιμ Κρόου στον Νότο και με προσπάθειες αντίστασης στον αγώνα των πολιτικών δικαιωμάτων των Αφροαμερικανών¹²⁸.

Αυτό δείχνει ότι τα αγάλματα του Λη δεν λειτουργούσαν αποκλειστικά ως ουδέτερα μνημεία ιστορικής μνήμης, αλλά και ως πολιτικά σύμβολα της κυριαρχίας των λευκών στον δημόσιο χώρο. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι μετά τον πόλεμο, ο Λη

¹²⁷ Brown, K. A., The rise and effect of the mythology of the Lost Cause. *EON Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, 2(3), 2023, σ. 4

¹²⁸ National Park Service, *Memorialization of Robert E. Lee and the Lost Cause*. U.S. Department of the Interior, 2021, παρ. 14, 16

είχε δηλώσει ότι ήταν αντίθετος σε οποιαδήποτε μνημεία της Συνομοσπονδίας, καθώς κατά τη γνώμη του θα «κρατούσαν ανοιχτές τις πληγές του πολέμου»¹²⁹.

Εικόνα 12. Διάγραμμα της κατασκευής δημόσιων μνημείων της Συνομοσπονδίας και των ηγετών της. Τα περισσότερα από αυτά ανεγέρθηκαν είτε κατά την εποχή της εδραίωσης των νόμων φυλετικού διαχωρισμού του Τζιμ Κρόου στον Νότο είτε κατά τη διάρκεια του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα των Αφροαμερικανών. Πηγή: Southern Poverty Law Center

Η σύγχρονη αμφισβήτηση του Λη εντάσσεται, επομένως, σε μια ευρύτερη επανεξέταση της ιστορίας της Συνομοσπονδίας. Ανεξαρτήτως προσωπικών χαρακτηριστικών ή στρατιωτικών ικανοτήτων, υπηρέτησε ως ανώτατος στρατηγός ενός κράτους που ιδρύθηκε με σαφή στόχο τη διατήρηση της δουλείας. Τα επίσημα έγγραφα απόσχισης αρκετών νότιων πολιτειών αναφέρονταν ρητά στην προστασία του συστήματος της δουλείας ως κεντρικό λόγο αποχώρησης από την Ένωση. Το ίδιο το Σύνταγμα της Συνομοσπονδίας απαγόρευε την ψήφιση οποιουδήποτε νόμου που θα μπορούσε να περιορίσει ή να καταργήσει το δικαίωμα ιδιοκτησίας σκλάβων¹³⁰.

Η προσωπική στάση του Λη απέναντι στη δουλεία αποτελεί, επίσης, αντικείμενο αντιπαράθεσης. Αν και ορισμένες προσωπικές επιστολές του περιγράφουν τη δουλεία ως «ηθικό και πολιτικό κακό», ταυτόχρονα υποστήριζε πατερναλιστικές αντιλήψεις για τους Αφροαμερικανούς και διαχειρίστηκε σκλάβους που ανήκαν στην οικογένεια της συζύγου του. Η εικόνα ενός ουδέτερου ή σχεδόν αντιδουλοκτητικού Λη έχει αμφισβητηθεί από τη νεότερη ιστοριογραφία, η οποία επιχείρησε να τον επανατοποθετήσει μέσα στις πραγματικές κοινωνικές και πολιτικές δομές του Νότου του 19ου αιώνα¹³¹.

¹²⁹ Desjardins, L., *Robert E. Lee opposed Confederate monuments*. PBS News, 2017, παρ. 6-8

¹³⁰ *Constitution of the Confederate States*, The Avalon Project: Yale Law School, 1861, αρ. 1.

¹³¹ Gallagher, G., *Robert E. Lee*, ό. π., παρ. 6-7, 26-27

Οι αντιδράσεις απέναντι στα μνημεία του Λη εντάθηκαν ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, με τη δημόσια συζήτηση να συνδέεται στενά με ευρύτερα ζητήματα φυλετικής ανισότητας, αστυνομικής βίας και ιστορικής μνήμης στις Ηνωμένες Πολιτείες. Στην πραγματικότητα, δύο ήταν τα πιο σημαντικά μνημεία του Λη που απέκτησαν ιδιαίτερη ιστορική και πολιτική σημασία, το άγαλμα στο Ριτςμοντ και το άγαλμα στο Σάρλοτβιλ.

Το σημείο καμπής ήταν τα γεγονότα στο Σάρλοτβιλ της Βιρτζίνια το 2017. Το μνημείο αυτό ανεγέρθηκε το 1924 σε δημόσιο πάρκο της πόλης. Το 2017 η απόφαση του δημοτικού συμβουλίου να απομακρύνει το άγαλμα προκάλεσε μαζικές κινητοποιήσεις ακροδεξιών και λευκών εθνικιστικών οργανώσεων υπό το σύνθημα «Unite the Right» («Ενώστε τη Δεξιά») αναγκάζοντας τον κυβερνήτη της πολιτείας της Βιρτζίνια να κηρύξει κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Οι συγκρούσεις ανάμεσα σε διαδηλωτές και αντιδιαδηλωτές κορυφώθηκαν με τη δολοφονία της Χέδερ Χάιερ, όταν ένας ακροδεξιός έριξε το αυτοκίνητό του πάνω σε πλήθος αντιδιαδηλωτών¹³².

Η νομική και πολιτική εκκρεμότητα γύρω από το μνημείο επιλύθηκε οριστικά τον Ιούλιο του 2021, όταν οι δημοτικές αρχές του Σάρλοτςβιλ προχώρησαν στην επίσημη αποκαθήλωση και απομάκρυνση του έφιππου αγάλματος του Λη. Λίγους μήνες αργότερα, το δημοτικό συμβούλιο αποφάσισε να δωρίσει το ορειχάλκινο γλυπτό σε ένα τοπικό κέντρο αφροαμερικανικής πολιτιστικής κληρονομιάς, το οποίο προχώρησε στο πλήρες λιώσιμο του μετάλλου του. Σκοπός του ήταν το υλικό αυτό να επαναχρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία ενός νέου δημόσιου έργου τέχνης, μετατρέποντάς το σε ένα νέο έκθεμα που προάγει τη συμπερίληψη και τη φυλετική δικαιοσύνη¹³³.

¹³² Shulleeta, B., *At least one dead as U.S. white nationalists ignite Virginia clashes*. Reuters, 2017, παρ. 1-7

¹³³ Associated Press., *Richmond protesters topple Columbus statue, throw it in lake*. AP News, 2020, παρ. 1-4

Εικόνα 13. Εργάτες απομακρύνουν το άγαλμα του Λη στο Σάρλοτσβιλ της Βιρτζίνια το 2021, έπειτα από χρόνια νομικής διαμάχης για το αμφιλεγόμενο μνημείο. Πηγή: PBS

Κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων του Black Lives Matter το 2020 τα μνημεία του Λη βρέθηκαν στο επίκεντρο ενός ευρύτερου κύματος επανεξέτασης των συμβόλων της Συνομοσπονδίας. Οι διαδηλώσεις επικεντρώθηκαν στο σημαντικότερο και πιο εμβληματικό μνημείο του Λη, το μεγάλο έφιππο άγαλμα του Λη στο Ρίτςμοντ της Βιρτζίνια, την πρώην πρωτεύουσα της Συνομοσπονδίας κατά τον Αμερικανικό Εμφύλιο. Το μνημείο αποκαλύφθηκε το 1890 στη Monument Avenue, μια ιστορική δενδρόφυτη λεωφόρο που δημιουργήθηκε για να τιμήσει προσωπικότητες της Συνομοσπονδίας. Το άγαλμα παρουσίαζε τον Λη έφιππο, σε στάση ηρεμίας και ελέγχου, πάνω σε ψηλό βάθρο, με έντονα νεοκλασικά και ηρωικά χαρακτηριστικά. Η αισθητική του αντανάκλασε την προσπάθεια της νότιας κοινωνίας να μετατρέψει τη μνήμη της ήττας του Εμφυλίου σε αφήγηση τιμής, αξιοπρέπειας και πολιτισμικής συνέχειας¹³⁴.

Οι διαδηλωτές κάλυψαν τη βάση του μνημείου με γκράφιτι, πολιτικά συνθήματα και ονόματα θυμάτων αστυνομικής βίας και το άγαλμα του Λη μετατράπηκε σε καμβά για τις προβολές του κινήματος Black Lives Matter. Έτσι, το μνημείο απέκτησε μια νέα, αντιστραμμένη συμβολική λειτουργία, από σύμβολο ηρωοποίησης της πλευράς των νότιων μετατράπηκε σε τόπο αμφισβήτησης της ιστορικής κληρονομιάς της Συνομοσπονδίας¹³⁵.

¹³⁴ Lawler, A., *The origin story of Monument Avenue, America's most controversial street*. *National Geographic*, 2020, παρ. 7-12

¹³⁵ Reuters, *U.S. protesters topple Columbus statue and throw it in a lake*, 2020, παρ. 1

Εικόνα 14. Μια φωτογραφία του Τζορτζ Φλόιντ προβάλλεται στο άγαλμα του Λη στο Ρίτσμοντ στη Βιρτζίνια στις 20 Ιουνίου 2020. Πηγή: Reuters

Εικόνες 15,16. Φωτογραφία της ακτιβίστριας Χάριετ Τάμπμαν και η σημαία του ουράνιου τόξου που χρησιμοποιείται ως σύμβολο στα κινήματα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας, προβάλλονται στο άγαλμα του Λη στο Ρίτσμοντ στη Βιρτζίνια στις 20 Ιουνίου 2020. Πηγή: Reuters

Η κλιμάκωση της έντασης των διαμαρτυριών στο Ρίτσμοντ υποχρέωσε την πολιτική ηγεσία σε δράση, με τον Κυβερνήτη της Βιρτζίνια, Ραλφ Νόρθαμ να

ανακοινώνει το 2020 την επίσημη απόφαση της πολιτείας για την αποκαθήλωση του αγάλματος. Ωστόσο, η διαδικασία αυτή περιπλέχθηκε από μια σειρά δικαστικών προσφυγών και ασφαλιστικών μέτρων που κατέθεσαν ντόπιοι ιδιοκτήτες ακινήτων και απόγονοι των δωρητών της γης, οι οποίοι επικαλούνταν παλαιά συμβόλαια του 1890 που υποχρέωναν το κράτος να προστατεύει το μνημείο στο διηνεκές. Ενώ οι δικαστικές μάχες βρίσκονταν σε εξέλιξη, ο χώρος γύρω από το βανδαλισμένο άγαλμα λειτούργησε ως ένας ιδιότυπος, ζωντανός χώρος δημόσιας διαμαρτυρίας και τέχνης, όπου οι διαδηλωτές πραγματοποιούσαν κοινοτικές συζητήσεις, συναυλίες, ακόμα και νυχτερινές προβολές φωτός με τα πρόσωπα θυμάτων αστυνομικής βίας πάνω στον ορειχάλκινο όγκο του Λη¹³⁶.

Τελικά, οι μακρές δικαστικές και πολιτικές διαμάχες επιλύθηκαν οριστικά τον Σεπτέμβριο του 2021, όταν το Ανώτατο Δικαστήριο της Βιρτζίνια εξέδωσε ομόφωνη απόφαση που απέρριπτε τις προσφυγές, κρίνοντας ότι οι κρατικές αρχές έχουν το κυρίαρχο δικαίωμα να αλλάζουν τα δημόσια μηνύματα που εκπέμπουν τα μνημεία τους. Στις 8 Σεπτεμβρίου 2021, υπό την επίβλεψη των αρχών και με την παρουσία πλήθους πολιτών, το ύψους 6 μέτρων χάλκινο άγαλμα κόπηκε στα δύο και απομακρύνθηκε με γερανό από τη θέση του. Λίγους μήνες αργότερα, τον Δεκέμβριο του 2021, αποσυναρμολογήθηκε πλήρως και το καλυμμένο με γκράφιτι ιστορικό βάθρο, ενώ κατά τη διάρκεια των εργασιών εντοπίστηκαν και ανοίχτηκαν δύο ιστορικές χρονοκάψουλες του 1887 που είχαν θαφτεί στα θεμέλιά του, κλείνοντας έτσι έναν μεγάλο κύκλο γεγονότων που ξεκίνησε από τις κινητοποιήσεις του προηγούμενου έτους¹³⁷.

Η διαμάχη γύρω από την κληρονομιά του Λη και τον συμβολισμό των μνημείων του δείχνει ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν έχουν επιλύσει πλήρως τα ιστορικά τραύματα του Εμφυλίου Πολέμου, τις φυλετικές ανισότητες που ακολούθησαν και τις διαφορετικές αντιλήψεις για την αμερικανική ταυτότητα και την ιστορική μνήμη. Για την μια πλευρά ο Λη συμβολίζει στρατιωτική τιμή, τοπική παράδοση και νότια πολιτισμική ταυτότητα και για την άλλη, αποτελεί σύμβολο ενός συστήματος φυλετικής καταπίεσης και αποκλεισμού. Η αμφιλεγόμενη θέση του σήμερα δεν εξηγείται μόνο από όσα έκανε ο ίδιος κατά τη διάρκεια της ζωής του αλλά,

¹³⁶ Contested Histories, *Statue of Edward Colston: Bristol, United Kingdom* (Case Study No. 173). Institute for Historical Justice and Reconciliation (IHJR), 2023, σ. 11-13

¹³⁷ Contested Histories, *Statue of Edward Colston*, ό.π., σ. 11-13

κυρίως, από όσα συμβόλισε μεταγενέστερα για διαφορετικές κοινωνικές και πολιτικές ομάδες στις Ηνωμένες Πολιτείες.

4.2 Το μνημείο του Έντουαρντ Κόλστον στο Μπρίστολ της Αγγλίας

Ο Έντουαρντ Κόλστον (Έντουαρντ Κόλστον 1636 -1721) είναι μία από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις ιστορικής προσωπικότητας της Βρετανίας, της οποίας η δημόσια εικόνα μεταβλήθηκε ριζικά μέσα από τη σύγχρονη ιστοριογραφική επανεκτίμηση της αποικιοκρατίας και του υπερατλαντικού δουλεμπορίου. Για μεγάλο χρονικό διάστημα ο Κόλστον παρουσιαζόταν σχεδόν αποκλειστικά ως φιλόanthropos και ευεργέτης της πόλης του Μπρίστολ αλλά κατά τις τελευταίες δεκαετίες η ιστορική έρευνα ανέδειξε τον ρόλο του στην οικονομία της δουλείας μέσω της ενεργής εμπλοκής του στην λειτουργία της Royal African Company (Βασιλική Αφρικανική Εταιρεία).

Ο Κόλστον γεννήθηκε το 1636 σε οικογένεια εμπόρων του Μπρίστολ, μιας πόλης που ήδη από τον 17ο αιώνα εξελισσόταν σε σημαντικό εμπορικό και ναυτιλιακό κέντρο. Η οικογένειά του δραστηριοποιούνταν στο διατλαντικό εμπόριο και διατηρούσε σχέσεις με τα αναπτυσσόμενα εμπορικά δίκτυα της Αγγλίας. Η πολιτική και οικονομική συγκυρία της εποχής ευνόησε την άνοδο μιας τάξης εμπόρων που συνδέθηκε στενά με την αποικιακή επέκταση του αγγλικού κράτους. Η Αγγλία του 17ου αιώνα επιχειρούσε να ανταγωνιστεί τις ολλανδικές, ισπανικές και πορτογαλικές εμπορικές αυτοκρατορίες, επενδύοντας σε εμπορικές εταιρείες που λειτουργούσαν με κρατική υποστήριξη και μονοπωλιακά προνόμια. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ο Κόλστον αναδείχθηκε ως επιτυχημένος επιχειρηματίας του κλάδου¹³⁸.

Κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής του πορείας δραστηριοποιήθηκε σε ποικίλους τομείς του εμπορίου, μεταξύ των οποίων η διακίνηση υφασμάτων, ζάχαρης, κρασιού και αποικιακών προϊόντων. Ωστόσο, η σημαντικότερη πηγή πλούτου και επιρροής του συνδέθηκε με τη συμμετοχή του στη Royal African Company. Η εταιρεία ιδρύθηκε το 1672 με βασιλική υποστήριξη και ανέλαβε τον έλεγχο μεγάλου μέρους του αγγλικού δουλεμπορίου προς τη δυτική Αφρική και τις αποικίες της Καραϊβικής και της Βόρειας Αμερικής. Ο Κόλστον διετέλεσε ανώτατο διοικητικό στέλεχος της εταιρείας και αργότερα κατείχε τη θέση του αναπληρωτή διοικητή. Η συμμετοχή του δηλαδή δεν ήταν περιφερειακή ή παθητική αλλά αποτελούσε μέρος του διοικητικού

¹³⁸ Contested Histories, *Statue of Edward Colston*, ό.π., σ. 2-4

πυρήνα μιας εταιρείας που αποκόμιζε συστηματικά κέρδη από την εμπορευματοποίηση ανθρώπων¹³⁹.

Η Royal African Company μετέφερε δεκάδες χιλιάδες Αφρικανούς αιχμαλώτους προς τις αποικίες, όπου εξαναγκάζονταν σε εργασία υπό καθεστώς δουλείας. Το λεγόμενο «Middle Passage», δηλαδή το μέσο πέρασμα του τριγωνικού εμπορίου ανάμεσα στην Ευρώπη, την Αφρική και την Αμερική, υπήρξε μια από τους πιο βίαιες διαδρομές της πρώιμης παγκόσμιας οικονομίας. Το ποσοστό θνησιμότητας κατά τη μεταφορά των σκλάβων ήταν ιδιαίτερα υψηλό εξαιτίας των άθλιων συνθηκών στα πλοία, της κακοποίησης και των ασθενειών¹⁴⁰.

Η οικονομική επιτυχία του Κόλστον συνδέθηκε με την ανάπτυξη του βρετανικού εμπορικού καπιταλισμού. Η συσσώρευση κεφαλαίου μέσω του δουλεμπορίου και των αποικιακών δικτύων επέτρεψε σε εμπόρους, όπως ο Κόλστον, να αποκτήσουν οικονομική, κοινωνική και πολιτική ισχύ. Από τα τέλη του 17ου αιώνα και έπειτα ο Κόλστον χρηματοδότησε σχολεία, εκκλησίες, νοσοκομεία και ιδρύματα κοινωνικής πρόνοιας, κυρίως στο Μπρίστολ αλλά και σε άλλες περιοχές της Αγγλίας. Η συμβολή του στην τοπική κοινωνία ήταν σημαντική και για μεγάλο διάστημα αποτέλεσε τη βάση της δημόσιας φήμης του¹⁴¹.

Μετά τον θάνατό του, το 1721, η εικόνα του ως ευεργέτη παγιώθηκε σταδιακά στη συλλογική μνήμη του Μπρίστολ. Σχολεία, δρόμοι, δημόσια κτίρια και τελετές έφεραν το όνομά του, ενώ κατά τον 19ο αιώνα ανεγέρθηκαν αγάλματα προς τιμήν του. Είναι χαρακτηριστικό ότι για μεγάλο διάστημα η σχέση του με το δουλεμπόριο είτε αποσιωπούσαν είτε παρουσιαζόταν ως δευτερεύουσα πτυχή της δράσης του¹⁴².

Το άγαλμα του Έντουαρντ Κόλστον φιλοτεχνήθηκε από τον γλύπτη Τζον Κάσσιντι και τοποθετήθηκε στο κέντρο του Μπρίστολ το 1895, περίπου 174 χρόνια μετά τον θάνατο του Κόλστον. Η ανέγερσή του χρηματοδοτήθηκε κυρίως από μια ιδιωτική επιτροπή με επικεφαλής τον εκδότη Τζέιμς Άροουσμιθ, ο οποίος ήθελε να τιμήσει τον Κόλστον ως τον μεγαλύτερο φιλόanthρωπο της πόλης. Σκοπός του μνημείου ήταν να αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση για τους πολίτες, προβάλλοντας τις τεράστιες δωρεές που είχε κάνει ο Κόλστον κατά τη διάρκεια της ζωής του για την ίδρυση σχολείων, νοσοκομείων, εκκλησιών και πτωχοκομείων στην περιοχή¹⁴³.

¹³⁹ Moody, J., Off the pedestal: The fall of Edward Colston. *Public History Review*, 28, 2021, παρ. 4

¹⁴⁰ The National Archives, *The transatlantic slave trade*, 2026, παρ. 1-6

¹⁴¹ The National Archives, *The transatlantic slave trade*, ό.π., παρ. 5

¹⁴² The National Archives, *The transatlantic slave trade*, ό.π., παρ. 7-8

¹⁴³ Dresser, M., *Colston revisited*. *History Workshop*, 2020, παρ. 7-13

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το άγαλμα του Κόλστον ανεγέρθηκε περίπου την ίδια εποχή που ανεγέρθηκαν μνημεία στις Ηνωμένες Πολιτείες, τα οποία τιμούσαν αναδρομικά προσωπικότητες των Συνομοσπονδιών πολιτειών, προετοιμάζοντας το έδαφος για την θέσπιση της νομοθεσίας φυλετικού διαχωρισμού του Τζιμ Κρόου. Την ίδια εποχή, αγάλματα πολλαπλασιάστηκαν σε όλη την Ευρώπη και τη Βρετανική Αυτοκρατορία, τα οποία τιμούσαν αποικιοκρατικές προσωπικότητες, όπως ο Σέσιλ Ρόουντς και ο Βασιλιάς Λεοπόλδος¹⁴⁴.

Για περισσότερο από έναν αιώνα, το ορειχάλκινο άγαλμα στεκόταν σε κεντρικό σημείο της πόλης, φέροντας την επιγραφή «Ανεγέρθη από τους πολίτες του Μπρίστολ ως ένδειξη ευγνωμοσύνης για έναν από τους πιο ευγενείς και σοφούς γιους της». Κατά τη διάρκεια αυτής της μακράς περιόδου το άγαλμα λειτουργούσε ως αναπόσπαστο κομμάτι της τοπικής ταυτότητας και της αστικής κληρονομιάς του Μπρίστολ. Η πόλη γιόρταζε την «Ημέρα του Κόλστον», η οποία εορταζόταν κάθε χρόνο στις 13 Νοεμβρίου στο Μπρίστολ προς τιμήν του και περιλάμβανε φιλανθρωπικά γεύματα, διανομή παραδοσιακών γλυκισμάτων (Κόλστον buns) στα σχολεία, καθώς και εθιμοτυπικές επισκέψεις μαθητών και αξιωματούχων στο μνημείο του φορώντας το αγαπημένο του λουλούδι¹⁴⁵.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ιστορικοί και κοινωνικοί επιστήμονες επεσήμαναν ότι η φιλανθρωπική του δράση δεν μπορεί να διαχωριστεί από τις οικονομικές πηγές του πλούτου που τη χρηματοδότησαν¹⁴⁶. Με άλλα λόγια, οι δωρεές του προήλθαν από κεφάλαια που συνδέονταν με τη λειτουργία του αποικιακού δουλεμπορίου.

Η πρώτη ουσιαστική ρωγμή στο βικτοριανό αφήγημα που παρουσίαζε τον Κόλστον αποκλειστικά ως έναν σοφό και ευγενή ευεργέτη της πόλης εμφανίστηκε το 1921, όταν ο ιστορικός Χένρι Τζον Γουίλκινς δημοσίευσε μια έρευνα που τεκμηρίωνε επίσημα τη συμμετοχή του στη Royal African Company¹⁴⁷.

Αυτή η αρχική ακαδημαϊκή καταγραφή παρέμεινε για δεκαετίες περιορισμένη σε εξειδικευμένους κύκλους, μέχρι που το 1973 η κυκλοφορία του βιβλίου του Ντέρεκ Ρόμπινσον, «A Shocking History of Μπρίστολ», έφερε την αλήθεια στο προσκήνιο, κατηγορώντας ευθέως την τοπική ελίτ για τη συνειδητή αποσιώπηση του γεγονότος ότι

¹⁴⁴ Dresser, M., ό. π., παρ. 5

¹⁴⁵ Brantley, R., *The slave trader 'celebration season'*. Bristol Radical History Group, 2016, παρ. 4-6

¹⁴⁶ Contested Histories, *Statue of Edward Colston*, ό.π., σ. 3-6

¹⁴⁷ Gayle, D., *Path of resistance: A timeline of protest against Edward Colston*. *The Guardian*, 2022, παρ. 3

τα σχολεία, τα νοσοκομεία και τα πτωχοκομεία της πόλης χρηματοδοτήθηκαν από τα κέρδη του δουλεμπορίου¹⁴⁸.

Κατά τη διάρκεια των επόμενων δεκαετιών, η κριτική μετατοπίστηκε από τα βιβλία στον δημόσιο χώρο, με την ιστορικό Ματζ Ντρέσερ, από το Πανεπιστήμιο West of England, να πρωτοστατεί στην αποδόμηση της σχεδόν λατρευτικής εικόνας του Κόλστον και στην ευαισθητοποίηση των πολιτών για τον κεντρικό ρόλο που διαδραμάτισε ο Κόλστον και η τοπική ελίτ στο διατλαντικό δουλεμπόριο¹⁴⁹. Η δυναμική αυτή πήρε νέα μορφή το 1996, όταν το διάσημο συγκρότημα Massive Attack ξεκίνησε ένα άτυπο πολιτισμικό μποϊκοτάζ, αρνούμενο να εμφανιστεί στον κεντρικό συναυλιακό χώρο Colston Hall λόγω του ονόματός του¹⁵⁰.

Δύο χρόνια αργότερα, το 1998, το ίδιο το άγαλμα έγινε για πρώτη φορά στόχος άμεσης ακτιβιστικής παρέμβασης, όταν άγνωστοι το κάλυψαν με κόκκινη μπογιά και έγραψαν στη βάση του τη φράση «έμπορος σκλάβων», μια ενέργεια που επαναλήφθηκε το 2007 κατά την επέτειο των 200 χρόνων από την κατάργηση του δουλεμπορίου στη Βρετανική Αυτοκρατορία¹⁵¹.

Κατά τη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα, η δημόσια συζήτηση γύρω από το άγαλμα του Κόλστον στο Μπρίστολ εντάθηκε, αναδεικνύοντας τον βαθύ κοινωνικό και πολιτικό διχασμό. Μια τοπική δημοσκόπηση το 2014 έδειξε ότι το 56% των κατοίκων επιθυμούσε την παραμονή του μνημείου και το 44% την απομάκρυνση του. Θεσμικοί παράγοντες, όπως ο βουλευτής της περιοχής και ο δήμαρχος της πόλης, άρχισαν να αμφισβητούν ανοιχτά τη σκοπιμότητα των ετήσιων εορτασμών προς τιμήν του¹⁵².

Το 2015 η ίδρυση της συλλογικότητας «Countering Κόλστον» θεσμοποίησε τα αιτήματα για τον αποαποικιοκρατισμό του αστικού τοπίου και πίεσε τις δημοτικές αρχές για άμεσες αλλαγές. Παρά τις μικρές συμβολικές νίκες, όπως η αφαίρεση του πορτρέτου του Κόλστον από το γραφείο της Δημάρχου Cleo Lake το 2018, οι προσπάθειες για μια συναινετική και θεσμική επανερμηνεία του μνημείου δεν προχώρησαν. Η προσπάθεια του Δημοτικού Συμβουλίου το 2018 και το 2019 να τοποθετήσει μια δεύτερη, διορθωτική πλακέτα που θα εξιστορούσε τον ρόλο του στο

¹⁴⁸ Gayle, D., ό.π, παρ. 4

¹⁴⁹ Contested Histories, *Statue of Edward Colston*, ό.π., σ. 4

¹⁵⁰ Gayle, D., ό.π, παρ. 5 και Harcombe, C., *History isn't something that can remain static*. BBC News, 2025, παρ. 19

¹⁵¹ Gayle, D., ό.π, παρ. 6-7

¹⁵² Gallagher, G., *Robert E. Lee*, ό. π., παρ. 3

δουλεμπόριο οδηγήθηκε σε αδιέξοδο. Μια ισχυρή και συντηρητική οικονομική ελίτ, η Society of Merchant Venturers, παρενέβη επανειλημμένα για να απαλείψει ή να υποβαθμίσει τις αναφορές στον αριθμό των θυμάτων και στη λέξη «σκλάβοι». Η τελική ακύρωση της πλακέτας λόγω αυτής της διαφωνίας προκάλεσε απογοήτευση σε πολλούς πολίτες, αποδεικνύοντας την αδυναμία των θεσμών να διαχειριστούν δημοκρατικά το παρελθόν και στρώνοντας το έδαφος για τη βίαιη ανατροπή του αγάλματος που ακολούθησε¹⁵³.

Η διαμάχη γύρω από την κληρονομιά του Έντουαρντ Κόλστον κορυφώθηκε το 2020. Την 7η Ιουνίου 2020 το άγαλμα του Κόλστον γκρεμίστηκε κατά την διάρκεια διαδηλώσεων συμπαράστασης για το κίνημα Black Lives Matter. Η κινητοποίηση, που συγκέντρωσε πάνω από 10.000 άτομα, πυροδοτήθηκε από την παγκόσμια κατακραυγή για τη δολοφονία του Τζορτζ Φλόιντ στις ΗΠΑ. Αν και το μνημείο είχε καλυφθεί προληπτικά με καμβά, οι διαδηλωτές τον αφαίρεσαν και, αφού έδεσαν σχοινιά γύρω από το κεφάλι του αγάλματος, το έριξαν στο έδαφος μέσα σε επευφημίες¹⁵⁴.

Μόλις το άγαλμα γκρεμίστηκε δεκάδες διαδηλωτές έτρεξαν προς το μέρος του, αρχίζοντας να το κλωτσούν και να ανεβαίνουν πάνω του. Σε μια κίνηση συμβολισμού, ένας διαδηλωτής τοποθέτησε το γόνατό του στον λαιμό του πεσμένου ειδώλου, αντιγράφοντας τη χειρονομία του αστυνομικού Ντέρεκ Σόβιν κατά τη δολοφονία του Τζορτζ Φλόιντ¹⁵⁵.

Εικόνα 17. Το άγαλμα του Κόλστον γκρεμίστηκε, ψεκάστηκε με γκράφιτι και σύρθηκε στους δρόμους του Μπρίστολ κατά τη διάρκεια της διαμαρτυρίας. Πηγή: BBC

¹⁵³ Contested Histories, *Statue of Edward Colston*, ό.π., παρ. 8-10

¹⁵⁴ Harcombe, C., *History isn't something that can remain static*. BBC News, 2025, παρ. 12-27

¹⁵⁵ Harcombe, C., ό. π., παρ. 12-27

Το πλήθος άρχισε να σέρνει το άγαλμα στους δρόμους του Μπρίστολ με κατεύθυνση προς το γειτονικό λιμάνι. Κατά τη διάρκεια της διαδρομής, το σώμα του μνημείου ψεκάστηκε με κόκκινη και μπλε μπογιά γκράφιτι. Φτάνοντας στην αποβάθρα, οι διαδηλωτές πέταξαν το άγαλμα στα νερά του λιμανιού, ακριβώς δίπλα από τη γέφυρα Pero's Bridge. Η επιλογή του σημείου είχε ιστορικό συμβολισμό, καθώς η συγκεκριμένη γέφυρα έχει ονομαστεί έτσι προς τιμήν του Pero Jones, ενός Αφρικανού σκλάβου που μεταφέρθηκε στην πόλη τον 18ο αιώνα. Με αυτόν τον τρόπο, η κατάληξη του μνημείου του δουλεμπόρου στον βυθό, δίπλα στο μνημείο ενός θύματος της δουλείας, σφράγισε την ανατροπή της ιστορικής κληρονομιάς του Μπρίστολ¹⁵⁶.

Εικόνα 18. Οι διαδηλωτές πέταξαν το άγαλμα του Κόλστον στα νερά του λιμανιού, δίπλα από τη γέφυρα Pero's Bridge. Πηγή: BBC

Κατά τη διάρκεια των γεγονότων της 7ης Ιουνίου 2020, η αστυνομία του Μπρίστολ υιοθέτησε μια στρατηγική μη παρέμβασης. Αν και υπήρχαν αστυνομικές δυνάμεις στην περιοχή, οι αξιωματούχοι αποφάσισαν να μην χρησιμοποιήσουν βία για να εμποδίσουν την αποκαθήλωση ή να προχωρήσουν σε συλλήψεις επ' αυτοφώρω. Η ηγεσία της αστυνομίας δικαιολόγησε εκ των υστέρων αυτή τη στάση, εξηγώντας ότι μια δυναμική επέμβαση ενάντια σε ένα πλήθος χιλιάδων οργισμένων διαδηλωτών θα μπορούσε να πυροδοτήσει εκτεταμένα επεισόδια, βίαιες συγκρούσεις και σοβαρούς

¹⁵⁶ Harcombe, C., ό. π., παρ. 12-27 και Gayle, D., *Toppled Edward Colston statue goes on display in Bristol. The Guardian*, 2021, παρ. 4

τραυματισμούς. Η προτεραιότητα δόθηκε στη διατήρηση της δημόσιας ασφάλειας και της ανθρώπινης ζωής¹⁵⁷.

Η αντίδραση των αρχών και της κοινωνίας ανέδειξε τις βαθιές πολιτικές διαιρέσεις της τοπικής κοινωνίας. Τέσσερις διαδηλωτές, γνωστοί ως «Colston Four», παραπέμφθηκαν σε δίκη με την κατηγορία της εγκληματικής φθοράς δημόσιας περιουσίας. Η δίκη ολοκληρώθηκε τον Ιανουάριο του 2022 με την πλήρη αθώωσή τους από το ορκωτό δικαστήριο¹⁵⁸. Ενώ η συντηρητική κυβέρνηση του Μπόρις Τζόνσον καταδίκασε την ενέργεια ως «εγκληματική πράξη» και έσπευσε να αυστηροποιήσει τη νομοθεσία για την προστασία των μνημείων, ο δήμαρχος του Μπρίστολ, Μάρβιν Ρις, χαρακτήρισε την αποκαθήλωση ως μια πράξη «ιστορικής ποίησης». Ακόμη και η Society of Merchant Venturers αναγκάστηκε να αναθεωρήσει τη στάση της, παραδεχόμενη ότι η διατήρηση μνημείων που εξυμνούν δουλεμπόρους εμποδίζει την καταπολέμηση του συστημικού ρατσισμού¹⁵⁹.

Λίγες ημέρες μετά την πτώση, οι δημοτικές αρχές του Μπρίστολ οργάνωσαν μια διακριτική επιχείρηση ανάσυρσης του αγάλματος από τον πυθμένα του λιμανιού. Εξειδικευμένοι δύτες βούτηξαν στα θολά νερά κοντά στη γέφυρα Pero's Bridge, εντόπισαν το ορειχάλκινο άγαλμα και με τη χρήση γερανού το ανέσυραν στην επιφάνεια, μεταφέροντας το σε ασφαλή τοποθεσία αποθήκευσης. Οι συντηρητές του μουσείου M Shed καθάρισαν το γλυπτό από τη λάσπη του λιμανιού αλλά έλαβαν την απόφαση να μην αφαιρέσουν την κόκκινη και μπλε μπογιά γκράφιτι και να μην επιδιορθώσουν τα βαθουλώματα από την πτώση. Στόχος ήταν να διατηρηθεί το μνημείο ακριβώς στην κατάσταση που βρισκόταν μετά τη διαμαρτυρία, καθώς τα σημάδια αυτά αποτελούσαν πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της σύγχρονης ιστορίας του¹⁶⁰.

Η οριστική διαχείριση του αγάλματος βασίστηκε στη δημοκρατική συμμετοχή των ίδιων των πολιτών. Το φθινόπωρο του 2020, η νεοσυσταθείσα Ιστορική Επιτροπή του Μπρίστολ διοργάνωσε μια ανοιχτή διαβούλευση παράλληλα με μια προσωρινή έκθεση στο μουσείο M Shed, όπου το άγαλμα εκτέθηκε ξαπλωμένο ανάμεσα στα πλακάτ των διαδηλωτών, φέροντας ακόμη τα ίχνη από τα γκράφιτι. Η σχετική έρευνα συγκέντρωσε περίπου 14.000 απαντήσεις, με το 80% των κατοίκων να απαιτεί την

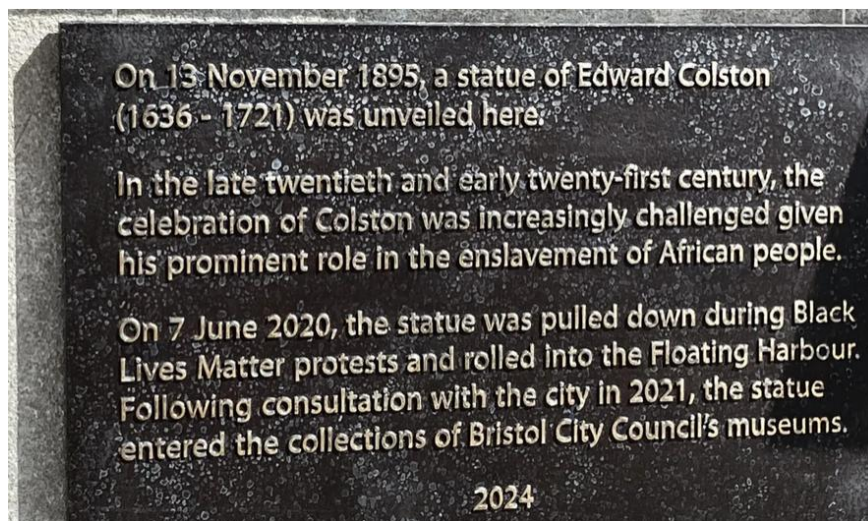
¹⁵⁷ Evans, M., *Intervening to prevent toppling of Colston statue could have sparked nationwide violence, police say. The Telegraph*, 2020, παρ. 1-4

¹⁵⁸ Gayle, D., ό.π., παρ. 14

¹⁵⁹ Contested Histories, *Statue of Edward Colston*, ό.π., σ. 7-8

¹⁶⁰ Contested Histories, *Statue of Edward Colston*, ό.π., σ. 7-8

οριστική μεταφορά του μνημείου στο μουσείο στην κατεστραμμένη του μορφή, απορρίπτοντας κάθε ιδέα αποκατάστασης. Ακολουθώντας τις υποδείξεις της Επιτροπής, το βάθρο όπου βρισκόταν το άγαλμα παρέμεινε μόνιμα κενό, λειτουργώντας ως χώρος προσωρινών καλλιτεχνικών παρεμβάσεων¹⁶¹. Το ζήτημα ολοκληρώθηκε τον Απρίλιο του 2025, όταν στο άδειο βάθρο τοποθετήθηκε μια νέα, επίσημη πλακέτα, η οποία πλέον δεν αναφέρει τον Κόλστον ως ευεργέτη, αλλά καταγράφει με αντικειμενικότητα τόσο τη συμμετοχή του στο δουλεμπόριο όσο και το χρονικό της ιστορικής του ανατροπής¹⁶².

Εικόνα 19. Η νέα, επίσημη, πλακέτα στο βάθρο όπου βρισκόταν το άγαλμα του Κόλστον εξηγεί τον ρόλο του στο δουλεμπόριο. Πηγή: BBC

Η περίπτωση του αγάλματος του Έντουαρντ Κόλστον αναδεικνύει την πολυπλοκότητα της διαχείρισης της ιστορικής μνήμης και τον τρόπο με τον οποίο διαφορετικές αντιλήψεις για το παρελθόν μπορούν να οδηγήσουν σε έντονες κοινωνικές συγκρούσεις. Από τη μία πλευρά, η αποκαθίλωση του μνημείου ερμηνεύτηκε ως πράξη ιστορικής δικαιοσύνης και αποκατάστασης απέναντι σε ένα πρόσωπο που συνδέθηκε άμεσα με το δουλεμπόριο¹⁶³, ενώ από την άλλη πλευρά θεωρήθηκε ότι η απομάκρυνση ενός μνημείου κινδυνεύει να οδηγήσει σε απλουστευτική αντιμετώπιση της ιστορίας και σε υπονόμηση της πολιτιστικής

¹⁶¹ Contested Histories, *Statue of Edward Colston*, ό.π., σ. 8-10

¹⁶² Bristol City Council., *New plaque installed on Colston statue plinth*. Newsroom, 2025, παρ. 1-6

¹⁶³ Moody, J., Off the pedestal: The fall of Edward Colston. *Public History Review*, 28, 1–19, 2021, παρ. 11-16 και Olusoga, D., *The toppling of Edward Colston's statue is not an attack on history. It is history*. *The Guardian*, 2020, παρ. 10

κληρονομιάς¹⁶⁴. Επίσης, τα γεγονότα αυτά υπήρξαν αποτέλεσμα της μακροχρόνιας αδυναμίας των θεσμών να ανταποκριθούν στις κοινωνικές διεκδικήσεις για μια πιο κριτική παρουσίαση του παρελθόντος.

Η μεταφορά του αγάλματος σε μουσείο στο μουσείο M Shed του Μπρίστολ συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα αλλαγής του τρόπου παρουσίασης της ιστορικής μνήμης. Στον δημόσιο χώρο το άγαλμα λειτουργούσε ως μορφή τιμής, αντίθετα, στο μουσείο, εντάχθηκε σε ένα πλαίσιο κριτικής ερμηνείας και ιστορικής ανάλυσης. Η περίπτωση του Κόλστον υπενθυμίζει ότι η ιστορία δεν είναι στατική ούτε απαλλαγμένη από ηθικά διλήμματα, αλλά αποτελεί πεδίο συνεχούς επανεξέτασης. Η κατανόηση αυτών των αντιφάσεων συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας πιο ολοκληρωμένης και κριτικής προσέγγισης απέναντι στο παρελθόν και στη συλλογική μνήμη.

4.3 Τα μνημεία του Λεοπόλδου Β΄ στο Βέλγιο

Ο Λεοπόλδος Β΄ του Βελγίου (Léopold II, 1835 - 1909) θεωρείται και αυτός μία από τις πλέον αμφιλεγόμενες προσωπικότητες της ευρωπαϊκής πολιτικής και αποικιακής ιστορίας του ύστερου 19ου αιώνα. Η βασιλεία του συνδέεται αφενός με τον εκσυγχρονισμό και τη διεθνή ενίσχυση του βελγικού κράτους και αφετέρου με τη δημιουργία ενός από τα πιο βίαια αποικιακά καθεστώτα της νεότερης εποχής στο Κονγκό.

Ο Λεοπόλδος γεννήθηκε το 1835 στις Βρυξέλλες, σε μια περίοδο κατά την οποία το Βέλγιο αποτελούσε ακόμη ένα νεοσύστατο κράτος. Ήταν γιος του Λεοπόλδου Α΄, του πρώτου βασιλιά του Βελγίου, και από νεαρή ηλικία εκπαιδεύτηκε με σκοπό τη διακυβέρνηση του κράτους. Ο Λεοπόλδος ανέπτυξε έντονο ενδιαφέρον για τις οικονομικές και γεωπολιτικές διαστάσεις της εξουσίας και θεωρούσε ότι η διεθνής ισχύς των κρατών εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από την κατοχή αποικιών και από την πρόσβαση σε πρώτες ύλες και εμπορικά δίκτυα¹⁶⁵.

Όταν ανήλθε στον θρόνο το 1865, το Βέλγιο είχε ήδη γνωρίσει σημαντική βιομηχανική ανάπτυξη, ωστόσο παρέμενε χωρίς αποικιακή αυτοκρατορία. Ο

¹⁶⁴ Lester, A., *Five years on: How toppling Colston's statue rewrote history*. Alan Lester, 2024, παρ. 6-7 και Moody, J., ό. π., παρ. 11 και Abulafia, D., *Nothing is sacred to the woke statue topplers*. *The Telegraph*, 2017 και McCann, K., *Black Lives Matter: Boris Johnson vows to tackle racism – but says we cannot 'Photoshop the cultural landscape'*. Sky News, 2020, παρ. 1-2 και Samuel, J., *Toppling statues of slave traders doesn't redeem Britain's history. It erases it*. *The Telegraph*, 2017, παρ. 1-7

¹⁶⁵ Stanard, M. G., *Leopold's legacy: Belgium's enduring imprint of empire*. *The Low Countries*, 2020, παρ. 2-8

Λεοπόλδος θεωρούσε αυτή την απουσία στρατηγικό μειονέκτημα σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις, όπως η Αγγλία και η Γαλλία. Παρά τους περιορισμούς που επέβαλλε το βελγικό συνταγματικό σύστημα στον ρόλο του μονάρχη, επιδίωξε να αποκτήσει προσωπική επιρροή μέσω της εξωτερικής πολιτικής και ιδιαίτερα μέσω αποικιακών επιδιώξεων. Ήδη από τη δεκαετία του 1870 άρχισε να αναζητά εδάφη στην Ασία και την Αφρική¹⁶⁶.

Η σημαντικότερη πολιτική του επιτυχία υπήρξε η απόκτηση ελέγχου επί του Κονγκό. Στο πλαίσιο του ανταγωνισμού των ευρωπαϊκών δυνάμεων για τον έλεγχο αφρικανικών εδαφών, ο Λεοπόλδος αξιοποίησε ένα δίκτυο διπλωματικών επαφών, εταιρειών-βιτρινών και εξερευνητικών αποστολών για να αποκτήσει πολιτική νομιμοποίηση. Κεντρικό ρόλο διαδραμάτισε ο εξερευνητής Χένρι Μόρτον Στάνλεϊ, ο οποίος υπέγραψε συμφωνίες με τοπικούς ηγέτες στην περιοχή του ποταμού Κονγκό, δημιουργώντας τις βάσεις για τη μελλοντική αποικιακή διοίκηση¹⁶⁷.

Καθοριστική στιγμή αποτέλεσε η Διάσκεψη του Βερολίνου (1884-1885), κατά την οποία οι ευρωπαϊκές δυνάμεις αναγνώρισαν επίσημα το Ελεύθερο Κράτος του Κονγκό ως προσωπική κτήση του Λεοπόλδου Β'. Το γεγονός αυτό ήταν πρωτοφανές στην ευρωπαϊκή πολιτική ιστορία, μια τεράστια γεωγραφική περιοχή στην κεντρική Αφρική (μέγεθος σχεδόν 80 φορές μεγαλύτερο από αυτό του Βελγίου) τέθηκε υπό τον άμεσο έλεγχο ενός μονάρχη και όχι ενός κράτους. Ο Λεοπόλδος παρουσίασε διεθνώς το εγχείρημα ως ανθρωπιστική και πολιτιστική αποστολή, υποστηρίζοντας ότι στόχος του ήταν η καταπολέμηση της δουλείας και η προώθηση του εμπορίου και του εκχριστιανισμού. Ωστόσο, η πραγματική λειτουργία του καθεστώτος αποδείχθηκε βαθιά εκμεταλλευτική¹⁶⁸.

Η οικονομική σημασία του Κονγκό αυξήθηκε ραγδαία με τη διεθνή ζήτηση για καουτσούκ στα τέλη του 19ου αιώνα. Η ανάπτυξη της αυτοκινητοβιομηχανίας και της βιομηχανικής παραγωγής στην Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες κατέστησε το καουτσούκ προϊόν υψηλής αξίας. Το αποικιακό καθεστώς του Λεοπόλδου βασίστηκε στην εξαναγκαστική εργασία των τοπικών πληθυσμών για τη συλλογή καουτσούκ και ελεφαντόδοντου¹⁶⁹.

¹⁶⁶ Stanard, M. G., ό.π., παρ. 2-8

¹⁶⁷ Constitutional Rights Foundation, *King Leopold's "Heart of Darkness"*. Teach Democracy, 2020, παρ. 10-12

¹⁶⁸ Constitutional Rights Foundation, ό.π., παρ. 13

¹⁶⁹ Constitutional Rights Foundation, ό.π., παρ. 17-21

Επιστρατεύοντας έναν ιδιωτικό στρατό, την αποκαλούμενη Force Publique, επέβαλλε σκληρές ποινές, βασανιστήρια και ακρωτηριασμούς σε ντόπιους που δεν έπιαναν τις ποσοστώσεις παραγωγής. Πολλές ιστορικές μαρτυρίες και φωτογραφικά τεκμήρια αποκαλύπτουν την έκταση της βίας που ασκήθηκε εναντίον των τοπικών κοινωνιών. Οι ακρωτηριασμοί, ιδιαίτερα η κοπή χεριών, χρησιμοποιούνταν ως μέσο τρομοκράτησης, ενώ οι στρατιώτες συχνά υποχρεώνονταν να αποδεικνύουν ότι δεν σπαταλούσαν πυρομαχικά, παρουσιάζοντας τα κομμένα χέρια των θυμάτων τους. Επίσης, μεγάλος αριθμός ανθρώπων πέθανε από πείνα, ασθένειες και καταναγκαστική εργασία¹⁷⁰.

Η διεθνής κατακραυγή απέναντι στο καθεστώς του Κονγκό υπήρξε από τις πρώτες οργανωμένες διεθνείς κινητοποιήσεις υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Δημοσιογράφοι, ιεραπόστολοι και διπλωμάτες δημοσιοποίησαν αναφορές για τις συνθήκες που επικρατούσαν στην περιοχή. Ιδιαίτερη σημασία είχαν οι παρεμβάσεις του Ε. Ντ. Μορέλ και του Ρότζερ Κέισμεντ, οι οποίοι κατήγγειλαν συστηματικά τις πρακτικές του καθεστώτος. Ο Βρετανός πρόξενος Ρότζερ Κέισμεντ ταξίδεψε στο εσωτερικό του Κονγκό, κατέγραψε φρικιαστικές μαρτυρίες αυτοπτών μαρτύρων και συνέταξε μια αποκαλυπτική έκθεση που επιβεβαίωσε τις καταγγελίες για ακρωτηριασμούς, καταναγκαστική εργασία και μαζικούς θανάτους. Η Ένωση Μεταρρύθμισης του Κονγκό (Congo Reform Association - CRA), ιδρύθηκε το 1904 από τον δημοσιογράφο Ε. Ντ. Μορέλ, με τη συνδρομή του Κέισμεντ. Η οργάνωση χρησιμοποίησε φυλλάδια, δημόσιες διαλέξεις και τον Τύπο για να ασκήσει διακρατική πίεση. Το ζήτημα έλαβε μεγάλη δημοσιότητα στον ευρωπαϊκό και αμερικανικό Τύπο, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση ενός διεθνούς κινήματος πίεσης¹⁷¹.

Παράλληλα, η λογοτεχνία και η δημόσια διανόηση της εποχής συνέβαλαν στην αρνητική εικόνα του καθεστώτος. Το βιβλίο «Η καρδιά του σκότους» του Τζόζεφ Κόνραντ, αν και λογοτεχνικό και όχι ιστορικό κείμενο, ανέδειξε τον τρόπο με τον οποίο η αποικιοκρατία συνδεόταν με τη βία, την ηθική αποσύνθεση και την αποανθρωποποίηση, και η επιρροή του στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής αντίληψης για το Κονγκό υπήρξε σημαντική. Επίσης, ο συγγραφέας Μαρκ Τουέιν αποκάλυψε τις

¹⁷⁰ Keyes, J., A dark colonial past, foreign politics, and ineffective leadership: Who is to blame for Congo's governing struggles 60 years after independence? *Bryant University Journal of Interdisciplinary Studies*, 3(1), Article 5, 2022, σ. 4-5

¹⁷¹ Louis, W. R., Roger Casement and the Congo. *The Journal of African History*, 5, 99–120, 1964, σ. 99-102 και Clay, D., *The Congo Reform Association and the beginning of transnational humanitarianism, 1904–1913* (Doctoral thesis, Liverpool John Moores University), 2019, σ. 72-77

παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Κονγκό «το πιο φρικτό επεισόδιο σε όλη την ανθρώπινη ιστορία», στο σατιρικό του φυλλάδιο το 1905 με τίτλο «Ο Μονόλογος του Βασιλιά Λεοπόλδου»¹⁷².

Υπό το βάρος της διεθνούς πίεσης, ο Λεοπόλδος αναγκάστηκε το 1908 να μεταβιβάσει το Κονγκό στο βελγικό κράτος. Έτσι δημιουργήθηκε το Βελγικό Κονγκό, το οποίο παρέμεινε υπό βελγική διοίκηση έως το 1960. Αν και η μεταβίβαση αυτή οδήγησε σε ορισμένες διοικητικές μεταρρυθμίσεις, δεν εξάλειψε πλήρως τις δομές αποικιακής εκμετάλλευσης που είχαν ήδη εγκαθιδρυθεί¹⁷³.

Η έκταση της ανθρώπινης καταστροφής στο Κονγκό αποτελεί μέχρι σήμερα αντικείμενο ιστοριογραφικής συζήτησης. Αν και τα ακριβή στατιστικά στοιχεία θνησιμότητας είναι δύσκολο να υπολογισθούν λόγω της έλλειψης συστηματικών απογραφών και διοικητικών δεδομένων, ο αριθμός των νεκρών εκτιμάται από έξι έως και δέκα εκατομμύρια. Κατά τη γνώμη του Βέλγου μελετητή Γιαν Βανσίνια, ο πληθυσμός του Κονγκό μειώθηκε κατά 50% σε μια περίοδο 40 ετών, αρχής γενομένης από το 1880, εξαιτίας της βίας, της πείνας, των ασθενειών και της κοινωνικής αποδιάρθρωσης που προκάλεσε το αποικιακό σύστημα κατά τη διάρκεια της προσωπικής ηγεμονίας του Λεοπόλδου Β'¹⁷⁴.

Εξίσου σημαντικός παράγοντας της αμφιλεγόμενης εικόνας του Λεοπόλδου Β' είναι η αντίφαση ανάμεσα στη δημόσια εικόνα που καλλιεργούσε και στην πραγματικότητα της διακυβέρνησης του Κονγκό. Ο Λεοπόλδος Β' χρησιμοποίησε συστηματικά ανθρωπιστική γλώσσα και διεθνή δίκτυα επιρροής, για να νομιμοποιήσει το αποικιακό του εγχείρημα. Χρηματοδότησε επιστημονικές εταιρείες, γεωγραφικές αποστολές και διεθνή συνέδρια, παρουσιάζοντας τον εαυτό του ως τον φορέα προόδου και εκπολιτισμού του Κονγκό. Η αποκάλυψη, επομένως, των πραγματικών συνθηκών στο Κονγκό ήταν επιπρόσθετα πολιτικό και ηθικό σκάνδαλο, καθώς ανέδειξε τον βαθμό στον οποίο η ανθρωπιστική ρητορική μπορούσε να λειτουργήσει ως μέσο συγκαλύψης οικονομικής εκμετάλλευσης και συστηματικής βίας¹⁷⁵.

Παρά τη διεθνή κριτική, στο εσωτερικό του Βελγίου η εικόνα του Λεοπόλδου παρέμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα θετική. Η βασιλεία του συνδέθηκε με μεγάλα δημόσια έργα, πολεοδομική ανάπτυξη, αστική ανάπτυξη των Βρυξελλών και άλλων

¹⁷² Keyes, J., ό. π., σ. 5

¹⁷³ Keyes, J., ό. π., σ. 5-6

¹⁷⁴ Weisbord, R. G., The King, the Cardinal and the Pope: Leopold II's genocide in the Congo and the Vatican. *Journal of Genocide Research*, 5(1), 35-45, 2003, σ. 36

¹⁷⁵ Weisbord, R. G., ό.π., σ. 38

πόλεων και οικονομικό εκσυγχρονισμό. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του δημιουργήθηκαν λεωφόροι, πάρκα και μνημειακά κτίρια, όπως το Πάρκο της Πεντηκονταετίας και οι Βασιλικά Θερμοκήπια του Λάκεν¹⁷⁶.

Για μεγάλο μέρος του 20ού αιώνα, η επίσημη βελγική ιστοριογραφία και δημόσια μνήμη παρουσίαζαν τον Λεοπόλδο κυρίως ως τον «βασιλιά - οικοδόμο» (Roi-Bâtisseur), υποβαθμίζοντας τις ευθύνες του στο Κονγκό. Από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, η ιστορική έρευνα άρχισε να επανεξετάζει κριτικά την αποικιακή εμπειρία. Η δημοσίευση νέων μελετών και η ευρύτερη συζήτηση για την αποικιοκρατία και τον ρατσισμό οδήγησαν σε ουσιαστική αναθεώρηση της δημόσιας εικόνας του.

Το σημείο καμπής ήρθε το 1998, όταν ο Αμερικανός δημοσιογράφος Άνταμ Χόκστσαϊντ εξέδωσε το βιβλίο «Το Φάντασμα του Βασιλιά Λεοπόλδου: Μια Ιστορία Απληστίας, Τρόμου και Ηρωισμού στην Αποικιακή Αφρική» (King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa). Οι αντιδράσεις ήταν έντονες μιας και το βιβλίο έφερε το αποικιακό παρελθόν στο επίκεντρο της προσοχής στη χώρα. Το βιβλίο πυροδότησε αντικρουόμενες αντιδράσεις, καθώς πολλοί Βέλγοι υποδέχτηκαν το βιβλίο ως αποκάλυψη, ενώ αντίθετα άλλοι εξέφρασαν αγανάκτηση, αμφισβητώντας αυτή την εκδοχή της ιστορίας και αντέτειναν ότι υπερέβαλλε ως προς τις αρνητικές του πτυχές. Και για τις δύο πλευρές, η σύγκρουση ανάμεσα στα δύο ιστορικά αφηγήματα ήταν συνυφασμένη με ανησυχίες σχετικά με το νόημα της ταυτότητάς τους, με το βιβλίο να προκαλεί αίσθηση καθώς αφύπνισε κάθε είδους επανεξετάσεις του παρελθόντος¹⁷⁷.

Στις μέρες μας, η κληρονομιά του Λεοπόλδου Β' συνεχίζει να είναι αντικείμενο έντονων πολιτικών και κοινωνικών αντιπαραθέσεων στο Βέλγιο. Αγάλματα και μνημεία που τον απεικονίζουν έχουν βανδαλιστεί ή απομακρυνθεί, ιδιαίτερα μετά τις διεθνείς κινητοποιήσεις που ακολούθησαν το Black Lives Matter.

Το χάλκινο έφιππο άγαλμα του Λεοπόλδου Β' στην Πλατεία του Θρόνου (*Place du Trône*) των Βρυξελλών αποτελεί ίσως το πιο προβεβλημένο μνημείο του μονάρχη στο Βέλγιο. Φιλοτεχνημένο από τον γλύπτη Τομάς Βενσόντ το 1926, το άγαλμα βρίσκεται σε μια τοποθεσία μεγάλης συμβολικής σημασίας μιας και βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με το Βασιλικό Παλάτι και το βελγικό Κοινοβούλιο. Το μνημείο σχεδιάστηκε για να προβάλλει την εικόνα του «βασιλιά - οικοδόμου» ως κυρίαρχου

¹⁷⁶ Stanard, M. G., *Leopold's legacy: Belgium's enduring imprint of empire. The Low Countries*, 2020, σ. 6

¹⁷⁷ Stanard, M. G., ό.π., σ. 184-187

ηγεμόνα και εθνικού ευεργέτη, εδραιώνοντας την ισχύ του στην καρδιά της πρωτεύουσας. Λόγω της κεντρικής του θέσης, το άγαλμα λειτούργησε επί δεκαετίες ως ο κατεξοχήν θεσμικός φορέας της επίσημης κρατικής αφήγησης, υποβαθμίζοντας το αποικιακό παρελθόν.

Εικόνα 20. Το χάλκινο έφιππο άγαλμα του Λεοπόλδου Β' στην Πλατεία του Θρόνου μετά τον βανδαλισμό του. Πηγή: Brussels Pictures

Κατά τη διάρκεια των αντιρατσιστικών κινητοποιήσεων του Ιουνίου του 2020, το μνημείο στην Πλατεία του Θρόνου βρέθηκε στο επίκεντρο των διαμαρτυριών. Το άγαλμα και το μαρμάρινο βάθρο του βάφτηκαν επανειλημμένα με κόκκινη μπογιά, ενώ πάνω του αναγράφηκαν συνθήματα με πολιτική σημειολογία, (όπως η λέξη «Δολοφόνος»). Οι ακτιβιστές χρησιμοποίησαν το σώμα του αγάλματος ως καμβά για να ανατρέψουν τον αρχικό του συμβολισμό, αναδεικνύοντας τις βίαιες πτυχές της βασιλείας του Λεοπόλδου Β' και εξαναγκάζοντας τους περαστικούς σε μια άμεση αντιπαράθεση με την ιστορική αλήθεια¹⁷⁸.

¹⁷⁸ Brussels Pictures, *Leopold II & Baudouin statue vandalized in Brussels, 2020*, παρ. 1-3

Εικόνα 21. Το χάλκινο έφιππο άγαλμα του Λεοπόλδου Β' στην Πλατεία του Θρόνου μετά τον βανδαλισμό του. Πηγή: Brussels Pictures

Η διαχείριση της περίπτωσης στην Πλατεία του Θρόνου ανέδειξε τις βαθιές πολιτικές και κοινωνικές διαιρέσεις στο Βέλγιο. Σε αντίθεση με μικρότερα μνημεία του Λεοπόλδου Β' στην περιφέρεια του Βελγίου που απομακρύνθηκαν άμεσα, η κυβέρνηση της Περιφέρειας των Βρυξελλών επέλεξε αρχικά τον καθαρισμό του αγάλματος, ο οποίος όμως αποδείχθηκε εφήμερος, καθώς το μνημείο βανδαλιζόνταν εκ νέου. Η ένταση γύρω από το συγκεκριμένο άγαλμα οδήγησε στη συγκρότηση μιας ειδικής επιτροπής ειδικών από την κυβέρνηση των Βρυξελλών για την αποαποικιοποίηση του δημόσιου χώρου¹⁷⁹.

Το πόρισμα της επιτροπής για την αποαποικιοποίηση του δημόσιου χώρου πρότεινε δύο βασικές λύσεις: α) να λιώσει το άγαλμα και το υλικό του να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία ενός νέου μνημείου αφιερωμένου στα εκατομμύρια των θυμάτων του Κονγκό. β) να απομακρυνθεί από το κέντρο της πόλης και να τοποθετηθεί σε ένα ελεγχόμενο υπαίθριο πάρκο μαζί με άλλα αμφιλεγόμενα αποικιακά μνημεία¹⁸⁰. Παρά τις ριζοσπαστικές προτάσεις της επιτροπής, η κεντρική πολιτική ηγεσία του Βελγίου αρνήθηκε να προχωρήσει στην αποκαθήλωση του εμβληματικού μνημείου. Ο Βέλγος Πρωθυπουργός, Alexander De Croo, υποστήριξε ότι το άγαλμα πρέπει να παραμείνει στη θέση του. Η επίσημη γραμμή της κυβέρνησης είναι ότι η χώρα πρέπει «να κοιτάζει την ιστορία της στα μάτια» και να μην την εξαφανίσει,

¹⁷⁹ Rankin, J., *Call for Brussels statue to be melted and made into memorial for Congo victims*. *The Guardian*, 2022, παρ. 1-3

¹⁸⁰ Rankin, J., ό. π., παρ. 1-3

υποστηρίζοντας ότι η αποαποικιοποίηση πρέπει να γίνει μέσω ανοιχτού διαλόγου και εκπαίδευσης και όχι με το γκρέμισμα των μνημείων¹⁸¹.

Στο πλαίσιο της ακαδημαϊκής και πολιτικής συζήτησης, το έφιππο άγαλμα της Πλατείας του Θρόνου αποτελεί παράδειγμα της δυσκολίας που αντιμετωπίζουν τα σύγχρονα δημοκρατικά κράτη στην προσπάθειά τους να ισορροπήσουν ανάμεσα στην προστασία της ιστορικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και την ανάγκη για ηθική αποκατάσταση της ιστορικής μνήμης. Η τρέχουσα κατάσταση με το έφιππο άγαλμα του Λεοπόλδου Β' στην Πλατεία του Θρόνου χαρακτηρίζεται από θεσμική στασιμότητα, καθώς το μνημείο παραμένει στη θέση του. Παρά τις πιέσεις και τις εισηγήσεις για την απομάκρυνσή του, η βελγική κυβέρνηση και οι τοπικές αρχές έχουν επιλέξει την πολιτική διατήρησης του μνημείου στην αρχική θέση του.

Το μνημείο του Λεοπόλδου Β' στην περιοχή Έκερεν της Αμβέρσας κατείχε ιδιαίτερη θέση στην πολιτιστική κληρονομιά του Βελγίου, καθώς αποτελούσε το παλαιότερο δημόσιο άγαλμα του συγκεκριμένου μονάρχη στη χώρα. Φιλοτεχνημένο από τον γλύπτη Ζοζέφ Ντικαζού το 1873, το άγαλμα ανεγέρθηκε αρχικά για να τιμήσει την επίσκεψη του βασιλιά στην περιοχή. Για σχεδόν ενάμιση αιώνα, η παρουσία του στον δημόσιο χώρο αντανakλούσε την ιστορική τάση του βελγικού κράτους του 19ου αιώνα να εξιδανικεύει τη μοναρχία και να νομιμοποιεί το αποικιοκρατικό της υπόβαθρο μέσω της μνημειακής αρχιτεκτονικής¹⁸².

Τον Ιούνιο του 2020, στο πλαίσιο των διεθνών αντιρατσιστικών κινητοποιήσεων και της δημόσιας συζήτησης γύρω από το αποικιακό παρελθόν, το μνημείο στο Έκερεν υπέστη διαδοχικές και σοβαρές υλικές καταστροφές από ακτιβιστές. Αρχικά περιλούστηκε με κόκκινη μπογιά και αργότερα πυρπολήθηκε, γεγονός που προκάλεσε ανεπανόρθωτη αισθητική και δομική φθορά¹⁸³.

¹⁸¹ Chadwick, V. (2023, May 26). *Belgian PM says keep colonial statue, to look history "in the eyes"*. Devex, 2023, παρ. 1-2

¹⁸² Middelheimmuseum, *Leopold II: 1873–2020. Kunst in de Stad*, 2020, παρ. 1-5

¹⁸³ Middelheimmuseum, *Leopold II: 1873–2020. Kunst in de Stad*, ό.π., παρ. 1-5

Εικόνα 22. Το μνημείο του Λεοπόλδου Β' στο Έκερεν της Αμβέρσας μετά τον βανδαλισμό του. Πηγή: Middelheimmuseum

Η αντίδραση των τοπικών αρχών υπήρξε άμεση και σηματοδότησε μια στροφή στη διαχείριση της αμφιλεγόμενης πολιτιστικής κληρονομιάς στο Βέλγιο. Λόγω της εκτεταμένης φθοράς του, ο δήμος αποφάσισε την οριστική αποκαθήλωση του αγάλματος στις 9 Ιουνίου 2020 και τη μεταφορά του στις αποθήκες του Μουσείου Middelheim. Η περίπτωση του Έκερεν και η μεταφορά του αγάλματος από το βάθρο ενός δημόσιου χώρου στο μουσείο ήταν μια θεσμική παραδοχή ότι η παραμονή τέτοιων συμβόλων σε χώρους καθημερινής κοινωνικής συνύπαρξης δεν ήταν πλέον πολιτικά και ηθικά βιώσιμη στην περιοχή¹⁸⁴.

Το μνημείο του Λεοπόλδου Β' στην παραλιακή λεωφόρο της Οστάνδης, το οποίο εγκαινιάστηκε το 1931 σε σχέδιο των αδελφών Κουρτέν, είναι ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αποικιακής προπαγάνδας στον ευρωπαϊκό δημόσιο χώρο. Το κεντρικό έφιππο άγαλμα του μονάρχη πλαισιώνεται από δύο ξεχωριστές χάλκινες γλυπτικές ομάδες. Στη μία πλευρά, ντόπιοι ψαράδες εκφράζουν την ευγνωμοσύνη τους στον βασιλιά για την ανάπτυξη της πόλης, ενώ στην άλλη, μια

¹⁸⁴ Middelheimmuseum, *Leopold II: 1873–2020. Kunst in de Stad*, ό.π., παρ. 1-5

ομάδα Κονγκολέζων εμφανίζεται να τον ευχαριστεί, επειδή τους απελευθέρωσε¹⁸⁵. Αυτή η εικονογραφική προσέγγιση εξυπηρετούσε τη θεσμική κατασκευή του μύθου της «πολιτισμικής αποστολής» εξισώνοντας την εσωτερική οικονομική ευημερία με τη βίαιη αποικιακή κυριαρχία στην Αφρική και παρουσιάζοντας τον θύτη ως ελευθερωτή.

Εικόνα 23. Το μνημείο του Λεοπόλδου Β' στην παραλιακή λεωφόρο της Οστάνδης. Πηγή: *The Brussels Times*

Λόγω της προκλητικής του σημειολογίας, το μνημείο της Οστάνδης έχει μακρά ιστορία βανδαλισμών, λειτουργώντας ως σημείο αναφοράς για την αντιαποικιακή δράση στο Βέλγιο. Ήδη από το 2004, μια ακτιβιστική ομάδα είχε κόψει το χέρι ενός εκ των χάλκινων Κονγκολέζων, κάνοντας μια ευθεία ιστορική αναφορά στους μαζικούς ακρωτηριασμούς εργατών στις φυτείες καουτσούκ¹⁸⁶. Μετά το κύμα των κινητοποιήσεων του 2020, το μνημείο δέχθηκε εκ νέου επιθέσεις με κόκκινη μπογιά, ενώ το βάθρο του καλύφθηκε με συνθήματα που κατήγγειλαν τον ιστορικό αναθεωρητισμό της σύνθεσης¹⁸⁷.

¹⁸⁵ Van Tilburg, K., *Leopold II. Equestrian Statues*, 2026, παρ. 1-2

¹⁸⁶ Boffey, D., *Reappearance of statue's missing hand reignites colonial row*. *The Guardian*, 2019, παρ. 1-4

¹⁸⁷ Clapson, C., *King Leopold II attacked with red paint*. VRT NWS, 2022, παρ. 1-2

Εικόνα 24. Το μνημείο του Λεοπόλδου Β' στην παραλιακή λεωφόρο της Οστάνδης μετά από βανδαλισμό του. Πηγή: *The Brussels Times*

Παρά τις πιέσεις για απομάκρυνση, ο δήμος αποφάσισε τη διατήρησή του με σκοπό την επαναπλαισίωσή του (recontextualization) μέσω της σύγχρονης τέχνης. Το 2023 ανατέθηκε στον διεθνούς φήμης καλλιτέχνη Χιου Λοκ η δημιουργία μιας μόνιμης εικαστικής παρέμβασης που θα αμφισβητούσε το αποικιακό αφήγημα. Ωστόσο, η διαδικασία αυτή διακόπηκε απότομα στα μέσα του 2025, όταν το νεοεκλεγέν δημοτικό συμβούλιο της πόλης ακύρωσε το έργο του Λοκ επικαλούμενο έλλειψη δημόσιας διαβούλευσης¹⁸⁸.

Οι προτομές του Λεοπόλδου Β' στο Zuidpark της Γάνδης και στην κοινότητα του Οντεργκέμ στις Βρυξέλλες αποτελούσαν παραδείγματα της αποικιακής μνημειοποίησης μικρότερης κλίμακας. Η προτομή στη Γάνδη, τοποθετημένη σε ένα από τα πιο πολυσύχναστα πάρκα της πόλης, ήταν επί δεκαετίες ένα σύμβολο αστικής υπερηφάνειας που συνέδεε τη βιομηχανική ανάπτυξη της περιοχής με την περίοδο της βασιλείας του. Αντίστοιχα, η προτομή στο Οντεργκέμ, τοποθετημένη σε δημόσιο χώρο της τοπικής κοινότητας, εντάσσονταν σε ένα ευρύτερο δίκτυο ονοματοδοσίας δρόμων και μνημείων που εξυμνούσαν το αποικιακό παρελθόν του Βελγίου. Λόγω της άμεσης γειτνιάσής τους με τον κοινωνικό ιστό, τα μνημεία αυτά βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή της αμφισβήτησης κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων του 2020.

¹⁸⁸ Harris, G., *Belgian council cancels Hew Locke commission that planned to disrupt colonial statue*. *The Art Newspaper*, 2025, παρ.1-2

Εικόνα 25. Το μνημείο του Λεοπόλδου Β' στο Οντεργκέμ μετά τον βανδαλισμό του. Πηγή: VRT NWS

Η κλιμάκωση των αντιρατσιστικών διαδηλώσεων το 2020 οδήγησε σε ριζοσπαστικές μορφές παρέμβασης στα συγκεκριμένα μνημεία. Στο Οντεργκέμ ομάδα ακτιβιστών χρησιμοποίησε βαριοπούλες για να γκρεμίσει ολοκληρωτικά την προτομή από το λίθινο βάθρο της, αφήνοντάς την κατεστραμμένη στο έδαφος¹⁸⁹. Στη Γάνδη, η προτομή καλύφθηκε με κόκκινη μπογιά και ψεκάστηκε με γκράφιτι. Η κορύφωση της πολιτικής αυτής πίεσης ανάγκασε τον Δήμο της Γάνδης να προχωρήσει στην επίσημη αποκαθήλωση του μνημείου στις 30 Ιουνίου 2020. Η επιλογή της συγκεκριμένης ημερομηνίας δεν ήταν τυχαία, καθώς συνέπεσε με την 60ή επέτειο από την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό από τη βελγική αποικιοκρατία¹⁹⁰.

¹⁸⁹ VRT NWS, *Activists pull bust of Leopold II from pedestal in leafy Brussels suburb*, 2020, παρ.1-5

¹⁹⁰ Porterfield, C., *Another statue of King Leopold II comes down in Belgium – Here's why*. *Forbes*, 2020, παρ. 1-2

Εικόνα 26. Το μνημείο του Λεοπόλδου Β' στη Γάνδη μετά τον βανδαλισμό του. Πηγή: Porterfield

Οι βανδαλισμοί και οι παρεμβάσεις στα μνημεία του Λεοπόλδου Β' το 2020 επεκτάθηκαν με ένταση σε πανεπιστήμια και σε μουσεία. Στο Καθολικό Πανεπιστήμιο της Λουβέν (UCLouvain) και στο Πανεπιστήμιο του Μονς, οι προτομές του Λεοπόλδου Β' εντός των πανεπιστημιακών παραρτημάτων στοχοποιήθηκαν από φοιτητικές ομάδες, οι οποίες τις κάλυψαν με κόκκινη μπογιά. Αντίστοιχα, στον περιβάλλοντα χώρο του Βασιλικού Μουσείου για την Κεντρική Αφρική στο Τερβύρεν (ενός ιδρύματος που δημιουργήθηκε αρχικά από τον ίδιο τον Λεοπόλδο Β' με σκοπό την αποικιακή προπαγάνδα), τρία διαφορετικά μνημεία υπέστησαν επανειλημμένους βανδαλισμούς. Η επιλογή αυτών των τοποθεσιών από τους ακτιβιστές είχε ως στόχο να καταδείξει ότι οι θεσμοί της ανώτατης εκπαίδευσης και του πολιτισμού στο Βέλγιο παρέμεναν επί δεκαετίες συνένοχοι στην αναπαραγωγή και τη νομιμοποίηση του αποικιακού αφηγήματος¹⁹¹.

Η αντίδραση των διοικήσεων αυτών των ιδρυμάτων υπήρξε άμεση και οδήγησε σε μια ριζική αναθεώρηση της παρουσίας των μνημείων. Τα πανεπιστήμια της Λουβέν και του Μονς αποφάσισαν την οριστική απόσυρση των προτομών από τους κοινόχρηστους χώρους των σχολών, δηλώνοντας ότι οι πανεπιστημιακοί χώροι πρέπει να προάγουν τη συμπερίληψη και την κριτική σκέψη, και όχι να τιμούν

¹⁹¹ Galindo, G., *University of Mons takes down Leopold II statue. The Brussels Times*, 2020^a, παρ. 1-4 και Galindo, G., *KU Leuven will take down Leopold II bust. The Brussels Times*, 2020^b, παρ. 1-5

προσωπικότητες που συνδέονται με εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Από την πλευρά του, το Μουσείο του Τερβύρεν σε μια ευρύτερη διαδικασία εσωτερικής αποαποικιοποίησης, μετέφερε ορισμένα από τα βανδαλισμένα μνημεία αυτά στις αποθήκες και επαναπροσδιόρισε τον ρόλο των υπολοίπων μέσα από σύγχρονες εκπαιδευτικές επεξηγήσεις¹⁹².

Συνολικά, το κύμα βανδαλισμών και αποκαθλώσεων του 2020 στο πλαίσιο στήριξης του κινήματος Black Lives Matter ανάγκασε το Βέλγιο να αναθεωρήσει τη μνημειακή του κληρονομιά. Η διαχειριστική προσέγγιση των αρχών, που κυμάνθηκε από την άμεση απομάκρυνση στο Έκερεν, τη Γάνδη και τα πανεπιστήμια, μέχρι την πολιτική διατήρησης στις Βρυξέλλες και στην Οστάνδη, ανέδειξε τις ιδεολογικές διαιρέσεις γύρω από τη διαχείριση του αποικιακού παρελθόντος.

4.4 Τα μνημεία του Χριστόφορου Κολόμβου στις ΗΠΑ

Ο Χριστόφορος Κολόμβος (Christopher Columbus, 1451-1506) υπήρξε μία από τις σημαντικότερες μορφές της ευρωπαϊκής εξερευνητικής δραστηριότητας του 15ου αιώνα. Η ιστορική του πορεία συνδέεται με μια περίοδο κατά την οποία τα ευρωπαϊκά κράτη αναζητούσαν νέους εμπορικούς δρόμους προς την Ασία, επιδιώκοντας να αποκτήσουν άμεση πρόσβαση στα πολύτιμα αγαθά της Ανατολής. Η δράση του εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της Εποχής των Ανακαλύψεων (15ος - 18ος αιώνας), που χαρακτηρίστηκε από την ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας, τη βελτίωση των χαρτογραφικών γνώσεων και την αυξανόμενη κρατική υποστήριξη προς τις εξερευνητικές αποστολές¹⁹³.

Γεννημένος πιθανότατα το 1451 στη Γένοβα, ο Κολόμβος απέκτησε από νεαρή ηλικία εμπειρία στη ναυτιλία και το εμπόριο. Καθοριστική υπήρξε η εγκατάστασή του στη Λισαβόνα, η οποία αποτελούσε τότε το σημαντικότερο κέντρο ναυτικών εξερευνήσεων στην Ευρώπη. Εκεί, ήρθε σε επαφή με τις γεωγραφικές θεωρίες της εποχής και διαμόρφωσε την πεποίθηση ότι ήταν δυνατό να φτάσει κανείς στην Ασία

¹⁹² Galindo, G^a, ό. π., παρ. 1-4 και Galindo, G^b, ό. π., παρ.1-5 και Hasbrouck, L., *Too beautiful to hurt anyone: The new permanent exhibition at the AfricaMuseum Tervuren. Cultures of History Forum*, 2020, παρ. 1-3

¹⁹³ Arnold, D., *The Age of Discovery, 1400–1600*, Routledge, 2001, σ. xi-xii

ακολουθώντας δυτική πορεία μέσω του Ατλαντικού Ωκεανού. Αν και η βασική ιδέα στηριζόταν στη γνωστή ήδη αντίληψη της σφαιρικότητας της Γης, οι υπολογισμοί του υποεκτιμούσαν σημαντικά το πραγματικό μέγεθος του πλανήτη και αγνοούσαν την ύπαρξη της αμερικανικής ηπείρου¹⁹⁴.

Μετά την απόρριψη του σχεδίου του από την πορτογαλική αυλή, ο Κολόμβος εξασφάλισε τη στήριξη των Ισπανών μοναρχών, Ισαβέλλα Α΄ της Καστίλης και Φερδινάνδος Β΄ της Αραγωνίας. Το 1492 απέπλευσε με τα πλοία Niña, Pinta και Santa María. Στις φθινόπωρο του ίδιου έτους έφτασε σε νησί των Μπαχαμών, πιστεύοντας ότι είχε προσεγγίσει τις ανατολικές ακτές της Ασίας. Η ερμηνεία αυτή διατηρήθηκε σε μεγάλο βαθμό και στα επόμενα ταξίδια του, παρά τα γεωγραφικά δεδομένα που σταδιακά υποδείκνυαν ότι επρόκειτο για έναν άγνωστο έως τότε στους Ευρωπαίους κόσμο¹⁹⁵.

Ο Κολόμβος πραγματοποίησε τέσσερα ταξίδια στον Ατλαντικό μεταξύ 1492 και 1504, εξερευνώντας περιοχές της Καραϊβικής, της Κεντρικής Αμερικής και των βόρειων ακτών της Νότιας Αμερικής. Οι αποστολές αυτές δεν περιορίστηκαν μόνο στην εξερεύνηση αλλά σηματοδότησαν τις πρώτες προσπάθειες μόνιμης ισπανικής εγκατάστασης στις νέες περιοχές. Εκεί, ο Κολόμβος ανέλαβε διοικητικά καθήκοντα, τα οποία, όμως, συνοδεύτηκαν από συγκρούσεις με αποίκους και αξιωματούχους, καθώς και από καταγγελίες για κακοδιοίκηση. Η επιδείνωση των σχέσεών του με την ισπανική αυλή οδήγησε τελικά στην απομάκρυνσή του από τη διοίκηση των αποικιών¹⁹⁶.

Ο Κολόμβος πέθανε το 1506 στη Βαγιαδολίδ. Κατά τη διάρκεια της ζωής του δεν συνειδητοποίησε πλήρως ότι οι περιοχές που είχε προσεγγίσει αποτελούσαν τμήμα μιας άγνωστης ηπείρου και όχι της Ασίας¹⁹⁷. Η σταδιοδρομία του, όμως, αποτύπωσε τις φιλοδοξίες, τις γνώσεις και τους περιορισμούς της ευρωπαϊκής εξερευνητικής δραστηριότητας στα τέλη του 15ου αιώνα. Η πορεία του αποτελεί, επομένως, ένα σημαντικό παράδειγμα της μετάβασης από τον μεσαιωνικό κόσμο των περιορισμένων γεωγραφικών οριζόντων προς μια εποχή ολοένα ευρύτερων παγκόσμιων διασυνδέσεων.

¹⁹⁴ Phillips, W. D., & Phillips, C. R., *The Worlds of Christopher Columbus*. Cambridge University Press, 1991, σ. 11

¹⁹⁵ Morgan, E. S., *Columbus' confusion about the New World*. *Smithsonian Magazine*, 2009, παρ. 6

¹⁹⁶ Flint, V. I., & Morison, S. E., *Christopher Columbus*. In *Encyclopedia Britannica*, 2026, παρ. 12-21

¹⁹⁷ McCormick, D., *Columbus's geographical miscalculations*. *IEEE Spectrum*, 2012, παρ. 4-9

Η «κληρονομιά» του Κολόμβου είναι ένα από τα αμφιλεγόμενα ζητήματα της σύγχρονης ιστοριογραφίας. Η σημασία του δεν περιορίζεται στην προσωπική του πορεία ούτε αποκλειστικά στα ταξίδια του στον Ατλαντικό αλλά στο ότι η μορφή του λειτουργεί ως σημείο αναφοράς για ευρύτερες ιστορικές διαδικασίες, όπως την ευρωπαϊκή επέκταση, την αποικιοκρατία, τη διαμόρφωση του πρώιμου παγκόσμιου συστήματος αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οι σύγχρονες κοινωνίες διαχειρίζονται τη δημόσια μνήμη και την ιστορική ευθύνη. Η αποτίμηση της κληρονομιάς του έχει μεταβληθεί σημαντικά κατά τους τελευταίους δύο αιώνες και αντανακλά τις εκάστοτε πολιτικές, κοινωνικές και ιδεολογικές συνθήκες.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα ο Κολόμβος παρουσιαζόταν κυρίως ως ηρωική μορφή της ευρωπαϊκής εξερεύνησης. Από τον 6ο έως και τον 19ο αιώνα, τα ταξίδια του ερμηνεύθηκαν ως καμπή προόδου της παγκόσμιας ιστορίας που σηματοδότησε τη μετάβαση στη νεότερη εποχή. Η εικόνα αυτή στηρίχθηκε στην αντίληψη ότι η ευρωπαϊκή επέκταση μετέφερε τεχνολογία, εμπόριο, επιστημονική γνώση και πολιτισμό σε έναν κόσμο που παρουσιαζόταν ως «άγνωστος» ή «ανεκμετάλλευτος». Στο πλαίσιο αυτό, ο Κολόμβος ήταν σύμβολο ναυτικής τόλμης, επιμονής και ανθρώπινης περιέργειας¹⁹⁸.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες του 19ου αιώνα, ο Κολόμβος ενσωματώθηκε στην εθνική ιστορική αφήγηση ως πρόδρομος της δημιουργίας του αμερικανικού έθνους. Η επέτειος του 1492 απέκτησε συμβολική σημασία για τη συγκρότηση μιας κοινής εθνικής ταυτότητας σε μια κοινωνία μεταναστών. Οι ιταλοαμερικανικές κοινότητες υιοθέτησαν τον Κολόμβο ως μορφή πολιτισμικής αναγνώρισης και κοινωνικής νομιμοποίησης σε μια περίοδο κατά την οποία αντιμετώπιζαν διακρίσεις και κοινωνική καχυποψία. Η καθιέρωση της Columbus Day (Ημέρα του Κολόμβου) και η ανέγερση αγαλμάτων και μνημείων σε πολλές πόλεις αποτυπώνουν αυτή τη διαδικασία συμβολικής ενσωμάτωσης¹⁹⁹.

Ωστόσο, από το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα και έπειτα, η εικόνα αυτή άρχισε να αμφισβητείται συστηματικά. Η ανάπτυξη της μετααποικιακής ιστοριογραφίας, η ενίσχυση των κινημάτων αυτοχθόνων πληθυσμών και η γενικότερη επανεξέταση της αποικιοκρατίας οδήγησαν σε διαφορετικές προσεγγίσεις της κληρονομιάς του. Η

¹⁹⁸ Phillips, W. D., & Phillips, C. R., ό.π., σ. 3-5

¹⁹⁹ Gandhi, L., *How Columbus sailed into U.S. history, thanks to Italians*. National Public Radio (NPR), 2013, παρ. 7-15

έμφαση μετατοπίστηκε από το επίτευγμα της εξερεύνησης στις συνέπειες της ευρωπαϊκής επέκτασης για τους γηγενείς πληθυσμούς της Αμερικής²⁰⁰.

Οι νεότερες προσεγγίσεις επιχείρησαν να εξετάσουν την εμπειρία των αυτοχθόνων κοινωνιών, τη δημογραφική κατάρρευση που ακολούθησε την ευρωπαϊκή άφιξη και τις μορφές βίας που συνόδευσαν την αποικιακή εγκατάσταση. Στο πλαίσιο αυτό, ο Κολόμβος δεν αντιμετωπίστηκε μόνο ως εξερευνητής αλλά και ως εκφραστής μιας διαδικασίας κατάκτησης και οικονομικής εκμετάλλευσης²⁰¹.

Η ίδια η έννοια της «ανακάλυψης της Αμερικής» είναι αντικείμενο προβληματισμού, μιας και η χρήση του όρου προϋποθέτει μια ευρωκεντρική οπτική, σύμφωνα με την οποία η ιστορική σημασία μιας περιοχής αρχίζει με την ένταξή της στον ευρωπαϊκό ορίζοντα. Η αμερικανική ήπειρος κατοικούνταν ήδη από εκατομμύρια ανθρώπους με συγκροτημένες πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές δομές. Πολιτισμοί, όπως οι Αζτέκοι, οι Μάγια και οι Ίνκας, διέθεταν οργανωμένα κράτη, αστικά κέντρα και ανεπτυγμένα συστήματα διοίκησης. Από αυτή την άποψη, η λέξη «ανακάλυψη» είναι προβληματική, καθώς αποσιωπά την προϋπάρχουσα ιστορική πραγματικότητα των αυτόχθονων κοινωνιών. Επίσης, η σύγχρονη ιστοριογραφία έχει υπογραμμίσει ότι ο Κολόμβος δεν ήταν ο πρώτος Ευρωπαίος που έφτασε στην Αμερική. Οι αποστολές των Σκανδιναβών θαλασσοπόρων, με γνωστότερη εκείνη του Λέιφ Έρικσον γύρω στο 1000 μ.Χ., προηγήθηκαν κατά αιώνες. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι τα ταξίδια του Κολόμβου εγκαινίασαν μόνιμη και συστηματική σύνδεση ανάμεσα στην Ευρώπη και την Αμερική. Η σημασία τους, επομένως, δεν είναι συμβολική αλλά δομική, ότι δημιούργησαν τις συνθήκες για τη συγκρότηση ενός διασυνδεδεμένου ατλαντικού κόσμου²⁰².

Μία από τις έννοιες που χρησιμοποιούν σήμερα οι ιστορικοί για να αναλύσουν την κληρονομιά του Κολόμβου είναι η Κολομβιανή Ανταλλαγή. Ο όρος περιγράφει τη μαζική μεταφορά φυτών, ζώων, ανθρώπων, ασθενειών και τεχνολογιών ανάμεσα στον Παλαιό και τον Νέο Κόσμο μετά το 1492. Η διαδικασία αυτή είχε παγκόσμιες συνέπειες και μετασχημάτισε ριζικά τις οικονομίες, τις διατροφικές συνήθειες και τις δημογραφικές ισορροπίες. Από την Αμερική μεταφέρθηκαν στην Ευρώπη και αργότερα στην Ασία και την Αφρική προϊόντα όπως η πατάτα, το καλαμπόκι, η

²⁰⁰ Phillips, W. D., & Phillips, C. R., ό.π., σ. 6-8 και Flint, V. I., & Morison, S. E., *Christopher Columbus*. In *Encyclopedia Britannica*, 2026, παρ. 2

²⁰¹ Newson, L. A., The demographic collapse of native peoples of the Americas, 1492–1650. *Proceedings of the British Academy*, 81, 247–288, 1993, σ. 247-248

²⁰² Phillips, W. D., & Phillips, C. R., ό.π., σ. 11

ντομάτα, το κακάο και ο καπνός. Η διάδοση αυτών των καλλιεργειών και προϊόντων συνέβαλε σημαντικά στην αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού κατά τους επόμενους αιώνες και επηρέασε βαθιά τη διατροφική ιστορία της Ευρώπης²⁰³.

Αντίστροφα, η μεταφορά ζώων, καλλιεργειών και κυρίως ασθενειών από την Ευρώπη προς την Αμερική είχε δραματικές συνέπειες. Νοσήματα, όπως η ευλογιά, η ιλαρά και η γρίπη εξαπλώθηκαν ταχύτατα στους αυτόχθονες πληθυσμούς, οι οποίοι δεν διέθεταν ανοσία απέναντί τους. Οι επιδημίες προκάλεσαν τεράστια δημογραφική κατάρρευση σε πολλές περιοχές της Αμερικής. Αν και η εξάπλωση των ασθενειών δεν μπορεί να αποδοθεί προσωπικά στον Κολόμβο, τα ταξίδια του αποτέλεσαν το σημείο εκκίνησης αυτής της ιστορικής διαδικασίας²⁰⁴.

Η κληρονομιά του συνδέεται, επίσης, με τη διαμόρφωση των πρώιμων αποικιακών συστημάτων. Οι ισπανικές εγκαταστάσεις στην Καραϊβική λειτούργησαν ως πρότυπο για μεταγενέστερες μορφές διοίκησης, οικονομικής εκμετάλλευσης και καταναγκαστικής εργασίας. Το σύστημα *encomienda*, μέσω του οποίου αυτόχθονες πληθυσμοί υποχρεώνονταν να εργάζονται υπό την εποπτεία Ισπανών αποίκων, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της σύνδεσης ανάμεσα στην ευρωπαϊκή επέκταση και στις νέες μορφές αποικιακής κυριαρχίας. Αυτές οι δομές αποτέλεσαν τη βάση για τη συγκρότηση του αποικιακού συστήματος²⁰⁵.

Τα περισσότερα από τα μνημεία του Κολόμβου ανεγέρθηκαν κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα, σε μια περίοδο κατά την οποία οι Ηνωμένες Πολιτείες διαμόρφωναν μια εθνική αφήγηση βασισμένη στην ιδέα της προόδου, της εξερεύνησης και της ευρωπαϊκής εγκατάστασης στη βορειοαμερικανική ήπειρο. Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα, ιστορικοί, ανθρωπολόγοι και οργανώσεις αυτοχθόνων πληθυσμών είχαν αρχίσει να αμφισβητούν τη δημόσια εικόνα του Κολόμβου²⁰⁶.

Η κατάσταση άλλαξε δραστικά το 2020. Οι μαζικές διαδηλώσεις που ακολούθησαν τη δολοφονία του Τζορτζ Φλόιντ εξελίχθηκαν γρήγορα σε ένα ευρύτερο κίνημα αμφισβήτησης δομών φυλετικής ανισότητας και ιστορικών συμβόλων που θεωρούνταν συνδεδεμένα με αυτές. Αρχικά, το ενδιαφέρον στράφηκε προς τα μνημεία

²⁰³ Crosby, A. W., *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492* (30th anniversary ed.), Praeger/Bloomsbury Publishing, 2003, σ. xi-xii

²⁰⁴ Crosby, A. W., ό.π., σ. xi-xii

²⁰⁵ Minster, C., *Spain's American colonies and the encomienda system*. ThoughtCo, 2024, παρ. 1-3

²⁰⁶ Faedda, B., The long story of statues of Columbus: Revisiting cultural heritage symbols in the United States. *Museum, Materials and Discussions: Journal of Museum Studies*, 1(2), 57–73, 2024, σ. 63-66

ηγετών της Συνομοσπονδίας που είχαν υπερασπιστεί το καθεστώς της δουλείας κατά τον αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο. Πολύ σύντομα, όμως, η συζήτηση επεκτάθηκε σε πρόσωπα που συνδέονταν ευρύτερα με την αποικιοκρατία και τη φυλετική κυριαρχία. Ο Κολόμβος βρέθηκε και αυτός στο επίκεντρο αυτής της αντίδρασης²⁰⁷.

Σημαντικό χαρακτηριστικό της περιόδου ήταν ότι οι διαμαρτυρίες κατά των μνημείων του Κολόμβου δεν προέρχονταν αποκλειστικά από ακτιβιστές του Black Lives Matter. Αντιθέτως, σε πολλές περιπτώσεις πρωταγωνιστικό ρόλο είχαν οργανώσεις αυτοχθόνων πληθυσμών, οι οποίες επί δεκαετίες αμφισβητούσαν την επίσημη τιμητική αναπαράστασή του. Η σύγκλιση των δύο κινημάτων δημιούργησε ένα ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο η φυλετική δικαιοσύνη, η αποικιοκρατική βία και η δημόσια μνήμη αντιμετωπίστηκαν ως αλληλένδετα ζητήματα²⁰⁸.

Η αποκαθήλωση του μνημείου του Χριστόφορου Κολόμβου στο Ρίτςμοντ της Βιρτζίνια, τον Ιούνιο του 2020, ήταν μια από τις πιο χαρακτηριστικές εκδηλώσεις της σύγχρονης εικονοκλασίας στο πλαίσιο του κινήματος Black Lives Matter. Το χάλκινο άγαλμα, το οποίο είχε ανεγερθεί το 1927 από την ιταλοαμερικανική κοινότητα της πόλης, έγινε στόχος διαδηλωτών μετά από μια ειρηνική συγκέντρωση που πραγματοποιήθηκε προς τιμήν των αυτόχθονων πληθυσμών. Το Ρίτςμοντ της Βιρτζίνια (ως ιστορική πρώην πρωτεύουσα της Συνομοσπονδίας) βρισκόταν ήδη στο επίκεντρο έντονων συζητήσεων για την απομάκρυνση μνημείων που εξυμνούσαν τη φυλετική καταπίεση²⁰⁹.

Κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων, οι ακτιβιστές χρησιμοποίησαν σχοινιά για να γκρεμίσουν από το βάθρο του το ύψους σχεδόν δύομισι μέτρων άγαλμα του Κολόμβου. Στη συνέχεια, το περιέλουσαν με μπογιά, του έβαλαν φωτιά και το έσυραν μέχρι τη λίμνη Fountain Lake του πάρκου, όπου το πέταξαν στο νερό²¹⁰.

Οι δημοτικές αρχές δεν επιχείρησαν την επανεγκατάσταση του μνημείου. Παρά τις έντονες διαμαρτυρίες ιταλοαμερικανικών ενώσεων, οι οποίες υπεραμύνθηκαν της ιστορικής αξίας του μνημείου, οι δημοτικές αρχές ανέσυραν το άγαλμα την επόμενη ημέρα, χωρίς ωστόσο να το επανατοποθετήσουν. Η στάση αυτή εντάχθηκε στο

²⁰⁷ Faedda, B., ό. π., σ. 63-66

²⁰⁸ Holm, D., *Indigenous activist: Removal of Christopher Columbus statue opens up the dialogue*. WOSU Public Media, 2020, παρ. 1-6

²⁰⁹ Associated Press., *Richmond protesters topple Columbus statue, throw it in lake*. AP News, 2020, παρ. 1-7

²¹⁰ Associated Press., ό. π., παρ. 1-7 και Reuters, *U.S. protesters topple Columbus statue and throw it in a lake*, 2020, παρ. 1

ευρύτερο κλίμα επανεξέτασης των δημόσιων μνημείων στη Βιρτζίνια, όπου την ίδια περίοδο είχε ξεκινήσει και η διαδικασία απομάκρυνσης του εμβληματικού αγάλματος του Λη.

Εικόνα 27. Το άγαλμα του Κολόμβου στο Ρίτςμοντ βυθισμένο στη λίμνη μετά την αποκαθήλωση του.
Πηγή: Associated Press

Στην Βοστώνη τη νύχτα της 10ης Ιουνίου 2020, το μαρμάρινο άγαλμα του Κολόμβου, το οποίο κοσμούσε το πάρκο «Christopher Columbus Park» στην παραδοσιακά ιταλική συνοικία North End από το 1979, αποτελούσε σημείο αναφοράς για την ιστορική ιταλοαμερικανική κοινότητα της πόλης. Τη νύχτα της 9ης προς 10η Ιουνίου 2020 το άγαλμα βρέθηκε αποκεφαλισμένο. Το κεφάλι του γλυπτού εντοπίστηκε από την αστυνομία στο έδαφος, κοντά στη βάση του μνημείου και ξεκίνησε έρευνα για το περιστατικό²¹¹. Ο αποκεφαλισμός αυτού του αγάλματος δεν ήταν η πρώτη πράξη βανδαλισμού καθώς το συγκεκριμένο μνημείο είχε γίνει και στο παρελθόν στόχος ακτιβιστών, όταν το 2015 είχε καλυφθεί με κόκκινη μπογιά και με αναγραφόμενο το σύνθημα «Black Lives Matter»²¹².

Αρχικά οι αρχές απομάκρυναν το κατεστραμμένο άγαλμα για λόγους ασφαλείας και αποκατάστασης. Στη συνέχεια, η δημοτική διοίκηση της Βοστόνης ανακοίνωσε ότι θα επανεξετάσει συνολικά το μέλλον του μνημείου. Τελικά το άγαλμα δεν επανήλθε στη θέση του, καθώς οι τοπικές αρχές επέλεξαν να προχωρήσουν σε μια ευρύτερη διαδικασία αναθεώρησης της δημόσιας μνήμης στην πόλη²¹³.

²¹¹ Shaffer, B., & Ruckstuhl, L., *Walsh: Beheaded Columbus statue to be removed, city assessing its 'historic meaning'*. WBUR, 2020, παρ. 1-3

²¹² Quinn, G., *Columbus statue vandalized with Black Lives Matter graffiti*. Boston Magazine, 2015, παρ.1-6

²¹³ Shaffer, B., & Ruckstuhl, L., ό. π., παρ. 4-5

Εικόνα 28. Το αποκεφαλισμένο άγαλμα του Χριστόφορου Κολόμβου στο Columbus Waterfront Park στη Βοστώνη. Πηγή: Associated Press

Στη Βαλτιμόρη, το μνημείο του Κολόμβου στην περιοχή Little Italy ήταν ένα από τα πιο φημισμένα της πόλης. Η αποκάλυψη του μνημείου το 1984 έγινε παρουσία του Προέδρου Ρόναλντ Ρήγκαν και είχε χρηματοδοτηθεί από ιταλοαμερικανικές οργανώσεις. Η επιγραφή του χαρακτήριζε τον Κολόμβο ως τον άνθρωπο που ανακάλυψε την Αμερική. Το βράδυ της 4ης Ιουλίου 2020, ομάδα διαδηλωτών χρησιμοποίησε σχοινιά για να ανατρέψει το άγαλμα. Στη συνέχεια το έσυρε μέχρι την προκυμαία του Inner Harbor και το πέταξε στο νερό, ενώ γύρω ακούγονταν οι εορταστικοί πυροτεχνικοί εορτασμοί της Ημέρας Ανεξαρτησίας. Τα βίντεο του περιστατικού διαδόθηκαν γρήγορα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και στα διεθνή μέσα ενημέρωσης. Η δημοτική αρχή δεν επιχείρησε την άμεση επανεγκατάσταση του μνημείου. Την επόμενη ημέρα συνεργεία δυτών και γερανών ανέσυραν τα κομμάτια του από το λιμάνι. Παρότι εκπρόσωποι της τοπικής ιταλοαμερικανικής κοινότητας ζήτησαν την αποκατάστασή του, η πόλη δεν το επανέφερε στον δημόσιο χώρο²¹⁴.

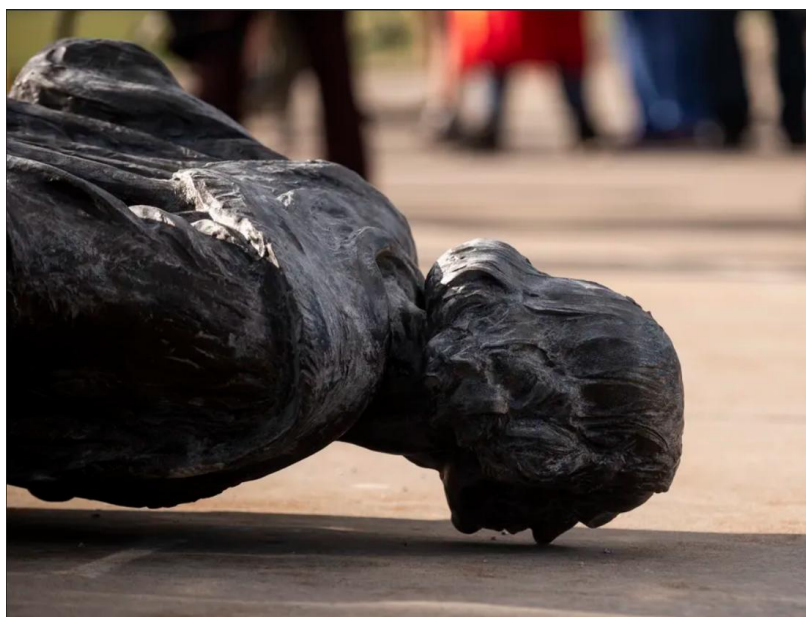
²¹⁴ Treisman, R., *Baltimore protesters topple Columbus statue*. NPR, 2020, παρ.1-11

Εικόνα 29. Το άδειο βάθρο του μνημείου στη Βαλτιμόρη, χωρίς το άγαλμα του Κολόμβου το οποίο αποσπάστηκε από διαδηλωτές. Πηγή: Treisman

Στη Μινεσότα, το άγαλμα του Κολόμβου που βρισκόταν μπροστά από το Πολιτειακό Καπιτώλιο της Μινεσότα είχε ανεγερθεί το 1931 και θεωρούνταν ένα από τα σημαντικότερα μνημεία της ιταλοαμερικανικής κοινότητας της πολιτείας. Παράλληλα, αποτελούσε για χρόνια αντικείμενο διαμαρτυριών από οργανώσεις αυτοχθόνων πληθυσμών, οι οποίες ζητούσαν την απομάκρυνσή του. Στις 10 Ιουνίου 2020, ακτιβιστές με επικεφαλής τον αυτόχθονα ηγέτη Μάικ Φόρσια συγκεντρώθηκαν μπροστά στο μνημείο. Αφού δήλωσαν ότι είχαν εξαντλήσει τις θεσμικές διαδικασίες για την απομάκρυνσή του, πέρασαν σχοινιά γύρω από το άγαλμα και το κατέβασαν από το βάθρο του²¹⁵. Η Πολιτειακή Αστυνομία παρακολούθησε το γεγονός χωρίς να επέμβει δυναμικά, επιδιώκοντας να αποφευχθεί κλιμάκωση της έντασης. Οι πολιτειακές αρχές απομάκρυναν τα υπολείμματα του μνημείου και δεν προχώρησαν σε επανεγκατάσταση.

²¹⁵ Thompson, E. L., *Meet the Indigenous activist who toppled Minnesota's Christopher Columbus statue*. *Smithsonian Magazine*, 2022, παρ.1-6

Εικόνα 30. Το γκρεμισμένο άγαλμα του Κολόμβου στη Μινεσότα. Πηγή: Thompson

Στο Σικάγο, τα αγάλματα του Κολόμβου στο Grant Park και στο Arrigo Park κατείχαν κεντρική θέση και συνδέονταν στενά με την ισχυρή ιταλοαμερικανική κοινότητα της πόλης. Το μνημείο του Grant Park, ιδιαίτερα, αποτελούσε σημείο αναφοράς για δημόσιες εκδηλώσεις και εορτασμούς της Columbus Day. Τον Ιούλιο του 2020 το άγαλμα του Grant Park έγινε επίκεντρο συγκρούσεων μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομίας. Ακτιβιστές επιχείρησαν να το ανατρέψουν, ενώ οι αστυνομικές δυνάμεις παρενέβησαν για να αποτρέψουν την καταστροφή του. Οι συγκρούσεις οδήγησαν σε τραυματισμούς και αναζωπύρωσαν τη δημόσια συζήτηση για το μέλλον του μνημείου. Στις 24 Ιουλίου 2020 η δήμαρχος Λόρι Λάιτφουτ διέταξε την απομάκρυνση των αγαλμάτων στο Grant Park και στο Arrigo Park κατά τη διάρκεια της νύχτας. Η δημοτική αρχή αιτιολόγησε την απόφαση επικαλούμενη λόγους δημόσιας ασφάλειας και τον κίνδυνο νέων συγκρούσεων. Και τα δύο μνημεία παραμένουν εκτός δημόσιας έκθεσης²¹⁶.

Όπως είναι αντιληπτό από τις παραπάνω περιπτώσεις, παρά τις διαφορετικές διαδικασίες που ακολούθησαν οι τοπικές αρχές στην διαχείριση των βανδαλισμών των αγαλμάτων του Κολόμβου, η τελική κατάληξη ήταν σε μεγάλο βαθμό κοινή. Κανένα από τα μνημεία του Κολόμβου στις παραπάνω πόλεις δεν επέστρεψε στην αρχική του θέση. Οι δημοτικές αρχές προχώρησαν στην απομάκρυνσή τους μέσω θεσμικών

²¹⁶ Hauser, C., *Christopher Columbus statues removed from 2 Chicago parks*. *The New York Times*, 2020, παρ. 1-7

διαδικασιών, επιδιώκοντας να ανταποκριθούν στις κοινωνικές διεκδικήσεις και να περιορίσουν τις εντάσεις. Η σημασία των αποκαθλώσεων αντικατοπτρίζει έναν ευρύτερο επαναπροσδιορισμό της ιστορικής μνήμης και του τρόπου με τον οποίο οι κοινωνίες επιλέγουν να τιμούν πρόσωπα του παρελθόντος, καθώς και μια πιο κριτική και πολυδιάστατη κατανόηση του παρελθόντος, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τα επιτεύγματα όσο και τις συνέπειες των ιστορικών πράξεων.

4.5 Το μνημείο του Ουίνστον Τσώρτσιλ στο Λονδίνο της Αγγλίας

Ο Σερ Ουίνστον Τσώρτσιλ (Sir Winston Leonard Spencer Churchill, 1874-1965) ήταν μια από τις πιο εμβληματικές και πιο πολυσυζητημένες μορφές της πολιτικής ιστορίας του 20ού αιώνα. Η πορεία του εκτείνεται σε περισσότερες από πέντε δεκαετίες ενεργού πολιτικής δράσης, περιλαμβάνοντας περιόδους επιτυχίας, αποτυχίας, περιθωριοποίησης και τελικά ιστορικής αναγνώρισης.

Η πρώτη πολιτική του σταδιοδρομία χαρακτηρίστηκε από κινητικότητα και ιδεολογική ευελιξία. Εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής το 1900 και σύντομα διακρίθηκε για τις ρητορικές του ικανότητες και την πολιτική του φιλοδοξία. Η μετακίνησή του από το Συντηρητικό στο Φιλελεύθερο Κόμμα και αργότερα η επιστροφή του στους Συντηρητικούς υποδηλώνουν έναν πολιτικό που δεν δεσμευόταν αυστηρά από κομματικές ταυτότητες και επιδίωκε ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση πολιτικής. Κατά την περίοδο πριν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κατείχε σημαντικά αξιώματα, όπως αυτό του Πρώτου Λόρδου του Ναυαρχείου, συμβάλλοντας στον εκσυγχρονισμό του βρετανικού ναυτικού²¹⁷.

Ωστόσο, η ευθύνη του για την αποτυχημένη εκστρατεία της Καλλίπολης το 1915 αποτέλεσε σοβαρό πλήγμα για την καριέρα του. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην προσωρινή απομάκρυνσή του από την κεντρική πολιτική σκηνή και ανέδειξε τα όρια της στρατηγικής του κρίσης²¹⁸.

Παρά την επιστροφή του σε κυβερνητικά αξιώματα τη δεκαετία του 1920, η φήμη του Τσώρτσιλ παρέμεινε αμφιλεγόμενη λόγω δύο κομβικών επιλογών του ως Υπουργός Οικονομικών. Η απόφασή του για επιστροφή στον Κανόνα του Χρυσού το

²¹⁷ Robbins, K., *Sir Winston Churchill, 1874–1965. Journal of Liberal History*, 2026, παρ. 1

²¹⁸ Gilbert, M., *Churchill: A life*. Heinemann, 1991, σ. 328-329

1925 υπερτίμησε τη στερλίνα και έπληξε τις εξαγωγές, ενώ η δυναμική και συγκρουσιακή του στάση έναντι των συνδικάτων κατά τη Γενική Απεργία του 1926 προκάλεσε έντονη αρνητική κριτική. Αυτοί οι χειρισμοί πυροδότησαν βαθιά λαϊκή δυσαρέσκεια στα εργατικά στρώματα, η οποία, σε συνδυασμό με εσωκομματικές διαφωνίες, διαμόρφωσε τις συνθήκες για την πολιτική του απομόνωση μετά το 1929²¹⁹.

Η δεκαετία του 1930 υπήρξε περίοδος πολιτικής απομόνωσης για τον Τσώρτσιλ, γνωστή ιστορικά ως τα «Χρόνια της Ερήμου» (Wilderness Years). Οι θέσεις του θεωρούνταν συχνά παρωχημένες και αναχρονιστικές από τη βρετανική κοινή γνώμη και την ηγεσία του Συντηρητικού Κόμματος, με κυριότερη την ανυποχώρητη υποστήριξή του στη διατήρηση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και τη σφοδρή αντίθεση του στην παραχώρηση αυτοδιοίκησης στην Ινδία. Επίσης, η επίμονη κριτική που ασκούσε στην πολιτική κατευνασμού του Νέβιλ Τσάμπερλεν έναντι της ναζιστικής Γερμανίας αντιμετωπιζόταν αρχικά με έντονη δυσπιστία, καθώς η βρετανική κοινωνία του Μεσοπολέμου ήταν βαθιά τραυματισμένη από τις απώλειες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και επιθυμούσε την ειρήνη. Ο Τσώρτσιλ απομονώθηκε περαιτέρω λόγω της στάσης στην κρίση της παραίτησης του 1936 του Βασιλιά Εδουάρδου Η΄, γεγονός που τον κατέστησε περιθωριακή φιγούρα στο Κοινοβούλιο²²⁰.

Ωστόσο, η μετέπειτα κλιμάκωση της γερμανικής επιθετικότητας δικαίωσε ιστορικά τις προειδοποιήσεις του για την ανάγκη άμεσου επανεξοπλισμού, μετατρέποντας την πρότερη πολιτική του απομόνωση σε αναγνωρισμένη διορατικότητα, η οποία τον οδήγησε τελικά στην πρωθυπουργία το 1940.

Η ανάληψη της πρωθυπουργίας το 1940 αποτελεί το σημείο καμπής της καριέρας του. Σε μία περίοδο κατά την οποία η Μεγάλη Βρετανία βρισκόταν σε εξαιρετικά δύσκολη στρατηγική θέση, ο Τσώρτσιλ ανέλαβε την ηγεσία και διαμόρφωσε ένα λόγο που ενίσχυσε το ηθικό του βρετανικού πληθυσμού. Η ρητορική του, εκτός από την εμψύχωση, ενσωμάτωνε μια σαφή στρατηγική δέσμευση για συνέχιση του πολέμου, απορρίπτοντας κάθε ενδεχόμενο συνθηκολόγησης. Η ικανότητά του να συνδυάζει πολιτική αποφασιστικότητα και επικοινωνιακή αποτελεσματικότητα συνέβαλε στην εδραίωση της ηγετικής του εικόνας²²¹.

²¹⁹ Gilbert, M., ό. π., 467-479

²²⁰ Churchill Archives Centre., *Churchill's reputation in the 1930s*. University of Cambridge, 2026, παρ. 1-4

²²¹ Hoogenboezem, J., Churchill's radical war leadership. *Open Journal of Leadership*, 4, 1-11, 2015, σ. 10 και Maldonado-Orellana, A., Keep calm and carry on: Winston Churchill's rhetoric and the Second World War. *IU South Bend Undergraduate Research Journal*, 12, 9-14, 2012, σ. 9-11

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Τσώρτσιλ διαχειρίστηκε πολύπλοκες γεωπολιτικές στρατηγικές και διεθνείς σχέσεις, ιδιαίτερα με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Σοβιετική Ένωση. Η συνεργασία του με τον Ρούσβελτ και τον Στάλιν ήταν καθοριστική για τη συγκρότηση της συμμαχίας κατά του Άξονα. Ωστόσο, οι σχέσεις αυτές χαρακτηρίζονταν από αμοιβαία καχυποψία και διαφορετικές στρατηγικές επιδιώξεις. Ο Τσώρτσιλ προσπάθησε να διατηρήσει την ισορροπία ανάμεσα στην ανάγκη συνεργασίας και στην προάσπιση των βρετανικών συμφερόντων, γεγονός που αναδεικνύει την πολυπλοκότητα της εξωτερικής του πολιτικής²²².

Παρά τη μεγάλη συμβολή του στη νίκη των Συμμάχων, η εκλογική ήττα του το 1945 έδειξε ότι η πολεμική ηγεσία δεν μεταφράστηκε αυτόματα σε μεταπολεμική πολιτική αποδοχή²²³. Η βρετανική κοινωνία στράφηκε προς πολιτικές κοινωνικής ανασυγκρότησης, τις οποίες εξέφραζε το Εργατικό Κόμμα. Ωστόσο, επέστρεψε στην πρωθυπουργία το 1951 και παρέμεινε σε αυτή την θέση μέχρι την απόσυρση του από την πολιτική το 1955.

Η κληρονομιά του Τσώρτσιλ είναι αμφιλεγόμενη. Από τη μία πλευρά, η ηγεσία του κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έχει καταγραφεί ως καθοριστική για την αντίσταση, την αντοχή και την τελική επικράτηση του Αγγλίας απέναντι στη ναζιστική Γερμανία. Από την άλλη πλευρά, η ευρύτερη πολιτική του δράση εκτείνεται πολύ πέρα από τον πόλεμο και περιλαμβάνει επιλογές που, ιδίως υπό το φως σύγχρονων αξιών, κρίνονται προβληματικές²²⁴.

Ένα από τα κύρια σημεία κριτικής αφορά τη στάση του απέναντι στην αποικιοκρατία. Ο Τσώρτσιλ υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, την οποία αντιλαμβανόταν ως σύμβολο πολιτισμικής και πολιτικής υπεροχής. Η αντίθεσή του στην ανεξαρτησία της Ινδίας και η γενικότερη απόρριψη των κινημάτων αυτοδιάθεσης καταδεικνύουν μια πολιτική αντίληψη που ερχόταν σε σύγκρουση ακόμη και με εξελίξεις της ίδιας του της εποχής.

²²² Black, J., *Churchill as strategist in World War Two*. Churchill Archive, 2013, παρ. 17-34

²²³ Gilbert, M., ό. π., σ. 855

²²⁴ Shahvisi, A., Colonial monuments as slurring speech acts. *Journal of Philosophy of Education*, 55(6), 2021, σ. 1-2)

Στη μεταπολεμική περίοδο, όταν η αποαποικιοποίηση κατέστη κυρίαρχη διεθνής τάση, οι θέσεις του Τσώρτσιλ φάνηκαν ολοένα και πιο παρωχημένες. Σήμερα, υπό το πρίσμα της μετααποικιακής θεωρίας, η επιμονή του στην αυτοκρατορική δομή ερμηνεύεται ως έκφραση ιεραρχικών και άνισων σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στους λαούς.

Συναφής με την αποικιοκρατική του στάση είναι και η συζήτηση γύρω από τις απόψεις του για την φυλή και τον πολιτισμό. Ο Τσώρτσιλ εξέφραζε αντιλήψεις που εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο του ευρωπαϊκού ιμπεριαλιστικού λόγου των αρχών του 20ού αιώνα, περιλαμβάνοντας ιδέες περί πολιτισμικής ανωτερότητας. Αν και τέτοιες θέσεις δεν ήταν ασυνήθιστες στην εποχή του, η σύγχρονη ηθική και πολιτική σκέψη τις αντιμετωπίζει ως προβληματικές. Η ιστορική αναθεώρηση δεν περιορίζεται στην καταγραφή των απόψεών του αλλά επεκτείνεται στην αξιολόγηση του τρόπου με τον οποίο αυτές επηρέασαν πολιτικές αποφάσεις και πρακτικές διακυβέρνησης.

Ιδιαίτερη θέση στη σύγχρονη κριτική του Τσώρτσιλ κατέχει ο λιμός της Βεγγάλης το 1943, ένα γεγονός που σημειώθηκε εν μέσω πολέμου και οδήγησε σε εκατομμύρια θανάτους. Τα πρόσφατα επιστημονικά δεδομένα δείχνουν ότι ο λιμός του 1943 ήταν ο μοναδικός στην ιστορία της Ινδίας που δεν οφειλόταν σε φυσικά αίτια (ξηρασία), καθώς οι βροχοπτώσεις στη Βεγγάλη ήταν πάνω από τον μέσο όρο και ότι η κρίση προκλήθηκε από τις συνειδητές επιλογές πολιτικής προτεραιότητας της κυβέρνησης του Λονδίνου και την κατανομή πόρων για στρατιωτικούς σκοπούς. Η συνέχιση των εξαγωγών ρυζιού για τον ανεφοδιασμό των βρετανικών στρατευμάτων στη Μέση Ανατολή, η κατάσχεση τοπικών μέσων μεταφοράς και η άρνηση αποστολής ανθρωπιστικής βοήθειας παρά τις προειδοποιήσεις, οδήγησαν στον θάνατο τριών εκατομμυρίων ανθρώπων²²⁵.

Ένας ακόμη παράγοντας που συμβάλλει στην αμφιλεγόμενη εικόνα του Τσώρτσιλ είναι η τάση της δημόσιας μνήμης να κατασκευάζει ηρωικές αφηγήσεις. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η μορφή του έχει συχνά συνδεθεί με την εθνική επιβίωση και την αντίσταση απέναντι στον φασισμό. Αυτή η αφήγηση, αν και ιστορικά θεμελιωμένη σε μεγάλο βαθμό, τείνει να αποσιωπά ή να υποβαθμίζει άλλες πτυχές της πολιτικής του

²²⁵ Safi, M., *Churchill's policies contributed to 1943 Bengal famine – study. The Guardian*, 2019, παρ. 1-9

δράσης. Η σύγχρονη ιστοριογραφία, επιδιώκοντας μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση, επιχειρεί να αποδομήσει αυτή τη μονοδιάστατη εικόνα²²⁶.

Οι αντιδράσεις απέναντι στην κληρονομιά του Τσώρτσιλ εντάχθηκαν στο ευρύτερο πλαίσιο επαναξιολόγησης ιστορικών προσώπων με το κίνημα Black Lives Matter που ενίσχυσε τη δημόσια συζήτηση γύρω από την αποικιοκρατία, τον ρατσισμό και τη μνήμη. Τα αγάλματα και τα μνημεία του Τσώρτσιλ αποτέλεσαν αντικείμενο διαμαρτυριών λόγω της συνολικής πολιτικής του κληρονομιάς.

Το εμβληματικό ορειχάλκινο άγαλμα του Ουίνστον Τσώρτσιλ στην Πλατεία Κοινοβουλίου του Λονδίνου, ύψους 3,6 μέτρων και φιλοτεχνημένο από τον γλύπτη Άιβορ Ρόμπερτς-Τζόουνς, αποτέλεσε κεντρικό σημείο αναφοράς και πεδίο έντονης πολιτικής αντιπαράθεσης κατά τη διάρκεια των αντιρατσιστικών διαδηλώσεων του κινήματος Black Lives Matter τον Ιούνιο του 2020. Στις 7 Ιουνίου 2020 το μνημείο υπέστη βανδαλισμό όταν διαδηλωτές χρησιμοποίησαν μαύρο σπρέι για να διαγράψουν το επίθετο του πρώην πρωθυπουργού και να αναγράψουν στο πέτρινο βάθρο τη φράση «was a racist» (ήταν ρατσιστής). Ορισμένοι παρευρισκόμενοι επιχείρησαν να προστατεύσουν το άγαλμα, ωστόσο αυτό στοχοποιήθηκε εκ νέου με πράσινα γκράφιτι κατά τη διάρκεια των διαδοχικών συγκεντρώσεων²²⁷.

Η διαχείριση του μνημείου αμέσως μετά τα επεισόδια υπήρξε άμεση και οδήγησε σε πρωτόγνωρα μέτρα προστασίας. Εξειδικευμένα συνεργεία προχώρησαν στον άμεσο καθαρισμό των συνθημάτων, ενώ ενόψει των προγραμματισμένων διαδηλώσεων του επόμενου Σαββατοκύριακου και του φόβου συγκρούσεων μεταξύ αντιρατσιστικών οργανώσεων και ακροδεξιών ομάδων, οι αρχές έλαβαν την απόφαση να εγκλωβίσουν πλήρως το άγαλμα μέσα σε ένα μεγάλο, γκρίζο μεταλλικό προστατευτικό κουτί²²⁸.

Η εικόνα του θωρακισμένου μνημείου, η οποία μεταδόθηκε εκτενώς από διεθνή δίκτυα, προκάλεσε την έντονη αντίδραση του τότε πρωθυπουργού Μπόρις Τζόνσον, ο οποίος χαρακτήρισε την ανάγκη προστασίας του μνημείου «παράλογη και ντροπιαστική»²²⁹. Μετά την εκτόνωση των διαμαρτυριών, η προστατευτική κατασκευή αφαιρέθηκε και το άγαλμα αποδόθηκε ξανά στο κοινό, παραμένοντας έκτοτε στην

²²⁶ Gopal, P., *Why can't Britain handle the truth about Winston Churchill?* *The Guardian*, 2021, παρ. 1-4, 11-13

²²⁷ Slotkin, J., *Statue of Winston Churchill is covered up in London*. NPR, 2020, παρ. 1-5

²²⁸ Slotkin, J., ό. π., παρ. 1-5

²²⁹ CBC News, *Boris Johnson says it's 'absurd' Churchill statue is boarded up for protection*, 2020, παρ.1

αρχική του θέση υπό αυστηρή αστυνομική επιτήρηση κατά τη διάρκεια μαζικών πορειών στο κεντρικό Λονδίνο.

Εικόνα 31. Το προστατευτικό κάλυμμα που τοποθετήθηκε κατά τη διάρκεια της νύχτας για να αποτρέψει τους διαδηλωτές από το να προκαλέσουν περαιτέρω ζημιές στο άγαλμα του Τσόρτσιλ στην πλατεία του Κοινοβουλίου στο Λονδίνο. Πηγή: Slotkin

Μετά το 2020, η βρετανική κυβέρνηση αυστηροποίησε ριζικά το νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω δύο βασικών παρεμβάσεων. Αρχικά, με τον νόμο Police, Crime, Sentencing and Courts Act 2022, καταργήθηκε το κριτήριο της χρηματικής αξίας της ζημιάς για τον βανδαλισμό μνημείων και η μέγιστη ποινή φυλάκισης αυξήθηκε κατακόρυφα από τους 3 μήνες στα 10 έτη, προκειμένου να αντικατοπτρίζει τη συμβολική και συναισθηματική βλάβη προς την κοινωνία²³⁰. Επίσης, το 2021 θεσπίστηκαν αυστηροί πολεοδομικοί κανόνες που καθιστούν υποχρεωτική την έκδοση ειδικής άδειας και τη δημόσια διαβούλευση για την αποκαθήλωση οποιουδήποτε αγάλματος, επιβάλλοντας την επίσημη εθνική στρατηγική της «διατήρησης και επεξήγησης» (retain and explain), βάσει της οποίας τα αμφιλεγόμενα μνημεία πρέπει να παραμένουν στη θέση τους και να πλαισιώνονται με ιστορικές πληροφορίες αντί να απομακρύνονται²³¹.

²³⁰ GOV.UK., *Criminal damage to memorials: Police, Crime, Sentencing and Courts Act 2022 factsheet*, 2022, παρ.1-2

²³¹ Grimwood, G.-G., *Contested heritage: Controversy surrounding public monuments* (Research Briefing CBP-9405). House of Commons Library, 2021, παρ. 4-5

Όμως η στοχοποίηση του μνημείου συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια, με πιο πρόσφατο και σοβαρό περιστατικό αυτό της 27ης Φεβρουαρίου 2026 στο πλαίσιο φιλοπαλαιστινιακών διαμαρτυριών. Κατά τη διάρκεια της ενέργειας αυτής, μέλη της ακτιβιστικής ομάδας κάλυψαν το άγαλμα με κόκκινη μπογιά και ανέγραψαν στο βάθρο φράσεις όπως «Σιωνιστής εγκληματίας πολέμου», «σταματήστε τη γενοκτονία», και «ελευθερώστε την Παλαιστίνη». Η αντίδραση των αρχών ήταν άμεση, οδηγώντας στη σύλληψη ενός 38χρονου άνδρα που παραπέμφθηκε στη δικαιοσύνη για πρόκληση εγκληματικής ζημιάς, ενώ το μνημείο καθαρίστηκε αυθημερόν από ειδικά συνεργεία αποκατάστασης²³².

Εικόνα 32. Το βανδαλισμένο άγαλμα του Τσόρτσιλ στην πλατεία του Κοινοβουλίου στο Λονδίνο το 2026. Πηγή: The Guardian

Ο Σερ Ουίνστον Τσόρτσιλ ήταν ένας πολιτικός με έντονη προσωπικότητα, αποφασιστικός και συχνά αδιάλλακτος. Αυτά τα χαρακτηριστικά τον κατέστησαν αποτελεσματικό σε συνθήκες πολέμου, έναν ηγέτη που δεν δίσταζε να λάβει σκληρές αποφάσεις. Η αξιολόγηση των επιλογών του εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το πλαίσιο, καθώς ενώ σε περιόδους κρίσης μπορεί να θεωρηθούν αναγκαίες, σε άλλες συνθήκες εγείρει ερωτήματα για τα όρια της πολιτικής εξουσίας και την ιεράρχηση των ανθρωπιστικών αξιών. Καθώς απομακρυνόμαστε από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η άμεση εμπειρία της απειλής που αντιμετώπισε η Αγγλία εξασθενεί. Αυτό επιτρέπει μια

²³² Ferguson, D., *Man charged with criminal damage after Churchill statue sprayed with graffiti*. The Guardian, 2026, παρ.1-9

πιο κριτική προσέγγιση της ιστορίας, όπου η έμφαση δεν περιορίζεται στη νίκη κατά του ναζισμού αλλά επεκτείνεται σε ζητήματα, όπως η αποικιοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Ο Τσόρτσιλ παραμένει μια ιστορική προσωπικότητα, η οποία, αν και αναγνωρίζεται παγκοσμίως για την καθοριστική συμβολή της στη νίκη κατά του ναζισμού, δέχεται ταυτόχρονα έντονη κριτική για τις ιμπεριαλιστικές και φυλετικές του απόψεις. Η πολυπλοκότητα της κληρονομιάς του εξηγεί γιατί το άγαλμά του στην Πλατεία Κοινοβουλίου του Λονδίνου έχει μετατραπεί σε κεντρικό πεδίο σύγχρονων πολιτικών αντιπαραθέσεων, δεχόμενο επανειλημμένους βανδαλισμούς, τόσο κατά τις αντιρατσιστικές διαδηλώσεις του κινήματος Black Lives Matter το 2020 όσο και πρόσφατα στις φιλοπαλαιστινιακές κινητοποιήσεις τον Φεβρουάριο του 2026. Η άμεση και αυστηρή θεσμική απάντηση απέναντι σε αυτές τις επιθέσεις μέσω του νόμου Police, Crime, Sentencing and Courts Act 2022 έδειξε ότι η κυβέρνηση της Αγγλίας στην συγκεκριμένη περίπτωση θεωρεί ότι τα αμφιλεγόμενα αγάλματα πρέπει να παραμένουν στον δημόσιο χώρο και να πλαισιώνονται με το απαραίτητο ιστορικό πλαίσιο αντί να απομακρύνονται.

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία επιχείρησε να διερευνήσει τη σχέση μεταξύ δημόσιας μνήμης, μνημείων και κοινωνικής διαμαρτυρίας, εστιάζοντας στις αντιπαραθέσεις που αναπτύχθηκαν γύρω από αμφισβητούμενα ιστορικά σύμβολα κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων του κινήματος Black Lives Matter. Μέσα από τη μελέτη των περιπτώσεων του Ρόμπερτ Έντουαρντ Λη, του Λεοπόλδου Β΄, του Έντουαρντ Κόλστον, του Χριστόφορου Κολόμβου και του Ουίνστον Τσόρτσιλ, αναδείχθηκε ότι τα μνημεία αποτελούν ενεργά πεδία πολιτικής και κοινωνικής διαπραγμάτευσης. Η σημασία τους δεν καθορίζεται αποκλειστικά από τα ιστορικά γεγονότα που συνδέονται με τα πρόσωπα που απεικονίζουν αλλά και από τις μεταβαλλόμενες ερμηνείες που οι κοινωνίες αποδίδουν σε αυτά στο παρόν.

Ένα από τα βασικότερα συμπεράσματα της έρευνας είναι ότι η αμφισβήτηση των συγκεκριμένων μνημείων δεν προέκυψε ως αποτέλεσμα μιας ξαφνικής αλλαγής στην ιστορική γνώση. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι αμφιλεγόμενες πτυχές της δράσης των ιστορικών προσώπων ήταν ήδη γνωστές εδώ και δεκαετίες. Εκείνο που

μεταβλήθηκε ήταν το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ερμηνεύονταν αυτές οι πτυχές. Η ενίσχυση των δημόσιων συζητήσεων γύρω από τον ρατσισμό, την αποικιοκρατία, τις φυλετικές ανισότητες και τα ανθρώπινα δικαιώματα οδήγησε στην επανεξέταση συμβόλων που παλαιότερα θεωρούνταν αυτονόητα ή αναντίρρητα. Το κίνημα Black Lives Matter λειτούργησε ως εφαλτήριο που επιτάχυνε διαδικασίες ιστορικού αναστοχασμού οι οποίες είχαν ήδη ξεκινήσει σε πολλές κοινωνίες.

Επιπροσθέτως, τα φαινόμενα αμφισβήτησης και επανανοηματοδότησης των μνημείων δεν μπορούν να αποκοπούν από τις ευρύτερες διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης. Η ταχύτατη διάδοση πληροφοριών μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, η ενίσχυση των διεθνικών δικτύων ακτιβισμού και η διαμόρφωση μιας παγκόσμιας δημόσιας σφαίρας συνέβαλαν, ώστε το κίνημα Black Lives Matter να υπερβεί τα εθνικά όρια των Ηνωμένων Πολιτειών και να επηρεάσει κοινωνίες με διαφορετικές ιστορικές εμπειρίες. Ως αποτέλεσμα, η συζήτηση γύρω από τη δημόσια μνήμη, την αποικιοκρατία, τον ρατσισμό και τα ιστορικά σύμβολα απέκτησε διεθνή διάσταση, αναδεικνύοντας ότι η διαχείριση του παρελθόντος αποτελεί πλέον αντικείμενο παγκόσμιου διαλόγου. Η παγκοσμιοποίηση, επομένως, δεν περιορίζεται μόνο στην οικονομική ή πολιτική διασύνδεση των κοινωνιών αλλά επηρεάζει και τον τρόπο με τον οποίο οι συλλογικές μνήμες, οι ιστορικές αφηγήσεις και οι κοινωνικές διεκδικήσεις διαμορφώνονται, αμφισβητούνται και επαναπροσδιορίζονται σε ένα ολοένα πιο αλληλοσυνδεόμενο διεθνές περιβάλλον.

Επίσης, η έρευνα έδειξε ότι οι συγκρούσεις γύρω από τα μνημεία δεν αφορούν μόνο το παρελθόν αλλά και το παρόν. Τα μνημεία λειτουργούν ως συμβολικές αναπαραστάσεις σύγχρονων πολιτικών και κοινωνικών αντιπαραθέσεων. Η διαμάχη γύρω από τον Λη δεν αφορούσε αποκλειστικά τη μνήμη του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου αλλά και τις σημερινές φυλετικές ανισότητες στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αντίστοιχα, οι αντιπαραθέσεις για τον Λεοπόλδο Β΄ συνδέθηκαν με τη σύγχρονη αποτίμηση της αποικιοκρατίας, ενώ οι συγκρούσεις γύρω από τον Κόλστον και τον Κολόμβο αντανακλούσαν ευρύτερες συζητήσεις για τη δουλεία, την αποικιακή βία και τις επιπτώσεις τους στις σημερινές κοινωνίες. Ακόμη και στην περίπτωση του Τσώρτσιλ, όπου η δημόσια εικόνα του παραμένει σε μεγάλο βαθμό θετική, οι επανειλημμένοι βανδαλισμοί του αγάλματος του καταδεικνύουν ότι οι ιστορικές προσωπικότητες αξιολογούνται πλέον μέσα από πιο σύνθετα και πολυδιάστατα κριτήρια από ότι στο παρελθόν.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι περιπτώσεις που εξετάστηκαν δεν οδήγησαν σε μία ενιαία ή κοινά αποδεκτή λύση. Αντίθετα, αναδείχθηκαν διαφορετικά μοντέλα διαχείρισης των αμφισβητούμενων μνημείων. Στην περίπτωση του Λη, οι αρχές προχώρησαν στην πλήρη απομάκρυνση του μνημείου και, τελικά, στην καταστροφή του ίδιου του αγάλματος, με σκοπό το υλικό του να επαναχρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία ενός νέου έργου τέχνης με διαφορετικό συμβολισμό. Στην περίπτωση του Κόλστον επιλέχθηκε μια διαφορετική προσέγγιση, όπου το άγαλμα απομακρύνθηκε από τον δημόσιο χώρο και διατηρήθηκε ως ιστορικό τεκμήριο μέσα σε ένα μουσειακό περιβάλλον που επιτρέπει την κριτική ερμηνεία του. Στο Βέλγιο, οι αρχές ακολούθησαν διαφορετικές πρακτικές ανάλογα με την πόλη και το τοπικό πολιτικό πλαίσιο, ενώ στις περιπτώσεις των αγαλμάτων του Κολόμβου η κυρίαρχη τάση ήταν η απομάκρυνσή τους από τον δημόσιο χώρο. Αντίθετα, στην περίπτωση του Τσώρτσιλ επιλέχθηκε η διατήρηση του μνημείου στη θέση του και η ενίσχυση της θεσμικής προστασίας του μέσω αυστηροποίησης του νομικού πλαισίου.

Η διαφοροποίηση αυτή καταδεικνύει ότι δεν υπάρχει μια καθολικά αποδεκτή στρατηγική διαχείρισης των αμφισβητούμενων μνημείων. Κάθε κοινωνία φαίνεται να διαμορφώνει τις δικές της απαντήσεις ανάλογα με τις ιστορικές εμπειρίες, τις πολιτικές της παραδόσεις και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται τη σχέση μεταξύ μνήμης και δημόσιου χώρου. Το σημαντικότερο εύρημα δεν είναι, επομένως, ποια λύση επιλέχθηκε σε κάθε περίπτωση, αλλά το γεγονός ότι η ίδια η διαδικασία λήψης αποφάσεων αντανάκλα βαθύτερες αντιλήψεις για το παρελθόν και τη θέση του στη σύγχρονη κοινωνία.

Εξίσου σημαντικό είναι το συμπέρασμα ότι καμία από τις παραπάνω επιλογές δεν οδήγησε σε πλήρη κοινωνική συναίνεση. Οι αποφάσεις για την απομάκρυνση των μνημείων του Ρόμπερτ Έντουαρντ Λη δεν οδήγησαν σε κοινωνική συναίνεση αλλά ανέδειξαν τον βαθύ φυλετικό, πολιτικό και ιδεολογικό διχασμό που εξακολουθεί να χαρακτηρίζει την αμερικανική κοινωνία, καθώς τα μνημεία ερμηνεύονταν από την μία πλευρά ως σύμβολα λευκής υπεροχής και φυλετικού αποκλεισμού, των οποίων η απομάκρυνση αποτελούσε πράξη ιστορικής δικαιοσύνης και από την άλλη πλευρά στοιχεία της νότιας ιστορικής και πολιτισμικής κληρονομιάς που θα έπρεπε να διατηρηθούν στον δημόσιο χώρο. Παρόμοιες διαιρέσεις καταγράφηκαν και στις περιπτώσεις των αγαλμάτων του Χριστόφορου Κολόμβου, όπου η απομάκρυνσή τους υποστηρίχθηκε από ομάδες που τα συνέδεαν με τη βία της αποικιοκρατίας και την καταπίεση των αυτόχθονων πληθυσμών αλλά αντιμετωπίστηκε με αντιδράσεις

ιδιαίτερα από τμήματα της ιταλοαμερικανικής κοινότητας, τα οποία θεωρούσαν τα μνημεία αυτά σημαντικά σύμβολα της δικής τους ιστορικής παρουσίας και κοινωνικής αναγνώρισης στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η ανατροπή του αγάλματος του Κόλστον θεωρήθηκε από μεγάλη μερίδα της κοινής γνώμης ως συμβολική αποκατάσταση μιας ιστορικής αδικίας αλλά προκάλεσε αντιδράσεις σχετικά με τα όρια της διαμαρτυρίας και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αντίστοιχα, οι διαφορετικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν στο Βέλγιο δεν έθεσαν τέλος στη δημόσια συζήτηση για την αποικιακή κληρονομιά της χώρας, ενώ η διατήρηση του αγάλματος του Τσώρτσιλ δεν απέτρεψε νέους βανδαλισμούς και νέους κύκλους αντιπαράθεσης.

Το στοιχείο αυτό οδηγεί σε ένα ευρύτερο συμπέρασμα, ότι τα μνημεία δεν αποτελούν την αιτία των κοινωνικών συγκρούσεων αλλά το ορατό σύμπτωμά τους. Οι διαφωνίες που αναπτύσσονται γύρω από αυτά αντανakλούν βαθύτερες συγκρούσεις σχετικά με την ταυτότητα, τη φυλή, την αποικιοκρατία, την εθνική ιστορία και την κοινωνική δικαιοσύνη. Για τον λόγο αυτό, η απομάκρυνση ή η διατήρηση ενός μνημείου δεν αρκεί από μόνη της για να επιλύσει τις αντιπαραθέσεις που το περιβάλλουν. Οι αντιπαραθέσεις συνεχίζονται, επειδή αφορούν ευρύτερα ζητήματα συλλογικής μνήμης και πολιτισμικής αναγνώρισης, τα οποία υπερβαίνουν το ίδιο το υλικό αντικείμενο.

Ένα ακόμη σημαντικό εύρημα αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι διαφορετικές κοινωνίες υποδέχθηκαν τις τελικές αποφάσεις των αρχών. Η ανάλυση των περιπτώσεων δείχνει ότι η κοινωνική αποδοχή μιας λύσης δεν εξαρτάται αποκλειστικά από το περιεχόμενό της αλλά και από τη διαδικασία μέσω της οποίας αυτή διαμορφώθηκε. Η περίπτωση του Κόλστον είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική, καθώς η μεταφορά του αγάλματος στο μουσείο συνοδεύτηκε από δημόσια διαβούλευση, συμμετοχικές διαδικασίες και ενεργό εμπλοκή των κατοίκων του Μπρίστολ. Η επιλογή αυτή φαίνεται να απέκτησε μεγαλύτερη κοινωνική νομιμοποίηση, επειδή δεν παρουσιάστηκε ως μονομερής κρατική απόφαση αλλά ως αποτέλεσμα συλλογικού διαλόγου. Αντίθετα, στις περιπτώσεις όπου κυριάρχησαν κυρίως δικαστικές ή κατασταλτικές διαδικασίες οι κοινωνικές αντιθέσεις παρέμειναν περισσότερο ορατές.

Η περίπτωση του Κόλστον αναδεικνύει, επίσης, και μια ευρύτερη μετατόπιση στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η ιστορική μνήμη. Ενώ στο παρελθόν τα μνημεία λειτουργούσαν κυρίως ως μέσα δημόσιας τιμής, σήμερα παρατηρείται αυξανόμενο ενδιαφέρον για μορφές επαναπλαισίωσης που επιτρέπουν την κριτική προσέγγιση του παρελθόντος. Η μεταφορά ενός μνημείου σε μουσείο, η προσθήκη

επεξηγηματικών πινακίδων ή η δημιουργία νέων καλλιτεχνικών παρεμβάσεων συνιστούν πρακτικές που δεν επιδιώκουν απαραίτητα τη διαγραφή της ιστορίας αλλά την επανερμηνεία της. Η διαπίστωση αυτή είναι σημαντική καθώς υποδηλώνει ότι η σύγχρονη συζήτηση για τα μνημεία δεν διεξάγεται πλέον αποκλειστικά ανάμεσα στις επιλογές της πλήρους διατήρησης ή της ολοκληρωτικής απομάκρυνσης.

Συνολικά, η έρευνα επιβεβαίωσε ότι η δημόσια μνήμη είναι ένα δυναμικό και διαρκώς μεταβαλλόμενο πεδίο, όπου τα μνημεία δεν είναι σταθεροί φορείς ενός αμετάβλητου νοήματος αλλά σύμβολα των οποίων η σημασία αναδιαμορφώνεται μέσα από κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτικές διεκδικήσεις και μεταβαλλόμενες ιστορικές ερμηνείες. Η αμφισβήτηση που δέχθηκαν τα εξεταζόμενα μνημεία συνιστά απόδειξη ότι οι κοινωνίες εξακολουθούν να διαπραγματεύονται ενεργά το παρελθόν τους και να αναζητούν νέους τρόπους κατανόησής του.

Τέλος, το διακύβευμα που αναδείχθηκε μέσα από την παρούσα εργασία δεν αφορά μόνο το αν ένα άγαλμα θα παραμείνει ή θα απομακρυνθεί από τον δημόσιο χώρο αλλά και το ποιοι έχουν το δικαίωμα να καθορίζουν τις δημόσιες αφηγήσεις για το παρελθόν, ποιες ιστορικές εμπειρίες αναγνωρίζονται ως αξίες δημόσιας μνήμης και με ποιους τρόπους οι σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες μπορούν να συμφιλιώσουν την ανάγκη διατήρησης της ιστορικής κληρονομιάς με την απαίτηση για κριτική αντιμετώπιση των σκοτεινών πτυχών της ιστορίας τους. Οι αντιπαραθέσεις γύρω από τα μνημεία που εξετάστηκαν στην παρούσα εργασία δείχνουν ότι η απάντηση στα ερωτήματα αυτά παραμένει ανοιχτή και ότι η δημόσια μνήμη θα συνεχίσει να αποτελεί πεδίο διαρκούς διαπραγμάτευσης και επαναπροσδιορισμού και στο μέλλον.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Γιαννιτσιώτης, Γ., Ο Άρης Βελουχιώτης επιστρέφει στη Λαμία: Χωρικές διαμάχες γύρω από έναν μνημονικό τόπο. Στο Κ. Γιαννακόπουλος & Γ. Γιαννιτσιώτης (Επιμ.), *Αμφισβητούμενοι χώροι στην πόλη: Χωρικές προσεγγίσεις του πολιτισμού* (σπ. 263-294). Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2010

Παπαδημητρίου, Δ. Ι., Περί κοινωνικής μνήμης και ιστορίας: Σκέψεις γύρω από την 28η Οκτωβρίου. Στο Α. Μ. Δρουμπούκη, Β. Καραμανωλάκης, Κ. Γαρδίκας, & Κ. Ράπτης (Επιμ.), *Η μακρά σκιά της δεκαετίας του '40: Επιλογή μελετών* (σσ. 301-317). Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2015

Τενεκετζής, Α., & Κωστόπουλος, Τ. , Βανδαλισμοί. Στο +*Oikismos: Κατεδαφίσεις - Εικαστική παρέμβαση στον συνοικισμό Χαλανδρίου 2025* (σ. 39–48). Futura, Αθήνα, 2025

Ξενόγλωσση

Abulafia, D., *Nothing is sacred to the woke statue topplers. The Telegraph*, 2017 Διαθέσιμο στο: <https://www.telegraph.co.uk/opinion/2017/02/22/toppling-statues-slave-traders-doesnt-redeem-britains-history/> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/6/2026).

Alexander, M., The New Jim Crow. *Ohio State Journal of Criminal Law*, 9(1), 7–26., 2011 Διαθέσιμο στο: <https://kb.osu.edu/server/api/core/bitstreams/dd6e4adc-5c0e-56a5-8ba4-1df59d960156/content> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/5/2026).

Alshaikhussain, S., Elbedour, S., Center, G., & Thomas, G., The impact of George Floyd and the Black Lives Matter movement on emerging adults' views of racism and racial identity. *Societies*, 14(9), 555, 2025 Διαθέσιμο στο: <https://www.mdpi.com/2076-0760/14/9/555> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/5/2026).

Althoff, L., & Reichardt, H., *Jim Crow and Black economic progress after slavery* (Hoover Institution Working Paper No. 23005). Hoover Institution, Stanford University, 2025 Διαθέσιμο στο: https://lukasalthoff.com/jmp/althoff_jmp.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 6/6/2026).

American Battlefield Trust, *Robert E. Lee*, 2025 Διαθέσιμο στο: <https://www.battlefields.org/learn/biographies/robert-e-lee> (ημερομηνία πρόσβασης: 6/4/2026).

Anderson, B., *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (Rev. ed.). Verso, 2006

Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), *Demonstrations and Political Violence in America: New Data for Summer 2020*. ACLED Data Reports, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://acleddata.com/report/demonstrations-and-political-violence-america-new-data-summer-2020> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/4/2026).

Arnold, D., *The Age of Discovery, 1400–1600*, Routledge, 2001

Arrington, B. T., *Industry and economy during the Civil War*. National Park Service, 2017 Διαθέσιμο στο: <https://www.nps.gov/articles/industry-and-economy-during-the-civil-war.htm> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/6/2026)

Assmann, J., *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination*. Cambridge University Press, 2011

Associated Press., *Richmond protesters topple Columbus statue, throw it in lake*. AP News, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://apnews.com/article/e99df0a4ec90e92540a2780d83cee56d> (ημερομηνία πρόσβασης: 31/5/2026).

Associated Press, *Robert E. Lee statue in Virginia has been melted down*. AP News, 2023 Διαθέσιμο στο: <https://apnews.com/article/lee-statue-charlottesville-melt-aac4792236a680465776c0f2788343cd> (ημερομηνία πρόσβασης: 25/5/2026).

Austin, J. L., *How to do things with words*. Oxford university press, 1975

Awad, S. H., & Wagoner, B., Protest symbols. *Current opinion in psychology*, 35, 98–102, 2020 <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32428858/>

Barbosa, J., *Kaepernick kneels for justice*. Celebrate California, 2026 Διαθέσιμο στο: <https://celebratecalifornia.library.ca.gov/kaepernick-kneels-for-justice/> (ημερομηνία πρόσβασης: 21/5/2026)

Barker, C., Some reflections on student movements of the 1960s and early 1970s. *Revista Crítica de Ciências Sociais*, (81), 173–191, 2008

https://www.researchgate.net/publication/269904309_Some_Reflections_on_Student_Movements_of_the_1960s_and_Early_1970s

Bartusevičius, H., van Leeuwen, F., & Petersen, M. B., Political repression motivates anti-government violence. *Royal Society open science*, 10(6), 221-227, 2023 https://www.researchgate.net/publication/371563881_Political_repression_motivates_anti-government_violence

BBC News, *Black Lives Matter activists outline policy goals*, 2015 Διαθέσιμο στο: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-34023751> (ημερομηνία πρόσβασης: 15/5/2026).

Beaman, J., Doerr, N., Kocyba, P., Lavizzari, A., & Zajak, S., Black Lives Matter and the new wave of anti-racist mobilizations in Europe. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 10(4), 497–507, 2023 Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/376103855_Black_Lives_Matter_and_the_new_wave_of_anti-racist_mobilizations_in_Europe (ημερομηνία πρόσβασης: 14/5/2026).

Beardsley, E., *In France, the protests of May 1968 reverberate today — and still divide the French*. NPR, 2018 <https://www.npr.org/sections/parallels/2018/05/29/613671633/in-france-the-protests-of-may-1968-reverberate-today-and-still-divide-the-french>

Black Lives Matter, *Black Lives Matter leads coalition to #Free21Savage*, 2019 Διαθέσιμο στο: <https://blacklivesmatter.com/black-lives-matter-leads-coalition-to-free21savage/> (ημερομηνία πρόσβασης: 30/4/2026)

Black, J., *Churchill as strategist in World War Two*. Churchill Archive, 2013 Διαθέσιμο στο: <https://www.churchillarchive.com/churchill-as-strategist-in-world-war-two> (ημερομηνία πρόσβασης: 30/4/2026).

Bodnar, J. E., *Remaking America: Public memory, commemoration, and patriotism in the twentieth century*. Princeton University Press, 1992

Boffey, D., *Reappearance of statue's missing hand reignites colonial row*. *The Guardian*, 2019 Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/22/statue-missing-hand-colonial-belgium-leopold-congo> (ημερομηνία πρόσβασης: 7/5/2026)

Brantley, R., *The slave trader 'celebration season'*. Bristol Radical History Group, 2016 Διαθέσιμο στο: <https://www.brh.org.uk/site/2016/11/slave-trader-celebration-season/> (ημερομηνία πρόσβασης: 11/6/2026).

Braveman, P. A., Arkin, E., Proctor, D., Kauh, T., & Holm, N., Systemic and structural racism: Definitions, examples, health damages, and approaches to dismantling. *Health Affairs*, 41(2), 171–178, 2022

Bresnahan, A., On 'revolutionary vandalism'. *Architectural Theory Review*, 19(3), 282–298, 2014

Brettschneider, C., *When the state speaks, what should it say?: How democracies can protect expression and promote equality*. Princeton University Press, 2012

Bristol City Council., *New plaque installed on Colston statue plinth*. Newsroom, 2025 Διαθέσιμο στο: <https://news.bristol.gov.uk/press-releases/507f3e4f-384f-4770-bcb5-84c499bc0e57/new-plaque-installed-on-colston-statue-plinth> (ημερομηνία πρόσβασης: 5/5/2026)

Brown, K. A., The rise and effect of the mythology of the Lost Cause. *EON Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, 2(3), 2023 Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/37576093/The_US_Civil_War_and_the_Historiography_of_the_Lost_Cause_and_Its_Effect_on_How_We_View_US_Civil_War_History (ημερομηνία πρόσβασης: 8/6/2026)

Brussels Pictures, *Leopold II & Baudouin statue vandalized in Brussels*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.brusselpictures.com/2020/06/14/leopold-ii-baudouin-statue-vandalized-in-brussels/> (ημερομηνία πρόσβασης: 24/5/2026)

Buchanan, L., Bui, Q., & Patel, J. K., *Black Lives Matter may be the largest movement in U.S. history*. *The New York Times*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/interactive/2020/07/03/us/george-floyd-protests-crowd-size.html> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/5/2026)

Buller, R., *How effective is protesting? According to historians and political scientists: very*, *The Guardian*, 2025 <https://www.theguardian.com/us-news/2025/dec/25/protests-effective-history-impact>

Burch-Brown, J., Is it Wrong to Topple Statues & Rename Schools? *Journal of Political Theory & Philosophy*, 59–86, 2017 https://research-information.bris.ac.uk/ws/portalfiles/portal/183663137/Dr.Brown_FINAL_1.pdf

Burke, M., *Rosa Parks: The 'no' that sparked the civil rights movement*. BBC News, 2023 <https://www.bbc.com/culture/article/20231128-rosa-parks-the-one-moment-that-sparked-the-civil-rights-movement>

Callahan, M., *Derek Chauvin's guilty verdicts represent accountability, if not justice, scholars say*. Northeastern Global News, 2021 Διαθέσιμο στο: <https://news.northeastern.edu/2021/04/29/derek-chauvins-guilty-verdicts-represent-accountability-if-not-justice-scholars-say/> (ημερομηνία πρόσβασης: 24/4/2026)

CBC News, *Boris Johnson says it's 'absurd' Churchill statue is boarded up for protection*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.cbc.ca/news/world/britain-johnson-churchill-statue-1.5609248> (ημερομηνία πρόσβασης: 24/4/2026)

Çelik, Z., Colonial statues and their afterlives. *The Journal of North African Studies*, 25(5), 711–726, 2020

Cevasco, C., Tea: Consumption, politics, and revolution, 1773–1776. By James R. Fichter. *The New England Quarterly*, 98(1), 125–127, 2025 <https://direct.mit.edu/tneq/article/98/1/125/128212>

Chadwick, V. (2023, May 26). *Belgian PM says keep colonial statue, to look history "in the eyes"*. Devex, 2023 Διαθέσιμο στο: <https://www.devex.com/news/belgian-pm-says-keep-colonial-statue-to-look-history-in-the-eyes-105587> (ημερομηνία πρόσβασης: 15/4/2026)

Churchill Archives Centre., *Churchill's reputation in the 1930s*. University of Cambridge, 2026 Διαθέσιμο στο: <https://archives.chu.cam.ac.uk/education/churchill-era/exercises/appeasement/churchill-rearmament-and-appeasement/churchills-reputation-1930s/> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/5/2026)

Clapson, C., *King Leopold II attacked with red paint*. VRT NWS, 2022 Διαθέσιμο στο: <https://www.vrt.be/vrtnws/en/2022/03/09/king-leopold-ii-attacked-with-red-paint/> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/5/2026)

Clay, D., *The Congo Reform Association and the beginning of transnational humanitarianism, 1904–1913* (Doctoral thesis, Liverpool John Moores University), 2019 Διαθέσιμο στο:

<https://researchonline.ljmu.ac.uk/id/eprint/11549/1/2019clayphd.pdf> (ημερομηνία πρόσβασης: 1/6/2026)

Coates, K., *Intersectionality, systemic oppression, and Black Lives Matter*. Center for People With Disabilities, 2026 Διαθέσιμο στο: <https://www.cpwd.org/blog/intersectionality-systemic-oppression-and-black-lives-matter> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/4/2026)

Constitution of the Confederate States, The Avalon Project: Yale Law School, 1861 Διαθέσιμο στο: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/csa_csa.asp (ημερομηνία πρόσβασης: 14/4/2026)

Constitutional Rights Foundation, *King Leopold's "Heart of Darkness"*. Teach Democracy, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://teachdemocracy.org/online-lesson/king-leopolds-heart-of-darkness-2> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/6/2026)

Contested Histories, *Statue of Edward Colston: Bristol, United Kingdom* (Case Study No. 173). Institute for Historical Justice and Reconciliation (IHJR), 2023 Διαθέσιμο στο: https://contestedhistories.org/wp-content/uploads/UK_-_Edward-Colston-Statue-in-Bristol-Published-2.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 30/5/2026)

Contested Histories, *Monument Avenue in Richmond, Virginia* (Case Study No. 162). EuroClio & Institute for Historical Justice and Reconciliation, 2024 Διαθέσιμο στο: https://contestedhistories.org/wp-content/uploads/USA_-_Monument-Avenue-in-Richmond-Virginia.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 30/5/2026)

Crosby, A. W., *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492* (30th anniversary ed.), Praeger/Bloomsbury Publishing, 2003

De Witte, M., *How violent protest can backfire*. Stanford News, 2018 <https://news.stanford.edu/stories/2018/10/how-violent-protest-can-backfire>

Delmas, C., Samaritanism and civil disobedience. *Res Publica*, 20 (3), 295–313, 2014

Desjardins, L., *Robert E. Lee opposed Confederate monuments*. PBS News, 2017
Διαθέσιμο στο: <https://www.pbs.org/newshour/nation/robert-e-lee-opposed-confederate-monuments> (ημερομηνία πρόσβασης: 30/5/2026)

Domonkos, C., *Monuments of the socialist era were dismantled 30 years ago*. PestBuda, 2022
https://pestbuda.hu/en/cikk/20220916_monuments_of_the_socialist_era_were_dismantled_30_years_ago

Dresser, M., *Colston revisited*. *History Workshop*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.historyworkshop.org.uk/slavery/colston-revisited/> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/6/2026)

Edmonds, P., Monuments on trial: #BlackLivesMatter, ‘travelling memory’ and the transcultural afterlives of empire. *History Australia*, 18(4), 801–822, 2021
Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14490854.2021.1994862#abstract> (ημερομηνία πρόσβασης: 9/6/2026)

Edwards, B., & Gillham, P. F., Resource mobilization theory. In D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi, & H. J. McCammon (Eds.), *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*. Wiley-Blackwell, 2013
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/9780470674871.wbespm160> (ημερομηνία πρόσβασης: 2/5/2026)

Evans, M., *Intervening to prevent toppling of Colston statue could have sparked nationwide violence, police say*. *The Telegraph*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.telegraph.co.uk/news/2020/06/08/police-decision-allow-toppling-edward-colston-statue-defended/> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/6/2026)

Faedda, B., The long story of statues of Columbus: Revisiting cultural heritage symbols in the United States. *Museum, Materials and Discussions: Journal of Museum Studies*, 1(2), 57–73, 2024

Faircloth, S. C., *Indigenous Peoples’ Day: Why it’s replacing Columbus Day in many places*. *The Conversation*, 2021 Διαθέσιμο στο: <https://theconversation.com/indigenous-peoples-day-why-its-replacing-columbus-day-in-many-places-167849> (ημερομηνία πρόσβασης: 1/6/2026)

Feinberg, M., Willer, R., & Kovacheff, C., The activist's dilemma: Extreme protest actions reduce popular support for social movements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 119(5), 1086–1111, 2020

https://www.researchgate.net/publication/338562538_The_activist%27s_dilemma_Extreme_protest_actions_reduce_popular_support_for_social_movements

Ferguson, D., *Man charged with criminal damage after Churchill statue sprayed with graffiti*. *The Guardian*, 2026 Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/uk-news/2026/feb/28/man-charged-winston-churchill-statue-graffiti-london>

(ημερομηνία πρόσβασης: 23/5/2026)

Fisher, D. R., *The diversity of the recent Black Lives Matter protests is a good sign for racial equity*. Brookings, 2020 Διαθέσιμο στο:

<https://www.brookings.edu/articles/the-diversity-of-the-recent-black-lives-matter-protests-is-a-good-sign-for-racial-equity/> (ημερομηνία πρόσβασης: 25/4/2026)

Flint, V. I., & Morison, S. E., *Christopher Columbus*. In *Encyclopedia Britannica*, 2026 Διαθέσιμο στο: <https://www.britannica.com/biography/Christopher-Columbus> (ημερομηνία πρόσβασης: 1/6/2026)

Flynn, S. I., *Social movement theory: Resource mobilization theory*. EBSCO Research Starters, 2023 <https://www.ebsco.com/research-starters/social-sciences-and-humanities/social-movement-theory-resource-mobilization>

Forest, B., & Johnson, J., Unraveling the threads of history: Soviet-era monuments and post-Soviet national identity in Moscow. *Annals of the Association of American Geographers*, 92(3), 524–547, 2002

Foucault, M., *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977* (C. Gordon, Ed.; C. Gordon, L. Marshall, J. Mepham, & K. Soper, Trans.). Pantheon Books, 1980

Frowe, H., The Duty to Remove Statues of Wrongdoers. *Journal of Practical Ethics*, 7(3), 2019 <https://www.jpe.ox.ac.uk/papers/the-duty-to-remove-statues-of-wrongdoers/>

Galindo, G., *University of Mons takes down Leopold II statue*. *The Brussels Times*, 2020^a Διαθέσιμο στο: <https://www.brusselstimes.com/116053/university-of-mons-takes-down-leopold-ii-statue> (ημερομηνία πρόσβασης: 20/5/2026)

Galindo, G., *KU Leuven will take down Leopold II bust. The Brussels Times*, 2020^b
Διαθέσιμο στο: <https://www.brusselstimes.com/116251/ku-leuven-will-take-down-leopold-ii-bust> (ημερομηνία πρόσβασης: 20/5/2026)

Gallagher, G., *Robert E. Lee. Encyclopedia Britannica*, 2026 Διαθέσιμο στο:
<https://www.britannica.com/biography/Robert-E-Lee> (ημερομηνία πρόσβασης:
14/4/2026)

Gallagher, P., *Bristol torn apart over statue of Edward Colston: But is this a figure of shame or a necessary monument to the history of slavery? The Independent*, 2014
Διαθέσιμο στο: <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/bristol-torn-apart-over-statue-of-edward-colston-but-is-this-a-figure-of-shame-or-a-necessary-monument-to-the-history-of-slavery-9555333.html> (ημερομηνία πρόσβασης:
7/4/2026)

Gamboni, D., *The destruction of art: Iconoclasm and vandalism since the French Revolution*. Reaktion Books, 1997

Gandhi, L., *How Columbus sailed into U.S. history, thanks to Italians*. National Public Radio (NPR), 2013 Διαθέσιμο στο:
<https://www.npr.org/sections/codeswitch/2013/10/14/232120128/how-columbus-sailed-into-u-s-history-thanks-to-italians> (ημερομηνία πρόσβασης: 29/5/2026)

Gayle, D., *Toppled Edward Colston statue goes on display in Bristol. The Guardian*, 2021 Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/uk-news/2021/jun/04/toppled-edward-colston-statue-display-bristol-blm-protests-exhibition> (ημερομηνία πρόσβασης: 30/4/2026)

Gayle, D., *Path of resistance: A timeline of protest against Edward Colston. The Guardian*, 2022 Διαθέσιμο στο:
<https://www.theguardian.com/world/2022/jan/05/colston-timeline-of-protest-against-one-slave-trader> (ημερομηνία πρόσβασης: 11/5/2026)

Ghandnoosh, N., *One in five: Disparities in crime and policing*. The Sentencing Project, 2023 Διαθέσιμο στο: <https://www.sentencingproject.org/reports/one-in-five-disparities-in-crime-and-policing/> (ημερομηνία πρόσβασης: 1/6/2026)

Gilbert, M., *Churchill: A life*. Heinemann, 1991

Gillis, J. R. (Ed.), *Commemorations: The politics of national identity*. Princeton University Press, 1994

Gobbi, D., Gorriahn, L., Staemmler, D., & Volk, C., Protest and the democratic order: A research perspective. *Democratic Theory*, 9(2), 1–10, 2022
<https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/4961E3A9F7D02F3E35DDA0F3C4C7BCA8/S2332889400000397a.pdf/protest-and-the-democratic-order-a-research-perspective.pdf>

Goldberg, M. D., *The culture of honor and the construction of southern identity* (Doctoral dissertation, University of Louisville). ThinkIR: The University of Louisville's Institutional Repository, 2013 Διαθέσιμο στο:
<https://ir.library.louisville.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1510&context=etd>
(ημερομηνία πρόσβασης: 14/6/2026)

Goodman, J. D., & Conroy, M., Grand jury clears NYPD officer in Staten Island chokehold death of Eric Garner. *The New York Times*, 2014 Διαθέσιμο στο:
<https://www.nytimes.com/2014/12/04/nyregion/grand-jury-said-to-bring-no-charges-in-staten-island-chokehold-death-of-eric-garner.html> (ημερομηνία πρόσβασης: 26/5/2026)

Gopal, P., *Why can't Britain handle the truth about Winston Churchill?* *The Guardian*, 2021 Διαθέσιμο στο:
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/mar/17/why-cant-britain-handle-the-truth-about-winston-churchill> (ημερομηνία πρόσβασης: 26/5/2026)

GOV.UK., *Criminal damage to memorials: Police, Crime, Sentencing and Courts Act 2022 factsheet*, 2022 Διαθέσιμο στο:
<https://www.gov.uk/government/publications/police-crime-sentencing-and-courts-bill-2021-factsheets/police-crime-sentencing-and-courts-bill-2021-criminal-damage-to-memorials-factsheet> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/6/2026)

Grair, M., *Getting intersectional means showing up when there are no pink hats*. *UU World Magazine*, 2018 Διαθέσιμο στο:
<https://www.uuworld.org/articles/womens-march-anniversary> (ημερομηνία πρόσβασης: 9/6/2026)

Grimwood, G.-G., *Contested heritage: Controversy surrounding public monuments* (Research Briefing CBP-9405). House of Commons Library, 2021 Διαθέσιμο στο: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9405/> (ημερομηνία πρόσβασης: 8/4/2026)

Gurney, J. N., & Tierney, K. J., Relative deprivation and social movements: A critical look at twenty years of theory and research. *The Sociological Quarterly*, 23(1), 33–47. jstor.org, 1982 <https://www.ebsco.com/research-starters/social-sciences-and-humanities/social-movement-theory-relative-deprivation-theory>

Habermas, J., *Strukturwandel der Öffentlichkeit* [The structural transformation of the public sphere]. Suhrkamp. (Original work published 1962), 1990

Halbwachs, M., *On collective memory* (L. A. Coser, Ed. & Trans.), University of Chicago Press, 1992

Halbwachs, M., *Η συλλογική μνήμη* (Μτφρ. Τ. Καφετζή). Εκδόσεις Παπαζήση, 2013

Hanna, P., Vancley, F., Langdon, E. J., & Arts, J., Conceptualizing social protest and the significance of protest actions to large projects. *The Extractive Industries and Society*, 3(1), 217–239, 2016 https://www.researchgate.net/publication/287148775_Conceptualizing_social_protest_and_the_significance_of_protest_actions_to_large_projects

Hansan, J. E., *Jim Crow laws and racial segregation*. Social Welfare History Project, 2011 Διαθέσιμο στο: <https://socialwelfare.library.vcu.edu/eras/civil-war-reconstruction/jim-crow-laws-and-racial-segregation/> (ημερομηνία πρόσβασης: 2/4/2026)

Harcombe, C., *History isn't something that can remain static*. BBC News, 2025 Διαθέσιμο στο: <https://www.bbc.com/news/articles/ckg4ej8j41yo> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/5/2026)

Harris, G., *Belgian council cancels Hew Locke commission that planned to disrupt colonial statue*. *The Art Newspaper*, 2025 Διαθέσιμο στο: <https://www.theartnewspaper.com/2025/06/23/belgian-council-cancels-hew-locke-commission-that-planned-to-disrupt-colonial-statue> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/6/2026)

Hasbrouck, L., *Too beautiful to hurt anyone: The new permanent exhibition at the AfricaMuseum Tervuren. Cultures of History Forum*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.cultures-of-history.uni-jena.de/exhibitions/too-beautiful-to-hurt-anyone-the-permanent-exhibition-at-the-africamuseum-tervuren> (ημερομηνία πρόσβασης: 27/4/2026)

Hauser, C., *Christopher Columbus statues removed from 2 Chicago parks. The New York Times*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2020/07/24/us/christopher-columbus-chicago.html> (ημερομηνία πρόσβασης: 27/5/2026)

Holm, D., *Indigenous activist: Removal of Christopher Columbus statue opens up the dialogue. WOSU Public Media*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.wosu.org/news/2020-06-18/indigenous-activist-removal-of-christopher-columbus-statue-opens-up-the-dialogue> (ημερομηνία πρόσβασης: 20/5/2026)

Hoogenboezem, J., Churchill's radical war leadership. *Open Journal of Leadership*, 4, 1–11, 2015 Διαθέσιμο στο: https://content.scirp.org/pdf/ojl_2015021117022971.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 14/4/2026)

Horowitz, J. M., Hurst, K., & Braga, D., *Support for the Black Lives Matter movement has dropped considerably from its peak in 2020. Pew Research Center*, 2023 Διαθέσιμο στο: <https://www.pewresearch.org/social-trends/2023/06/14/support-for-the-black-lives-matter-movement-has-dropped-considerably-from-its-peak-in-2020/> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/6/2026)

Idzerda, S. J., Iconoclasm during the French Revolution. *The American Historical Review*, 60(1), 13–26, 1954 www.jstor.org/stable/1842743

Intrator, J., Tannen, J., & Massey, D. S., Segregation by race and income in the United States 1970–2010. *Social Science Research*, 60, 45–60, 2016 Διαθέσιμο στο: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5117629/> (ημερομηνία πρόσβασης: 31/3/2026)

Jacobs, M., *The Kaepernick effect: A story of the other athletes who kneeled in protest. The Guardian*, 2021 Διαθέσιμο στο:

<https://www.theguardian.com/sport/2021/sep/14/the-kaepernick-effect-a-story-of-the-other-athletes-who-kneeled-in-protest> (ημερομηνία πρόσβασης: 31/3/2026).

Jameson, J., Artifacts of glory and pain: Evolving cultural narratives on Confederate symbolism and commemoration in a new era of social justice. *Humanities*, 13(6), 153, 2024 <https://www.mdpi.com/2076-0787/13/6/153>

Jones, W. P., The forgotten radical history of the March on Washington. *Dissent Magazine*, 2013 <https://dissentmagazine.org/article/the-forgotten-radical-history-of-the-march-on-washington/>

Keyes, J., A dark colonial past, foreign politics, and ineffective leadership: Who is to blame for Congo's governing struggles 60 years after independence? *Bryant University Journal of Interdisciplinary Studies*, 3(1), Article 5, 2022 Διαθέσιμο στο:

<https://digitalcommons.bryant.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1036&context=ishs> (ημερομηνία πρόσβασης: 19/5/2026)

Kishi, R., & Jones, S., *Demonstrations and political violence in America: New data for summer 2020*. Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), 2020 <https://acleddata.com/report/demonstrations-and-political-violence-america-new-data-summer-2020>

Klingerman, B., *The lasting impact of Martin Luther and the Reformation*. Notre Dame News, 2017 <https://news.nd.edu/news/the-lasting-impact-of-martin-luther-and-the-reformation/>

Kriesi, H., Political mobilization in times of crises: The relationship between economic and political crises. In M. Giugni & M. T. Grasso (Eds.), *Austerity and protest: Popular contention in times of economic crisis* (pp. 19–33), Ashgate/Routledge, 2015 <https://www.eui.eu/Projects/POLCON/Documents/Kriesicrises2014.pdf>

Labadi, S., Colonial statues in Africa have been removed, returned and torn down again – why it's such a complex history. *The Conversation*, 2024 <https://theconversation.com/colonial-statues-in-africa-have-been-removed-returned-and-torn-down-again-why-its-such-a-complex-history-223458>

Ladd, B., *The ghosts of Berlin: Confronting German history in the urban landscape*. University of Chicago Press, 1997

Lai, T. H., Political vandalism as counter-speech: A defense of defacing and destroying tainted monuments. *European Journal of Philosophy*, 28(3), 602–616, 2020

Langton, R., Blocking as counter-speech. *New Work on Speech Acts*, 144, 2018

Lartey, J., *Coalition of activists affiliated with Black Lives Matter outline policy agenda*. *The Guardian*, 2016 Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/us-news/2016/aug/01/black-lives-matter-release-policy-statement> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/6/2026)

Latour, B., *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford University Press, 2005

Lawler, A., *The origin story of Monument Avenue, America's most controversial street*. *National Geographic*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.nationalgeographic.com/history/article/origin-story-monument-avenue-america-most-controversial-street> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/6/2026)

Lefebvre, H., *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell. (Original work published 1974), 1991

Lester, A., *Five years on: How toppling Colston's statue rewrote history*. Alan Lester, 2024 Διαθέσιμο στο: <https://alanlester.co.uk/blog/how-toppling-colstons-statue-rewrote-history/> (ημερομηνία πρόσβασης: 26/5/2026)

Library of Congress, *The Civil Rights Act of 1964: A long struggle for freedom*, 2026 Διαθέσιμο στο: <https://www.loc.gov/exhibits/civil-rights-act/epilogue.html> (ημερομηνία πρόσβασης: 23/3/2026)

Lima, V., The institutionalisation of social movements: Co-optation and democratic policy-making. *Political Studies Review*, 19(2), 245–261, 2021

Lipsky, M., Protest as a political resource. *American Political Science Review*, 62(4), 1144–1158, 1968 <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/protest-as-a-political-resource/308D70FEB61CA4B0C800354F39DBF767>

Louis, W. R., Roger Casement and the Congo. *The Journal of African History*, 5, 99–120, 1964 Διαθέσιμο στο:

https://www.academia.edu/93938040/Roger_Casement_and_the_Congo

(ημερομηνία πρόσβασης: 14/4/2026)

Maddinson, T., Repatriated colonial statues: Monuments and imperial geography. *Cast in Stone*; University of Exeter, 2024

<https://castinstone.exeter.ac.uk/database/s/en/page/case-studies-repatriated-colonial-statues>

Major Cities Chiefs Association (MCCA), *Report on the 2020 Protests and Civil Unrest*. MCCA Intelligence Documents, 2020 Διαθέσιμο στο:

<https://majorcitieschiefs.com/wp-content/uploads/2021/01/MCCA-Report-on-the-2020-Protest-and-Civil-Unrest.pdf> (ημερομηνία πρόσβασης: 17/5/2026)

Maldonado-Orellana, A., Keep calm and carry on: Winston Churchill's rhetoric and the Second World War. *IU South Bend Undergraduate Research Journal*, 12, 9–14, 2012 Διαθέσιμο στο:

<https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/iusburj/article/view/19650/25734>

(ημερομηνία πρόσβασης: 10/5/2026)

McCann, K., *Black Lives Matter: Boris Johnson vows to tackle racism – but says we cannot 'Photoshop the cultural landscape'*. Sky News, 2020 Διαθέσιμο στο:

<https://news.sky.com/story/pm-vows-to-tackle-racism-but-warns-that-changing-attitudes-wont-be-easy-12006973> (ημερομηνία πρόσβασης: 9/5/2026)

McCormick, D., *Columbus's geographical miscalculations*. *IEEE Spectrum*, 2012 Διαθέσιμο στο: <https://spectrum.ieee.org/columbuss-geographical-miscalculations>

(ημερομηνία πρόσβασης: 30/4/2026)

McCoy, A., *Defund the police: Protest slogans and the terms for debate*. *Perspectives on History*, 2020 Διαθέσιμο στο:

<https://www.historians.org/perspectives-article/defund-the-police-protest-slogans-and-the-terms-for-debate-september-2020/> (ημερομηνία πρόσβασης: 23/4/2026)

Merrill, S., Graffiti at heritage places: Vandalism as cultural significance or conservation sacrilege?. *Time and Mind*, 4(1), 59–75, 2011

Merrills, A. H., The origins of ‘vandalism’. *International Journal of the Classical Tradition*, 16(2), 155–189, 2009

Messmer, M. W., *French students and workers rebel against the political order*. EBSCO Research Starters, 2023 <https://www.ebsco.com/research-starters/history/french-students-and-workers-rebel-against-political-order>

Middelheimmuseum, *Leopold II: 1873–2020. Kunst in de Stad*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://middelheimmuseum.be/en/Leopold2> (ημερομηνία πρόσβασης: 15/5/2026)

Minster, C., *Spain's American colonies and the encomienda system*. ThoughtCo, 2024 Διαθέσιμο στο: <https://www.thoughtco.com/spains-american-colonies-encomienda-system-2136545> (ημερομηνία πρόσβασης: 15/5/2026)

Misztal, B. A., *Theories of social remembering*. Open University Press, 2003

Mohdin, A., How the fall of Edward Colston's statue revolutionised the way British history is told. *The Guardian*, 2023 <https://www.theguardian.com/news/2023/may/05/how-the-fall-of-edward-colstons-statue-revolutionised-the-way-british-history-is-told>

Moody, J., Off the pedestal: The fall of Edward Colston. *Public History Review*, 28, 1–19, 2021 Διαθέσιμο στο: <https://epress.lib.uts.edu.au/journals/index.php/phrj/article/view/7776/7779> (ημερομηνία πρόσβασης: 29/4/2026)

Morgan, E. S., *Columbus' confusion about the New World*. *Smithsonian Magazine*, 2009 Διαθέσιμο στο: <https://www.smithsonianmag.com/travel/columbus-confusion-about-the-new-world-140132422/> (ημερομηνία πρόσβασης: 7/4/2026)

Nagel, C. R., Reconstructing space, re-creating memory: Sectarian politics and urban development in post-war Beirut. *Political Geography*, 21(5), 717–725, 2002 https://www.researchgate.net/publication/222603407_Reconstructing_space_re-creating_memory_Sectarian_politics_and_urban_development_in_post-war_Beirut

National Park Service, *Memorialization of Robert E. Lee and the Lost Cause*. U.S. Department of the Interior, 2021 Διαθέσιμο στο:

<https://www.nps.gov/arho/learn/historyculture/memorialization-of-robert-e-lee-and-the-lost-cause.htm> (ημερομηνία πρόσβασης: 11/6/2026)

Nelson, R. S., & Olin, M. (Eds.), *Monuments and memory, made and unmade*. University of Chicago Press, 2003

Newson, L. A., The demographic collapse of native peoples of the Americas, 1492–1650. *Proceedings of the British Academy*, 81, 247–288, 1993 Διαθέσιμο στο: <https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/4002/81p247.pdf> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/5/2026)

Nora, P., Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7–24, 1989

Nwanevu, O., Moraes, F., Elliott-Cooper, A., Mji, Z., Jackson, A., & Gyamerah, D., *How did 2020's Black Lives Matter movement change the world? Our panel responds*. *The Guardian*, 2025 Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/may/25/how-did-2020s-black-lives-matter-movement-change-the-world-panel> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/5/2026)

Olusoga, D., *The toppling of Edward Colston's statue is not an attack on history. It is history*. *The Guardian*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/jun/08/edward-colston-statue-history-slave-trader-bristol-protest> (ημερομηνία πρόσβασης: 28/3/2026)

Palonen, E., The city-text in post-communist Budapest: Street names, memorials, and the politics of commemoration. *GeoJournal*, 73(3), 219–230, 2008 https://www.academia.edu/407126/The_City_Text_In_Post_Communist_Budapest_Street_Names_Memorials_and_the_Politics_of_Commemoration

Pew Research Center, *Behind the Badge: Amid protests and calls for reform, how police view their jobs, key issues and recent fatal encounters between blacks and police*, 2017 Διαθέσιμο στο: https://www.pewresearch.org/social-trends/wp-content/uploads/sites/3/2017/01/Police-Report_FINAL_web.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 31/3/2026)

Phillips, W. D., & Phillips, C. R., *The Worlds of Christopher Columbus*. Cambridge University Press, 1991

Polychroniou, C. J., “Be realistic, demand the impossible!”: How the events of 1968 transformed French society. *Al Jazeera English*, 2018 <https://truthout.org/articles/be-realistic-demand-the-impossible-how-the-events-of-1968-transformed-french-society/>

Popkin, J. D., The storming of the Bastille led to democracy but not for long. *Humanities*, 42(4), 2021 <https://www.neh.gov/article/storming-bastille-led-democracy-not-long>

Porterfield, C., *Another statue of King Leopold II comes down in Belgium – Here’s why.* *Forbes*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.forbes.com/sites/carlieporterfield/2020/06/30/another-statue-of-king-leopold-ii-comes-down-in-belgium-heres-why/> (ημερομηνία πρόσβασης: 31/5/2026)

Quinn, G., *Columbus statue vandalized with Black Lives Matter graffiti.* *Boston Magazine*, 2015 Διαθέσιμο στο: <https://www.bostonmagazine.com/news/2015/07/01/christopher-columbus-statue-vandals/> (ημερομηνία πρόσβασης: 25/5/2026)

Rankin, J., *Call for Brussels statue to be melted and made into memorial for Congo victims.* *The Guardian*, 2022 Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/21/call-for-brussels-statue-to-be-melted-and-made-into-memorial-for-congo-victims> (ημερομηνία πρόσβασης: 20/4/2026)

Reuters, *U.S. protesters topple Columbus statue and throw it in a lake*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.reuters.com/article/world/us-politics/us-protesters-topple-columbus-statue-and-throw-it-in-a-lake-idUSKBN23H26W/> (ημερομηνία πρόσβασης: 1/4/2026)

Rickford, R., *Black Lives Matter: Toward a modern Black liberation movement.* *New Labor Forum*, 25(1), 34–42, 2016 Διαθέσιμο στο: https://web.ics.purdue.edu/~hoganr/Soc%20525/Rickford_2016.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 1/4/2026)

Ricoeur, P., *Memory, History, Forgetting.* University of Chicago Press, 2004

Robbins, K., *Sir Winston Churchill, 1874–1965*. *Journal of Liberal History*, 2026
Διαθέσιμο στο: <https://liberalhistory.org.uk/history/churchill-winston-leonard-spencer/> (ημερομηνία πρόσβασης: 3/5/2026)

Rød, E. G., & Weidmann, N. B., From bad to worse? How protest can foster armed conflict in autocracies. *Political Geography*, 103, Article 102891, 2023
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0962629823000690>

Roman, M., Fredriksson, K., Cassella, C., Epp, D. A., & Walker, H. L., The George Floyd Effect: How protests and public scrutiny changed police behavior. *Perspectives on Politics*, 23(4), 1250–1270, 2025 Διαθέσιμο στο:
<https://www.cambridge.org/core/journals/perspectives-on-politics/article/george-floyd-effect-how-protests-and-public-scrutiny-changed-police-behavior/877E6B64DB5E421B856EEC1420A924CD> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/5/2026)

Rose-Redwood, R., Alderman, D. H., & Azaryahu, M., Collective memory and the politics of urban space: An introduction. *GeoJournal*, 73(3), 161–164, 2008

Safi, M., *Churchill's policies contributed to 1943 Bengal famine – study*. *The Guardian*, 2019 Διαθέσιμο στο:
<https://www.theguardian.com/world/2019/mar/29/winston-churchill-policies-contributed-to-1943-bengal-famine-study> (ημερομηνία πρόσβασης: 27/4/2026)

Samuel, J., *Toppling statues of slave traders doesn't redeem Britain's history. It erases it*. *The Telegraph*, 2017 Διαθέσιμο στο:
<https://www.telegraph.co.uk/opinion/2017/02/22/toppling-statues-slave-traders-doesnt-redeem-britains-history/> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/6/2026)

Sapienza, E., Manzotti, G., & Patel, L., *Protests, human rights and conflict prevention: Proposals to rethink the models of state response to social mobilization* (UNDP LAC PDS No. 49). United Nations Development Programme, 2024
https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-06/pds-number49_protestas_en.pdf

Saroj, K., Rongphar, M., Mallick, T., & Naresh, M., Examining the role of digital technology in shaping modern social movements. *Integrated Journal for Research in Arts and Humanities*, 6(1) 226-231, 2026

https://www.researchgate.net/publication/401025698_Examining_the_Role_of_Digital_Technology_in_Shaping_Modern_Social_Movements

Schulz, J., Must Rhodes Fall? The Significance of Commemoration in the Struggle for Relations of Respect. *Journal of Political Philosophy*, 27 (2), 166–186, 2019

Sennett, R., *The fall of public man*. W. W. Norton. (Original work published 1974), 1992

Shaffer, B., & Ruckstuhl, L., *Walsh: Beheaded Columbus statue to be removed, city assessing its 'historic meaning'*. WBUR, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.wbur.org/news/2020/06/10/police-north-end-columbus-statue-beheaded> (ημερομηνία πρόσβασης: 1/6/2026)

Shahvisi, A., Colonial monuments as slurring speech acts. *Journal of Philosophy of Education*, 55(6), 2021

Shani, O., Gandhi's salt march: Paradoxes and tensions in the memory of nonviolent struggle in India. In Anna Reading and Tamar Katriel (eds.), *Cultural Memories of Nonviolent Struggles. Powerful Times*. Palgrave macmillan memory studies. σ. 32-51, 2015
https://www.academia.edu/21911295/Gandhis_Salt_March_Paradoxes_and_Tensions_in_the_Memory_of_Nonviolent_Struggle_in_India

Shulleeta, B., *At least one dead as U.S. white nationalists ignite Virginia clashes*. Reuters, 2017 Διαθέσιμο στο: <https://www.reuters.com/article/world/at-least-one-dead-as-us-white-nationalists-ignite-virginia-clashes-idUSKBN1AS0QU/> (ημερομηνία πρόσβασης: 6/4/2026)

Slotkin, J., *Statue of Winston Churchill is covered up in London*. NPR, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.npr.org/sections/live-updates-protests-for-racial-justice/2020/06/12/875731303/statue-of-winston-churchill-covered-up-in-london> (ημερομηνία πρόσβασης: 28/5/2026)

Smit, R., Heinrich, A., & Broersma, M., Activating the past in the Ferguson protests: Memory work, digital activism and the politics of platforms. *New Media & Society*, 20(9), 3121–3139, 2018 Διαθέσιμο στο: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6256725/> (ημερομηνία πρόσβασης: 19/5/2026)

Stanard, M. G., *The leopard, the lion, and the cock: Colonial memories and monuments in Belgium*. Leuven University Press, 2019 Διαθέσιμο στο: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/61220/9789461665218.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (ημερομηνία πρόσβασης: 3/5/2026)

Stanard, M. G., *Leopold's legacy: Belgium's enduring imprint of empire. The Low Countries*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.the-low-countries.com/article/pre-publication-leopolds-legacy-belgiums-enduring-imprint-of-empire/> (ημερομηνία πρόσβασης: 2/5/2026)

Steinert-Threlkeld, Z. C., Chan, A. M., & Joo, J., How State and Protester Violence Affect Protest Dynamics. *The journal of politics*, 84(2), 798–813, 2022 <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10722884/>

Stiglitz, J. E., *The globalization of our discontent*. Project Syndicate, 2017 <https://www.transcend.org/tms/2011/11/the-globalization-of-protest/>

Stolberg, S., *Baltimore riots: Governor declares state of emergency, activates National Guard*. *The New York Times*, 2015 Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2015/04/28/us/baltimore-freddie-gray.html> (ημερομηνία πρόσβασης: 1/6/2026)

Stürmer, S., Simon, B., Loewy, M. I., & Jörger, H., The dual-pathway model of social movement participation: The case of the fat acceptance movement. *Social Psychology Quarterly*, 66(1), 71–82, 2003 https://www.researchgate.net/publication/269649011_The_Dual-Pathway_Model_of_Social_Movement_Participation_The_Case_of_the_Fat_Acceptance_Movement

Sukovata, V., Demolition of monuments as a phenomenon of culture in global and local contexts: Iconoclasm, ‘new barbarity’, or a utopia of memory?. *Studies on National Movements*, 10(1), 44–73, 2022 https://www.researchgate.net/publication/368230640_Demolition_of_Monuments_as_a_Phenomenon_of_Culture_in_Global_and_Local_Contexts_Iconoclasm_%27New_Barbarity%27_or_a_Utopia_of_Memory

Tarrow, S., *Power in movement: Social movements and contentious politics* (3rd ed.). Cambridge University Press, 2011

The National Archives, *The transatlantic slave trade*, 2026 Διαθέσιμο στο: <https://www.nationalarchives.gov.uk/explore-the-collection/explore-by-time-period/georgians/transatlantic-slave-trade/> (ημερομηνία πρόσβασης: 13/5/2026)

Thompson, E. L., *Meet the Indigenous activist who toppled Minnesota's Christopher Columbus statue*. *Smithsonian Magazine*, 2022 Διαθέσιμο στο: <https://www.smithsonianmag.com/history/meet-the-indigenous-activist-who-toppled-minnesotas-christopher-columbus-statue-180979488/> (ημερομηνία πρόσβασης: 31/5/2026)

Tilly, C., *Contentious performances*. Cambridge University Press, 2008

Treisman, R., *Baltimore protesters topple Columbus statue*. NPR, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.npr.org/sections/live-updates-protests-for-racial-justice/2020/07/05/887423624/baltimore-protesters-topple-columbus-statue> (ημερομηνία πρόσβασης: 25/5/2026)

Trouillot, M.-R., *Silencing the Past: Power and the Production of History*, 1995

Tsai, G., The morality of state symbolic power. *Social Theory and Practice* , 42 (2), 318– 342, 2016

U.S. Department of Justice, *Justice Department opens pattern or practice investigation into the Baltimore Police Department* [Press release]. Office of Public Affairs, U.S. Department of Justice Archives, 2015 Διαθέσιμο στο: <https://www.justice.gov/archives/opa/pr/justice-department-opens-pattern-or-practice-investigation-baltimore-police-department> (ημερομηνία πρόσβασης: 30/4/2026)

Van Stekelenburg, J., & Klandermans, B., The social psychology of protest. *Current Sociology*, 61(5-6), 886–905, 2013 https://www.researchgate.net/publication/258131447_The_Social_Psychology_of_Protest

Van Tilburg, K., *Leopold II. Equestrian Statues*, 2026 Διαθέσιμο στο: <https://equestrianstatue.org/leopold-ii-2/> (ημερομηνία πρόσβασης: 28/4/2026)

Virginia Museum of History & Culture, *Robert Edward Lee*. Virginia History, 2026 Διαθέσιμο στο: <https://virginiahistory.org/learn/robert-edward-lee> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/4/2026)

VRT NWS, *Activists pull bust of Leopold II from pedestal in leafy Brussels suburb*, 2020 Διαθέσιμο στο: <https://www.vrt.be/vrtnws/en/2020/06/12/activists-pull-bust-of-leopold-ii-from-pedestal-in-leafy-brussel/> (ημερομηνία πρόσβασης: 7/4/2026)

Wagner, J., Brazil, N., Buggs, S., & Ko, M., Relationships between historical redlining, contemporary housing market dynamics, racial composition, and mental health in U.S. urban neighborhoods: A conditional process analysis. *Social Science & Medicine*, 379, 118180, 2025 Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277953625005106> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/5/2026)

Washington, E. F., The corporate world's response to racial injustice: A paradigm shift in DEI. *Harvard Business Review*, 100(2), 44–53, 2022 Διαθέσιμο στο: <https://hbr.org/2022/11/the-five-stages-of-dei-maturity> (ημερομηνία πρόσβασης: 14/5/2026)

Washington, E. F., The corporate world's response to racial injustice: A paradigm shift in DEI. *Harvard Business Review*, 100(2), 44–53, 2022 Διαθέσιμο στο: <https://hbr.org/2022/11/the-five-stages-of-dei-maturity> (ημερομηνία πρόσβασης: 2/6/2026)

Weisbord, R. G., The King, the Cardinal and the Pope: Leopold II's genocide in the Congo and the Vatican. *Journal of Genocide Research*, 5(1), 35–45, 2003 Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14623520305651> (ημερομηνία πρόσβασης: 11/5/2026)

West, D. M., *The power of protest in the US*. Brookings, (2025a) <https://www.brookings.edu/articles/the-power-of-protest-in-the-us/>

West, D. M., *How technology is altering citizen protests*. Brookings (2025b) <https://www.brookings.edu/articles/how-technology-is-altering-citizen-protests/>

Williamson, V., Trump, K.-S., & Einstein, K. L., Black Lives Matter: Evidence that police-caused deaths predict protest activity. *Perspectives on Politics*, 16(2), 400–415, 2018 Διαθέσιμο στο: <https://www.kstrump.com/wp->

[content/uploads/2018/07/Williamson-Trump-Einstein-BLM-2018.pdf](#)

(ημερομηνία πρόσβασης: 14/5/2026)

Winchester, N., Targeting culture: The destruction of cultural heritage in conflict. House of Lords Library, 2022 <https://lordslibrary.parliament.uk/targeting-culture-the-destruction-of-cultural-heritage-in-conflict/>

Winter, J., & Sivan, E. (Eds.), *War and remembrance in the twentieth century*. Cambridge University Press, 1999

Yee, V., 'I Can't Breathe' is echoed in voices of fury and despair. *The New York Times*, 2014 Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2014/12/04/nyregion/i-cant-breathe-is-re-echoed-in-voices-of-fury-and-despair.html> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/6/2026)

Young, J. E., *The texture of memory: Holocaust memorials and meaning*. Yale University Press, 1993

Zhao, Z., A reappraisal of the Byzantine iconoclasm: Image conflicts and reconciliation strategies in the inculturation of Catholicism in East Asia. *Cultural and Religious Studies*, 13(6), 315–326, 2025 <https://davidpublisher.com/Public/uploads/Contribute/686241229cf8f.pdf>

Παράρτημα

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1. Η Αψίδα του Θριάμβου στο Παρίσι (1806–1836), ένα μνημείο-σύμβολο αφιερωμένο στους πεσόντες της Γαλλικής Επανάστασης και των Ναπολεόντειων Πολέμων. Πηγή: Britannica Διαθέσιμο στο: <https://www.britannica.com/topic/Arc-de-Triomphe> (ημερομηνία πρόσβασης: 2/7/2026)

Εικόνα 2. Η ανατροπή του αγάλματος του Ιωσήφ Στάλιν στην Ουγγαρία (1956). Πηγή: *New York Times*. Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2017/08/17/world/controversial-statues-monuments-destroyed.html> (ημερομηνία πρόσβασης: 2/7/2026)

Εικόνα 3. Η Πορεία στην Ουάσιγκτον (1963). Πηγή: *The Washington Post*. Διαθέσιμο στο: <https://www.washingtonpost.com/history/interactive/2023/march-on-washington-60th-anniversary-memories/> (ημερομηνία πρόσβασης: 3/7/2026)

Εικόνα 4. Φοιτητικές και εργατικές κινητοποιήσεις κατά τη διάρκεια του Μάη του 1968 στη Γαλλία. Πηγή: *New York Times*. Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2018/05/03/lens/these-protests-defined-a-generation-in-france-50-years-ago.html> (ημερομηνία πρόσβασης: 8/7/2026)

Εικόνες 5, 6. Οι διαμαρτυρίες μετά τον θάνατο του Τζόρτζ Φλόιντ το 2020 περιλάμβαναν τόσο ειρηνικές κινητοποιήσεις όσο και συγκρούσεις με τις αρχές, αναδεικνύοντας τη ρευστότητα μεταξύ μη βίαιης και βίαιης διαμαρτυρίας. Πηγή: *New York Times*, *Forbes*. Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2020/06/01/world/asia/george-floyd-protest-global.html> (ημερομηνία πρόσβασης: 8/7/2026). Διαθέσιμο στο: <https://www.forbes.com/sites/jackbrewster/2020/05/30/protests-rage-across-the-us-on-friday-photos/> (ημερομηνία πρόσβασης: 8/7/2026)

Εικόνα 7. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν μετασχηματίσει τη σύγχρονη διαμαρτυρία, διευκολύνοντας τη ταχεία διάδοση πληροφοριών και την διεθνή

κινητοποίηση. Πηγή: Pew Research Center Διαθέσιμο στο: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2020/09/09/americans-think-social-media-can-help-build-movements-but-can-also-be-a-distraction/> (ημερομηνία πρόσβασης: 5/7/2026)

Εικόνες 8, 9. Η απομάκρυνση του αγάλματος του Βλαντιμίρ Λένιν στο Ανατολικό Βερολίνο το 1991 και η κατεδάφιση του αγάλματος του Σαντάμ Χουσεΐν στη Βαγδάτη το 2003 αποτέλεσαν δύο από τις πιο εμβληματικές εικόνες συμβολικής ανατροπής εξουσίας στη σύγχρονη ιστορία. Πηγή: The Week, MIT. Διαθέσιμο στο: <https://theweek.com/87944/is-removing-a-confederate-statue-an-attack-on-history> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/7/2026). Διαθέσιμο στο: <https://news.mit.edu/2023/3-questions-iraq-invasion-20-years-later-0320> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/7/2026)

Εικόνα 10. Πίνακας του Γιοχάνες Άνταμ Σάιμον Έρτελ που απεικονίζει την καταστροφή του αγάλματος του Βασιλιά Γεωργίου Γ΄ το 1776 στην Πόλη της Νέας Υόρκης (1852–1853). Πηγή: New York Times. Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2017/08/17/world/controversial-statues-monuments-destroyed.html> (ημερομηνία πρόσβασης: 3/7/2026)

Εικόνα 11. Το βανδαλισμένο άγαλμα του Ουίνστον Τσόρτσιλ στην Πλατεία του Κοινοβουλίου στο Λονδίνο. Πηγή: *IBTimes*. Διαθέσιμο στο: <https://www.ibtimes.co.uk/churchill-statue-defaced-london-1782000> (ημερομηνία πρόσβασης: 1/7/2026)

Εικόνα 12. Διάγραμμα ανέγερσης μνημείων της Συνομοσπονδίας στις ΗΠΑ. Πηγή: *Southern Poverty Law Center (SPLC)*. Πηγή: Southern Poverty Law Center Διαθέσιμο στο: https://en.wikipedia.org/wiki/Confederate_monuments_and_memorials#/media/File:Confederate_monuments_schools_and_other_iconography_established_by_year.png (ημερομηνία πρόσβασης: 5/7/2026)

Εικόνα 13. Η απομάκρυνση του αγάλματος του Ρόμπερτ Έντουαρντ Λη στο Σάρλοτσβιλ. Πηγή: *PBS*. Διαθέσιμο στο: <https://www.pbs.org/newshour/nation/robert-lee-statue-removed-in-charlottesville> (ημερομηνία πρόσβασης: 8/7/2026)

Εικόνα 14. Προβολή της εικόνας του Τζορτζ Φλόιντ στο άγαλμα του Λη στο Ρίτσμοντ. Πηγή: *Reuters*. Διαθέσιμο στο: <https://www.reuters.com/news/picture/robert-e-lee-statue-transformed-into-can-idUSRTX7KTHI/> (ημερομηνία πρόσβασης: 6/7/2026)

Εικόνα 15. Προβολή της Χάριετ Τάμπμαν στο άγαλμα του Λη στο Ρίτσμοντ. Πηγή: *Reuters*. Διαθέσιμο στο: <https://www.reuters.com/news/picture/robert-e-lee-statue-transformed-into-can-idUSRTX7KTHI/> (ημερομηνία πρόσβασης: 3/7/2026)

Εικόνα 16. Προβολή της σημαίας της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας στο άγαλμα του Λη στο Ρίτσμοντ. Πηγή: *Reuters*. Διαθέσιμο στο: <https://www.reuters.com/news/picture/robert-e-lee-statue-transformed-into-can-idUSRTX7KTHI/> (ημερομηνία πρόσβασης: 3/7/2026)

Εικόνα 17. Η ανατροπή του αγάλματος του Έντουαρντ Κόλστον στο Μπρίστολ. Πηγή: *BBC News*. Διαθέσιμο στο: <https://www.bbc.com/news/articles/ckg4ej8j41yo> (ημερομηνία πρόσβασης: 2/7/2026)

Εικόνα 18. Η ρίψη του αγάλματος του Έντουαρντ Κόλστον στο λιμάνι του Μπρίστολ. Πηγή: *BBC News*. Διαθέσιμο στο: <https://www.bbc.com/news/articles/ckg4ej8j41yo> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/7/2026)

Εικόνα 19. Η νέα επεξηγηματική πλακέτα στο βάθρο του αγάλματος του Κόλστον. Πηγή: *BBC News*. Διαθέσιμο στο: <https://www.bbc.com/news/articles/c3v9zglgz16o> (ημερομηνία πρόσβασης: 8/7/2026)

Εικόνα 20. Το άγαλμα του Λεοπόλδου Β' στην Πλατεία του Θρόνου στις Βρυξέλλες μετά τον βανδαλισμό του. Πηγή: *Brussels Pictures*. Διαθέσιμο στο: <https://www.brusselstpictures.com/2020/06/14/leopold-ii-baudouin-statue-vandalized-in-brussels/> (ημερομηνία πρόσβασης: 5/7/2026)

Εικόνα 21. Το χάλκινο έφιππο άγαλμα του Λεοπόλδου Β' στην Πλατεία του Θρόνου μετά τον βανδαλισμό του. Πηγή: *Brussels Pictures* Διαθέσιμο στο:

<https://www.brusselpictures.com/2020/06/14/leopold-ii-baudouin-statue-vandalized-in-brussels/> (ημερομηνία πρόσβασης: 3/7/2026)

Εικόνα 22. Το μνημείο του Λεοπόλδου Β' στο Έκερεν της Αμβέρσας μετά τον βανδαλισμό του. Πηγή: Middelheimmuseum Διαθέσιμο στο: <https://middelheimmuseum.be/en/Leopold2> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/7/2026)

Εικόνα 23. Το μνημείο του Λεοπόλδου Β' στην παραλιακή λεωφόρο της Οστάνδης. Πηγή: The Brussels Times. Διαθέσιμο στο: <https://www.vrt.be/vrtnws/en/2022/03/09/king-leopold-ii-attacked-with-red-paint/> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/7/2026)

Εικόνα 24. Το μνημείο του Λεοπόλδου Β' στην παραλιακή λεωφόρο της Οστάνδης μετά από βανδαλισμό του. Πηγή: The Brussels Times, Διαθέσιμο στο: <https://www.vrt.be/vrtnws/en/2022/03/09/king-leopold-ii-attacked-with-red-paint/> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/7/2026)

Εικόνα 25. Το μνημείο του Λεοπόλδου Β' στο Οντεργκέμ μετά τον βανδαλισμό του. Πηγή: VRT NWS. Διαθέσιμο στο: <https://www.vrt.be/vrtnws/en/2020/06/12/activists-pull-bust-of-leopold-ii-from-pedestal-in-leafy-brussel/> (ημερομηνία πρόσβασης: 4/7/2026)

Εικόνα 26. Το μνημείο του Λεοπόλδου Β' στη Γάνδη μετά τον βανδαλισμό του. Πηγή: Porterfield Διαθέσιμο στο: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2020/06/23/toppling-monuments-is-global-movement-it-works/> (ημερομηνία πρόσβασης: 2/7/2026)

Εικόνα 27. Το άγαλμα του Κολόμβου στο Ρίτςμοντ βυθισμένο στη λίμνη μετά την αποκαθήλωση του. Πηγή: Associated Press. Διαθέσιμο στο: <https://apnews.com/article/e99df0a4ec90e92540a2780d83cee56d> (ημερομηνία πρόσβασης: 7/7/2026)

Εικόνα 28. Το αποκεφαλισμένο άγαλμα του Χριστόφορου Κολόμβου στο Columbus Waterfront Park στη Βοστώνη. Πηγή: Associated Press Διαθέσιμο στο:

<https://www.wbur.org/news/2020/06/14/mayor-marty-walsh-repair-return-christopher-columbus-statue> (ημερομηνία πρόσβασης: 8/7/2026)

Εικόνα 29. Το άδειο βάθρο του μνημείου στη Βαλτιμόρη, χωρίς το άγαλμα του Κολόμβου το οποίο αποσπάστηκε από διαδηλωτές. Πηγή: Treisman Διαθέσιμο στο: <https://www.npr.org/sections/live-updates-protests-for-racial-justice/2020/07/05/887423624/baltimore-protesters-topple-columbus-statue> (ημερομηνία πρόσβασης: 8/7/2026)

Εικόνα 30. Το γκρεμισμένο άγαλμα του Κολόμβου στη Μινεσότα. Πηγή: Thompson. Διαθέσιμο στο: <https://www.smithsonianmag.com/history/meet-the-indigenous-activist-who-toppled-minnesotas-christopher-columbus-statue-180979488/> (ημερομηνία πρόσβασης: 7/7/2026)

Εικόνα 31. Προστατευτικό κάλυμμα στο άγαλμα του Ουίνστον Τσώρτσιλ στο Λονδίνο. Πηγή: NPR. Διαθέσιμο στο: <https://www.npr.org/sections/live-updates-protests-for-racial-justice/2020/06/12/875731303/statue-of-winston-churchill-covered-up-in-london> (ημερομηνία πρόσβασης: 6/7/2026)

Εικόνα 32. Το βανδαλισμένο άγαλμα του Τσώρτσιλ στην πλατεία του Κοινοβουλίου στο Λονδίνο το 2026. Πηγή: The Guardian Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/uk-news/2026/feb/27/man-arrested-winston-churchill-statue-uk-parliament-graffiti> (ημερομηνία πρόσβασης: 8/7/2026)

